

Prof. dr. sc. Slaven Letica,
neovisni zastupnik,
Kneza Mislava 14,
sletica@inet.hr
091-4612-451

Zagreb, 20. rujna 2008. godine

PREDSJENIKU HRVATSKOG SABORA

Na temelju članka 122., 128. i 177. Poslovnika Hrvatskog sabora predlažem:

Raspravu o
Gospodarskom stanju hrvatske nacije
i usvajanje
Programa gospodarskog razvoja Republike
Hrvatske u razdoblju 2008-2012. godine

Na sjednicama Hrvatskog sabora i njegovih radnih tijela sudjelovat će predlagač.

Prof. dr. sc. Slaven Letica,

Rasprava o

Gospodarskom stanju hrvatske nacije i usvajanje Programa gospodarskog razvoja Republike Hrvatske u razdoblju 2008-2012. godine

U pred-predizbornom razdoblju pojavljuje se mnoštvo **stranački pristranih** opisa i analiza gospodarskog stanja hrvatske nacije, pa i **stranački pristranih** vizija, strategija i programa gospodarskog razvoja Republike Hrvatske.

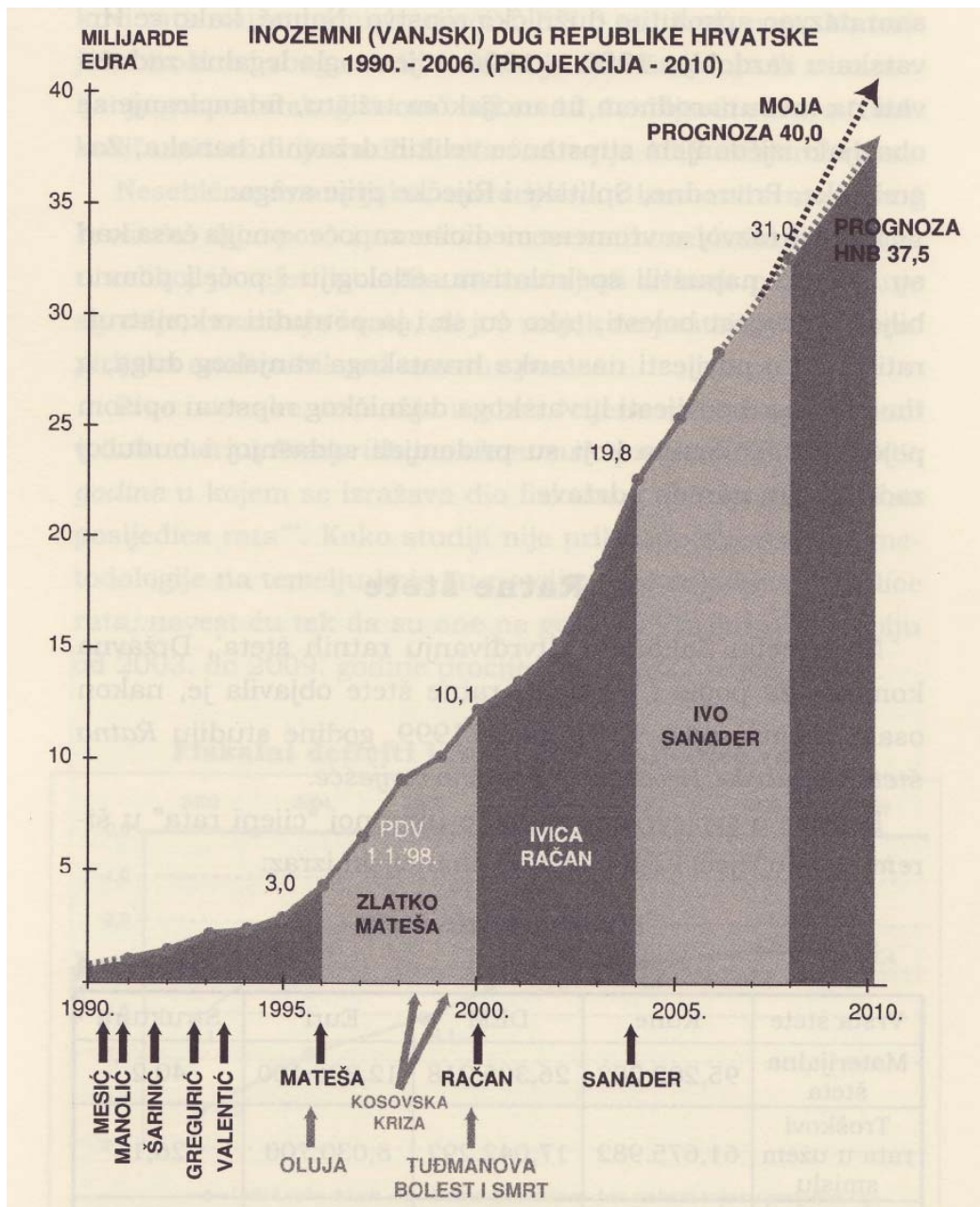
Kako je gospodarski razvoj temelj i polazište općeg društvenog razvoja, moje je mišljenje da **našoj zemlji hitno treba program gospodarskog razvoja koji bi nadilazio sva ideologijska, politička i stranačka ograničenja, obzire i pristranosti.**

Upravo zbog toga predlažem predsjedniku Hrvatskog sabora gospodinu Vladimiru Šeksu hitno – prije raspuštanja Sabora i raspisivanja izbora – **održavanje rasprave o dokumentu Gospodarsko stanje hrvatske nacije kojeg sam osobno pripremio i koji se nalazi u prilogu.**

Predlažem također da kao polazište i temelj za usvajanje **Programa gospodarskog razvoja Republike Hrvatske u razdoblju 2008-2012. godine** posluži teorijsko-politički dokument "**Program privrednog razvoja Hrvatske**", kojeg vam dostavljam u prilogu, uz napomenu da sam za njegovo upućivanje u saborsku proceduru dobio suglasnost njegova autora prof. dr. Mate Babića.

Svakako želim napomenuti da je prof.dr. Mate Babić jedan od vodećih ekonomskih znanstvenika u našoj zemlji, ekspert za makro-ekonomske analize, posebice ekonometrijske analize, ali i javni djelatnik s dragocijenim praktičnim iskustvima u monetarnoj i fiskalnoj politici, ekonomskoj politici, radu u državnoj upravi. Također ima ogromno iskustvo u izradi nacionalnih strategija i programa gospodarskog razvoja.

Da bih potkrijepio nužnost i neophodnost usvajanja općeg, **nadstranačkog programa gospodarskog razvoja u razdoblju 2008-2012. godine** u ovom uvodnom dijelu prikazat ću tek jedan grafikon iz priložene studije Gospodarsko stanje nacije – grafikon o kretanju inozemnog (vanjskog) duga - koji pokazuje kako zaduživanje hrvatskog naroda, gospodarstva i države nije "navada" vlada lijevog ili desnog centra, već je opća karakteristika svih vlada nakon 1995. godine.

U petogodišnjem mandatu Zlatka Mateše vanjski dug je porastao za 7,1 milijardi eura; prosječno 1,5 milijardu godišnje.

U četverogodišnjem mandatu Ivice Račana povećan je za 9,7 milijardi; prosječno 2,6 milijardi godišnje.

U četverogodišnjem mandatu dr. Ive Sanadera dug će porasti za oko za 11,4 milijardi; prosječno oko 2,8 milijardi godišnje.

Prethodni grafikoni zorno pokazuju kako našem narodu i zemlji prijete ono što nazivam "dužničkim ropstvom", a koje sam ovako definirao u mojoj knjizi "Let iznad kukavičijeg gnijezda":

"Za razliku od većine ekonomista koji stručne pojmove definiraju - svjesno ili nesvjesno – isključivo iz interesne i diskurzivne pozicije vjerovnika (MMF-a, banaka i država koje su zadužili hrvatsku državu, tvrtke i građane), ja te pojmove ovdje definiram iz pozicije dužnika. Primjerice, dok je uobičajeno da se pojam dužnička kriza definira kao situaciji u kojoj dužnici više nisu u mogućnosti servisirati dug, tj. plaćati prispjele kreditne i kamatne obveze, ja tim pojmom označavam situaciju u kojoj prispjele dužničke obveze prisiljavaju dužnike na rizično i destruktivno gospodarsko ponašanje: prodaju vrijedne imovine, vlasničkih udjela i prirodnih bogatstava ili proglašavanje ogluhe¹.

Pojmom **relativno dužničko ropstvo** označavam situaciju u kojoj građani neke države, u ovom slučaju naše, više od 50% porasta bruto domaćeg proizvoda² plaćaju na kamate i troškove duga. To je već danas slučaj.

Apsolutno dužničko ropstvo jest ona dramatična i tragična situacija koja nas uskoro čeka: u kojoj ćemo cijeli porast BDP-a plaćati za kamate i troškove vanjskog duga."

Da bi se vidjelo kolika je zaduženost svakoga građanina naše zemlje i svake obitelji, dajemo i ovaj izračun:

Dug po stanovniku i kućanstvu (u tisućama eura)

Godina	Dug po stanovniku	Dug po kućanstvu
1996.	953	2.869
1997.	1.479	4.452
1998.	2.038	6.134
1999.	2.218	6.676
2000.	2.764	8.320
2001.	3.033	9.129
2002.	3.388	10.198
2003.	4.460	13.425
2004.	5.132	15.447
2005.	5.750	17.308
2006.	6.315	19.008
2007. (proj.)	6.966	20.968
2008. (proj.)	7.528	22.659
2009. (proj.)	8.067	25.281

Napomena: iznos po kućanstvu izračunao sam na temelju prosječnog broja članova prema popisu (3.01).

Rasparva koju predlažem i usvajanje općeg/nacionalnog **Programa gospodarskog razvoja Republike Hrvatske u razdoblju 2008-2012. godine prvi su korak traženja izlaza iz dužničkog ropstva.**

¹ Ogluha (default) općenito znači namjerno odbijanje pojedinca da se pojavi na sudu ili ispunjava svoje upravne ili financijske obveze. U ovom kontekstu to je stručni pojam kojim se označava odluka države da ne ispunjava svoje dužničke obveze prema stranim kreditorima.

² Pojam "bruto domaći proizvod" (BDP) predstavlja ukupnu tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga proizvedenih ili pruženih u određenom razdoblju (najčešće u godini dana) u zemlji – od gospodarskih subjekata koji imaju sjedište u toj zemlji.

Pojam "bruto nacionalni proizvod" (BNP) predstavlja ukupnu tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga neke zemlje koju su proizveli gospodarski subjekti u vlasništvu građana te zemlje, bez obzira na to gdje je sjedište tih subjekata.

Privitak I.
Slaven Letica
Gospodarsko stanje hrvatske nacije³

Oton Iveković, *Dolazak Hrvata na more*, 1905.

Starozavjetna legenda kaže da je Mojsiju⁴ trebalo čak četrdeset godina da Židove izvede iz egipatskoga ropstva: događaj je poznat kao "egzodus" (izlazak), u njemu je navodno sudjelovalo dva milijuna ljudi i počeo je oko 1250. godine prije Krista⁵. Budući da sam radio u tom dijelu svijeta⁶, lako mi je zaključiti da su Židovi pod Mojsijevim vodstvom dosta lutali, jer se put od Egipta do Izraela, bez obzira na sve prepreke (more, pustinja, odmetničke bande, glad i žed), može pješice prijeći za nekoliko mjeseci. Koliko je ili koliko će godina hrvatskom državnom vodstvu, ratnim profiterima, organiziranim kriminalcima i tamničarima hrvatske države trebati da s hrvatskim narodom prevale suprotan put: put od zametaka punoga državnoga i financijskog suvereniteta (1990. – 1995.) do apsolutnog dužničkog ropstva? Na to retoričko pitanje pokušat ću odgovoriti u ovom poglavlju, služeći se čvrstim i lako provjerljivim podacima i pomalo neobičnom metodologijom⁷.

Na samom početku želim mom čitatelju pojasniti što podrazumijevam pod pojmovima "dužnička kriza" i "dužničko ropstvo". Za razliku od većine ekonomista koji stručne pojmove definiraju - svjesno ili nesvjesno – isključivo iz interesne i diskurzivne pozicije vjerovnika (MMF-a, banaka i država koje su zadužili hrvatsku državu, tvrtke i građane), ja te pojmove ovdje definiram iz pozicije dužnika. Primjerice, dok je uobičajeno da se pojam "dužnička kriza" definira kao situaciji u kojoj dužnici više nisu u mogućnosti "servisirati" dug⁸, tj. plaćati prispjele kreditne i kamatne obveze, ja tim pojmom označavam

³ Ovo je poglavlje "Dužničko ropstvo" moje knjige *Let iznad kukavičjeg gnijezda*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.

⁴ "Veliki vođa židovskoga naroda, zakonoša i utemeljitelj njegove službene vjere, bran Aronov. U Izraelu se pripovijeda kako je Mojsije vodio Židove iz egipatskoga ropstva i kako je od Boga primio Deset zapovijedi."; James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 206.

⁵ Nema, nažalost, materijalnih dokaza o tom prvom egzodusu, ali legenda i dalje živi.

⁶ U Aleksandriji sam proveo dva mjeseca kao savjetnik Svjetske zdravstvene organizacije.

⁷ Ovdje se svakako želim javno zahvaliti nizu ljudi koji su pročitali rukopis ovog poglavlja i dali mi mnoge korisne primjedbe i sugestije: dr. Ivo Sever, dr. Zdravko Rogić, Vanja Jelić, Ante Žužul, Ivan Gotovac, Goran Šarovanja i Bartol Letica.

⁸ Dobar pregled dvojbi oko definicije dužničke krize zainteresirani čitatelj može pronaći u navedenoj knjizi Mate Babića.

situaciju u kojoj prispjele dužničke obveze prisiljavaju dužnike na rizično i destruktivno gospodarsko ponašanje: prodaju vrijedne imovine, vlasničkih udjela i prirodnih bogatstava ili proglašavanje ogluhe⁹. Pojmom "relativno dužničko ropstvo" označavam situaciju u kojoj građani neke države, u ovom slučaju naše, više od 50% porasta bruto domaćeg proizvoda¹⁰ plaćaju na kamate i troškove duga. To je već danas slučaj. "Apsolutno dužničko ropstvo" jest ona dramatična i tragična situacija koja nas uskoro čeka: u kojoj ćemo cijeli porast BDP-a plaćati za kamate i troškove vanjskog duga.

Priču o dužničkom ropstvu počinjem upravo zato osvrtno na studiju "Analiza inozemne zaduženosti Republike Hrvatske"¹¹ koju su stručnjaci Hrvatske narodne banke pripremili i objavili, u travnju 2006. godine, na temelju javne narudžbe predsjednika Republike. Pošto se, naizgled, činilo da je riječ o rutinskoj analizi, njezino objavljivanje nije privuklo veliku pozornost stručne i političke javnosti, nekmoli masovnih medija i građana. U toj studiji objavljene su jednostavne projekcije porasta bruto domaćeg proizvoda i troškova za kamate u godinama koje dolaze. Iz projekcija je vrlo jasno vidljivo kad će naša zemlja i narod prekoračiti prag onoga što nazivam apsolutno dužničko ropstvo. I umjesto da projekcije budu znak za uzbunu u Uredu predsjednika Republike, Vladi i Saboru, one su dočekane tradicionalnom hrvatskom – šutnjom. U studiji je objavljeno šest "scenarija" dolaska Hrvata u apsolutno dužničko ropstvo.

Prema prvom, realnom scenariju, Hrvati će u apsolutno dužničko ropstvo doći već ove 2007. godine: ove godine kamate i troškovi po osnovi inozemnih dugova premašit će vrijednost godišnje dodatne vrijednosti izražene porastom¹².

⁹ Ogluha (default) općenito znači namjerno odbijanje pojedinca da se pojavi na sudu ili ispunjava svoje upravne ili financijske obveze. U ovom kontekstu to je stručni pojam kojim se označava odluka države da ne ispunjava svoje dužničke obveze prema stranim kreditorima.

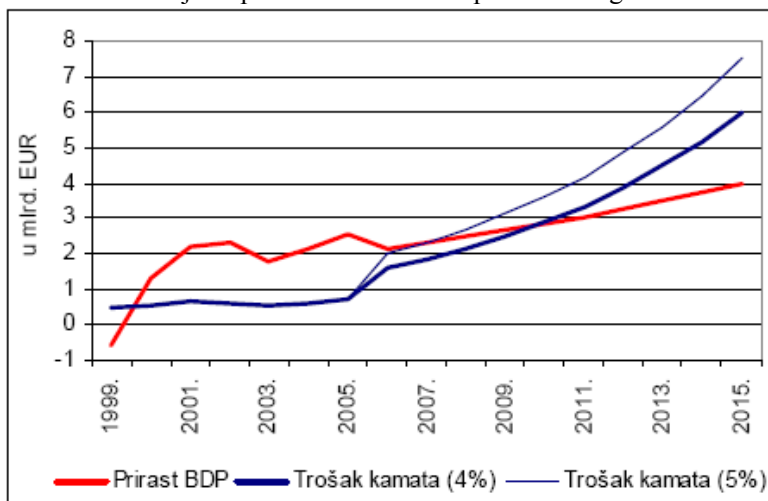
¹⁰ Pojam "bruto domaći proizvod" (BDP) predstavlja ukupnu tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga proizvedenih ili pruženih u određenom razdoblju (najčešće u godini dana) u zemlji – od gospodarskih subjekata koji imaju sjedište u toj zemlji.

Pojam "bruto nacionalni proizvod" (BNP) predstavlja ukupnu tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga neke zemlje koju su proizveli gospodarski subjekti u vlasništvu građana te zemlje, bez obzira na to gdje je sjedište tih subjekata.

¹¹ Hrvatska narodna banka, 11. travnja 2006 (dostupno na web stranici HNB-a).

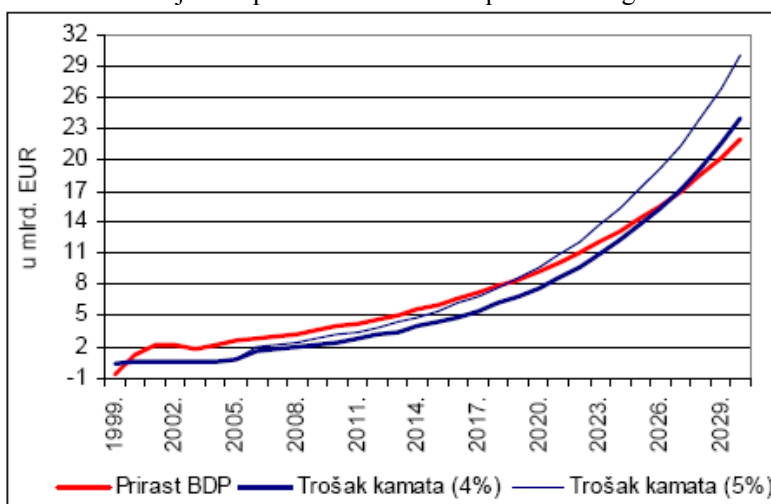
¹² Evo na kojim su pretpostavkama analitičari HNB-a napravili jednostavnu statističko-matematičku računicu: "Pojednostavnjeni izračuni pokazuju da bi prema scenariju 1, koji se temelji na prosječnim ostvarenjima i kamatnoj stopi od 4%, već (prijelomne) 2010. godine trošak otplate kamata mogao premašiti godišnji prirast BDP-a. Očekivani porast kamatnih stopa u inozemstvu dodatno pogoršava ovaj odnos, te bi uz prosječni kamatnjak na inozemni dug od 5%, trošak kamata prema scenariju 2 premašio prirast BDP-a već u 2007. godini."; isto, str. 50.

Scenarij I.: apsolutno dužničko ropstvo 2007. godine

Izvor: HNB

Scenarij III.: apsolutno dužničko ropstvo 2010. godine

Izvor: HNB

Da bi utješili "brižnog" predsjednika Republike, analitičari su izradili i tri optimistična, ali apsolutno nerealna scenarija: "Ako se pretpostavi da dinamika rasta BDP-a i inozemnog duga odgovaraju vrijednostima zabilježenim u 2005. godini, kada se hrvatski BDP u euro protuvrijednosti povećao čak za 9%, dok je inozemni dug porastao za 12%, situacija je nešto povoljnija. Naime, tako bi trošak kamata na inozemni dug premašio prirast BDP-a tek u 2027. godini. Kada bi se kamatna stopa zadržala na nešto višoj razini (5%), do toga bi došlo 2019. godine"¹³.

Evo tih šest scenarija dolaska Hrvata u apsolutno dužničko ropstvo prema projekcijama HNB-a¹⁴:

¹³ Isto, str. 50.

¹⁴ Isto, str. 51.

Projekcije HNB-a o prijelomnim dužničkim godinama

- u postocima

Scenarij	Porast duga	Porast BDP-a	Kamatna stopa	Prijelomna godina
1.	15.7	7.0	5.0	2007.
2.	12.0	7.0	5.0	2008.
3.	15.7	7.0	4.0	2010.
4.	12.0	7.0	4.0	2013.
5.	12.0	9.0	5.0	2019.
6.	12.0	9.0	4.0	2027.

Izvor: Analiza inozemne zaduženosti RH, HNB, 11. 4. 2006.

Vraćajući se na početnu rečenicu, mogli bismo kazati da će nas "ONI" u svakom slučaju uspjeti dovesti u apsolutno dužničko ropstvo: prema najlošijem scenariju u 17 godina (od 1990. do 2007.), a prema najboljem (ali najmanje realnom) u 37 godina (od 1990. do 2027. godine).

Uz malo ironije, mogli bismo kazati da će u svakom slučaju biti učinkovitiji od Mojsija: njemu je trebalo 40 godina da Židove izvede iz ropstva, a "NJIMA" će trebati svega 17 ili 20 (svakako ne 37) da nas dovedu u ropstvo.

Zaduživanje

Samo po sebi zaduživanje pojedinca, poduzeća, grada ili države nije ili ne mora biti loša i negativna stvar. Štoviše, ako je zaduživanje organski dio dobro osmišljene obiteljske, korporativne ili državne (nacionalne) razvojne strategije, ono može postati jednim od ključnih zaloga rastu i razvoju. Oko tog stajališta postoji veliki stupanj suglasja i među hrvatskim ekonomskim stručnjacima. Kombinacijom pučke, imotske, mudrosti i makro-ekonomijske načitanosti, dr. Mate Babić ovako objašnjava elementarnu filozofiju razumnog i nerazumnog zaduživanja:

"Uzimanje zajmova ne mora biti loše, ako se zajmovi koriste za povećanje proizvodnje. Kao i svako kućanstvo, i država se može zaduživati i time poboljšavati svoj ekonomski položaj. Ako se kućanstvo zadužuje da kupi traktor, zemlju, opremu i slično, što će mu donijeti dohodak veći od iznosa duga, odnosno ako je granični prihod od investiranja veći od graničnog troška otplate zajma, to je dobro. Ali ako se kućanstvo zadužuje radi povećanja tekuće potrošnje hrane, pića, zabave i sličnoga, tada može imati problema s otplatom zajma. Ono može otplatiti zajam rasprodajom svog imetka. Ali što će kad sve rasproda a nije promijenilo svoje ponašanje? Isto je i s državom, samo što se promjena ponašanja ovdje naziva financijskim restrukturiranjem"¹⁵.

Toj se logici ima jedva što dodati. Da je Hrvatska svoje dugove napravila zbog razvojnih projekata koji donose nove tehnologije, proizvodnju, radna mjesta, razvoj i nove zarade, svaka bi kuna ili euro inozemnog duga bili, zdravorazumski i teorijski, opravdani. Ali, ako to nije tako, a nije, ako se većim dijelom zaduživala zbog neproduktivne potrošnje¹⁶, onda to nije dobro.

Na tragu Babićeve logike razmišlja i dr. Mladen Vedriš:

"Problematično je to što je većina zaduženja bila usmjerena u potrošnju: bilo zbog krpanja rupa u državnom proračunu ili zbog uvoza automobila i zadovoljenja drugih potreba građana. Da se više ulagalo u tehnološku obnovu, poticalo investicije i izvoz, bila bi drukčija i struktura duga, a problem vanjskog duga ne bi bio tako velik. Ovako, Hrvatska je više trošila nego stvarala. U budućem razdoblju, Hrvatska će sve više biti izložena oštroj svjetskoj konkurenciji, što podrazumijeva potrebu za tehnološkom obnovom. Istodobno valja otplaćivati dug, a to neće biti laka situacija niti za tvorce ekonomske politike niti za naciju"¹⁷.

¹⁵ Mate Babić, *Od dezinflacije u zaduženost: Hrvatska privreda 1994-2004.*, Binoza press, Zagreb, 2006., str. 128.

¹⁶ Neki su zajmovi dobro iskorišteni: za izgradnju autocesta, modernizaciju hotela i privatnih turističkih kapaciteta, izgradnju novih tvornica, modernizaciju starih itd.

¹⁷ *Slobodna Dalmacija*, 26. svibnja 2003.

Naravno, otvorenim ostaje pitanje tko i kako može građanima u slobodnom društvu zabraniti rizično investiranje i neracionalnu potrošnju.

Konačno, ovu kratku raspravu o filozofiji i strategiji opravdanoga i neopravdanog zaduživanja, zaključit ću citatom kolege dr. Ive Severa iz njegove izuzetno poticajne rasprave "Kreirani vanjski javni dug i njegova upotreba":

"Ako se svekoliki problem vanjskog duga sažme, dolazi se svakako na bit problema sadržan u pitanju: kako je potrošen, odnosno kako se troši(o) posuđeni novac i kapital? U odgovoru treba razabrati još i to opterećuju li se kreiranom masom duga, nerazumno, nadolazeće generacije našeg pučanstva?"¹⁸

Traženju odgovora na pitanja koja sadrže citati posvećujem stranice koje slijede.

Vanjski dug i smjene vlasti

Da našoj zemlji i narodu, posebice generacijama koje dolaze, prijete dužnička kriza, pa i ropstvo, meni je osobno bilo sasvim jasno na samom početku saborskog mandata. Stoga sam u siječnju 2004. godine predsjedniku Sabora uputio pismo s molbom da tu tematiku stavi hitno na raspravu kako bi se definirala dugoročna strategija zaduživanja i upravljanja državnim i vanjskim dugom. Evo sadržaja tog pisma:

Poštovani gospodine Šeks,

Molim Vas da u okviru Vaših zakonskih i poslovnčkih nadležnosti u Dnevni red prve naredne sjednice Sabora uvrstite, kao jednu od prioriternih, točku: «Izvjешće Hrvatske narodne banke o vanjskom dugu Republike Hrvatske i rasprava o strategiji i politici zaduživanja i upravljanja vanjskim dugom u razdoblju 2004-2010. godine».

Obrazloženje

Tematika vanjskog duga Republike Hrvatske bila je jedna od središnjih tema moje osobne, ali i predizborne kampanje HDZ-a i HSP-a, pa postoji naša zajednička obveza da saborskim zastupnicima, biračima i javnosti (hrvatskoj i međunarodnoj) pružimo istinitu, nepristranu (statistički i stručno objektivnu) i cjelovitu informaciju o kretanju, stanju, uzrocima i projekcijama hrvatskoga vanjskog duga te da omogućimo kvalificiranu stručnu i političku saborsku raspravu o toj temi. Još i važnije: činjenica da je naša zemlja po nizu pokazatelja (primjerice: odnos vanjskog duga prema vrijednosti ukupnog izvoza, udio duga u BDP-u) jedna od najzaduženijih zemalja u svijetu, nalaže hitnost rasprave o – na neki način – temi svih tema hrvatskoga gospodarstva, države i društva.

Predlažem da se saborskim zastupnicima dostavi - kao ključnu informacijsku podlogu za raspravu – najnoviji *Bilten Hrvatske narodne banke* koji je dostupan na međumreži (internetu). Klub HSP-a već je okupio skupinu ekonomskih eksperata¹⁹ (osobno ću koordinirati njezin rad) kako bi izradio dodatno izvješće na temu: «Strategija i politika upravljanja hrvatskim vanjskim dugom u razdoblju 2004-2010. godina».

Kao prilog ovom dopisu dostavljam Vam tek jednu tablicu iz spomenutog *Biltena* HNB koja je dostatna kako bi ilustrirala dramatičnost problema vanjskog duga: dok je Vlada Ivice Račana u posljednjoj godini mandata (2003.) trebala otplatiti ukupno tek 711.5 milijuna dolara (a tijekom cijelog mandata samo 3,072.700.000) nova vlada dr. Ive Sanadera mora u prvoj godini svog mandata (2004.) otplatiti čak preko tri milijarde dolara (3,090.000.000), a tijekom cijelog mandata preko 12 milijardi dolara (12,363.800.000). Saborska rasprava o navedenoj tematici nije, dakle, pitanje o kojem bi se trebalo raspravljati nakon nekoliko mjeseci, već se o tome MORA RASPRAVLJATI ODMAH. Osobno se, kao profesionalni makroekonomist, tom tematikom intenzivno bavim preko šest mjeseci i nastojat ću da u saborskoj raspravi – analitičkim uvidima i

¹⁸ Znanstveni skup Hrvatska pred vratima EU: fiskalni aspekti, HAZU, Zagreb, 2005., str. 126.

¹⁹ U vrijeme pisanja pisma Šeksu već sam kontaktirao petoricu eksperata za javne financije i upravljanje državnim i vanjskim dugom: trojica od njih rade u poznatim globalnim financijskim institucijama, a dvojica su bili eksperti iz zemlje.

konkretnim prijedlozima – dadem što je moguće veći doprinos, a u tom je pravcu usmjeren i svekoliki napor Kluba HSP-a i ekspertnog tima koji priprema spomenuto dopunsko izvješće za saborske zastupnike."

Predsjednik Sabora, u konzultaciji s Vladom, nije, nažalost, uslišio moju molbu, tako da u tri godine nije održana niti jedna rasprava o vanjskom i javnom dugu. Vrijeme je, nažalost, potvrdilo da sam bio sasvim u pravu kad sam ukazivao na moguću i vjerojatnu nagli porast vanjskog duga.

Da je već 2003. godine bilo jasno što se događa pokazuje nekoliko nespornih činjenica. Tematika vanjskog duga Republike Hrvatske postala je već u drugoj polovici 2003. godine jednom od središnjih tema hrvatskih političkih, teorijskih i javnih rasprava, pa i jednom od ključnih tema predizborne kampanje u to doba oporbenih političkih stranaka: HDZ-a, HSP-a, DC-a i HSLŠ-a. Neposredni poticaj za javnu raspravu – teorijsku, političku i medijsku – o vanjskom dugu dale su višekratna upozorenja guvernera Hrvatske narodne banke dr. Željka Rohatinskog – upućena Vladi i javnosti - o zabrinjavajućem rastu vanjskog duga, ali i izjave voditelja Misije MMF-a Hansa Flickenschilda koje su osnažile stavove guvernera.

Publiciranje studije Svjetske banke «Ekonomski memorandum za Hrvatsku: Strategija za gospodarski rast kroz europske integracije» skrenulo je pozornost stručne javnosti na mogućnost «eksplozivnog rasta duga» u narednom razdoblju:

«Brzo nagomilavanje hrvatskoga javnog duga, posebice njegova šira definicija koja obuhvaća nepodmirene dospelje obveze i državna jamstva, već izaziva zabrinutost zbog intertemporalne solventnosti. Čak i ako Hrvatska uspije održati prosječni realni tečaj i prosječne realne kamatne stope iz zadnjih pet godina, niže izložena analiza pokazuje da će sadašnje fiskalno ponašanje dovesti do eksplozivnog rasta duga»²⁰.

Našavši se pod velikim pritiskom domaće i međunarodne javnosti, koalicijska vlada Ivice Račana pripremila je, u rujnu 2003. godine, kvazi-analitički dokument pod nazivom «Informacija o državnom dugu, inozemnoj zaduženosti i platnoj bilanci»²¹ koji je 4. rujna te godine dostavljen predsjedniku Sabora, a dan kasnije svim zastupnicima. Ključni stav i poruka «Informacije» bila je sadržani u naslovu («Javni dug u prihvatljivim okvirima, a vanjski dug postaje zabrinjavajući») i prvoj rečenici uvodnog poglavlja:

«Sve vrijeme opći je i zajednički zaključak Ministarstva financija i Hrvatske narodne banke da je javni dug, dakle dug države, u prihvatljivim granicama, ali da ukupna zaduženost zemlje postaje zabrinjavajuća i da se mora usporiti, osobito u dijelu koji generiraju banke»²².

Poruke koje su saborski zastupnici (koji u pravilu nisu makroekonomski stručnjaci, još i manje znalci složene tematike javnih financija i ekonomske politike) mogli dobiti na temelju vrijednosnih pojmova «prihvatljive granice» (za javni, državni dug) i «zabrinjavajuća» (za ukupnu zaduženost zemlje) bile su zbunjujuće, jer anonimni autori Informacije nisu korisnicima (čitateljima) pružili potpunu informaciju o vanjskom dugu. Dva su temeljna nedostatka Informacije za koja se slobodno može kazati da izražavaju težnju pružanja pristrane «istine» o vanjskom dugu:

Prvo, od pet pokazatelja koje su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka preporučili kao ključne indikatore vanjske zaduženosti zemlje²³ i koji su korektno navedeni u "Informaciji" – (1) odnos vanjskog duga i izvoza, (2) odnos vanjskog duga i bruto domaćeg proizvoda, (3) prosječna kamatna stopa na vanjski dug, (4) prosječno dospijeeće duga i (5) udio vanjskog duga u stranoj valuti u ukupnom dugu - u

²⁰ Izvješće br. 25434-HR: HRVATSKA Country Economic Memorandum (Ekonomski podsjetnik za Hrvatsku), "Strategija za gospodarski rast kroz europske integracije", str. 21.

²¹ Mišljenja sam da bi u cilju promicanja kvalitete stručnih dokumenata koji se koriste kao podloga za saborske rasprave i zbog povećanja autorske odgovornosti, ali i priznavanja autorskih prava, u saborsku praksu trebalo uvesti obvezu navođenja autora dokumenata i zakonskih prijedloga o kojima se raspravlja.

²² "Informacija", str. 3.

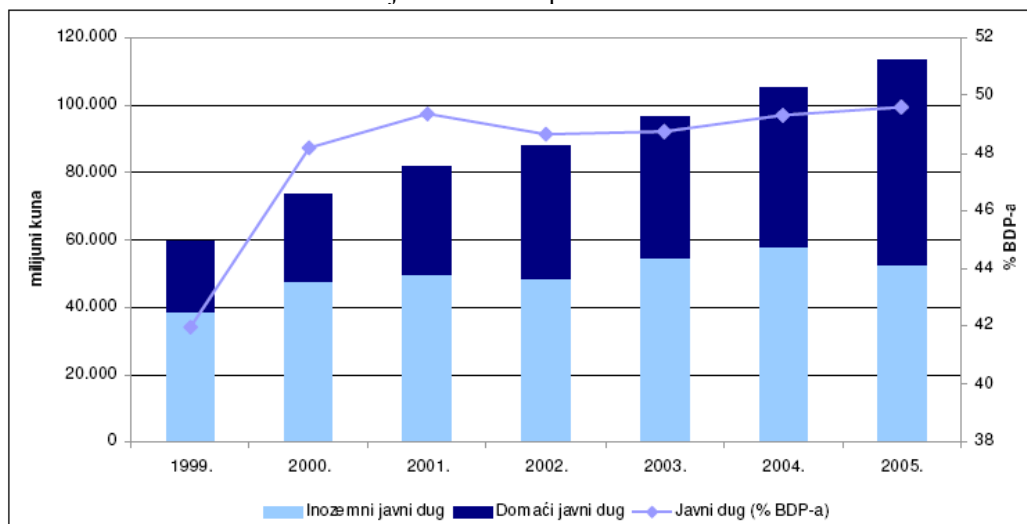
²³ Guidelines for Public Debt Management, Prepared by the Staffs of the International Monetary Fund and the World Bank, March 21, 2001

statističkom i analitičkom dijelu korišten je samo jedan pokazatelj: udio vanjskog duga u bruto domaćem proizvodu.

Drugo: pri međunarodnim komparacijama, vanjska zaduženost Republike Hrvatske uspoređivana je – preko tog jedinog pokazatelja (udio vanjskog duga u bruto domaćem proizvodu) - sa zaduženošću zemalja Europske unije kako bi se opravdala teza kako je relativna zaduženost naše države (u tom je času javni dug bio oko 40,0% BDP-a) niža od prosjeka EU i tzv. mastriškoga kriterija, prema kojem udio *javnog duga*²⁴ u BDP-u ne bi trebao premašivati 60%.

Ako ne dođe do nekih velikih poremećaja, naša zemlja neće imati većih problema u ispunjavanju mastriškoga kriterija o javnom dugu, što je lako zaključiti iz sljedećeg grafikona²⁵:

Kretanje javnog duga
u milijunima kuna i postotku BDP-a

Izvor: Predpristupni ekonomski program 2007. – 2009., str. 32.

Naš temeljni nacionalni problem već pet-šest godina nije samo javni dug već i ogroman inozemni ili vanjski dug.

Za stvaranje objektivnog dojma saborskih zastupnika i javnosti o stvarnim razmjerima vanjske zaduženosti i vanjske likvidnosti u razdoblju od 2004. do 2010. godine i za komparaciju izazova vanjske zaduženosti i likvidnosti pred kojima se nalazila prethodna vlada (2000. – 2003) i pred kojima se nalazi sadašnja vlada (2004. – 2008.) posebno je štetno bilo eliminiranje pokazatelja dospelosti duga. Svjesno prešućivanje pokazatelja dospelosti, onemogućilo je čitateljima "Informacije" spoznaju kako su ukupne otplatne obveze vlade Ivice Račana u četiri godine bile samo ili «samo» 3,072.700.000 dolara, dok su otplatne obveze vlade dr. Ive Sanadera u prvoj godini mandata (2004.) bile veće od tog iznosa, tj. 3,090.000.000 dolara. Tijekom četverogodišnjeg mandata – bez novih zaduživanja – na naplatu je stizalo 12.363.800.000 dolara, tj. četiri puta više od iznosa s kojim se suočila prethodna vlada²⁶.

Zbog očiglednih statističkih prešućivanja, analitičke pristranosti i pogrešnih zaključaka i poruka koje je saborskim zastupnicima i javnosti pružila «Informacija o državnom dugu, inozemnoj zaduženosti i platnoj bilanci» javila se potreba za izradom ove nove, znatno objektivnije, statistički i analitički cjelovitije, pa i razumljivije (saborskim zastupnicima koji nisu profesionalni ekonomisti) analize fenomenologije hrvatske vanjske zaduženosti i strategije upravljanja našim zajedničkim dugom u razdoblju koje je pred novom vladom i svima nama.

²⁴ Unutarnji i vanjski dug i unutarnja i vanjska jamstva "opće države".

²⁵ Predpristupni ekonomski program, Vlada RH, Zagreb, studeni 2006., str. 34.

²⁶ Svi podaci su iz Biltena HNB-a br. 88, 2004.

Kad je u pitanju tematika vanjskog duga vrlo je teško očekivati postignuće teorijskog i političkog suglasja o razmjerima i uzrocima (pa i institucionalnoj i profesionalnoj odgovornosti za mogući «eksplozivni rast duga» koji predviđaju analitičari Svjetske banke) postojećega i budućeg duga, nekmoli o strategiji i politici, pa i praksi upravljanja tim dugom. Prepreke postignuću mogućeg teorijskog suglasja nisu brojne, ali su često nepremostive: stručnjaci koji se bave tom tematikom pripadaju različitim ekonomskim školama i imaju različite institucionalne i profesionalne prioritete i interese.

Ekonomisti mlađe i srednje generacije²⁷ koji su svojim savjetima i odlukama bitno utjecali i utječu na tečajnu politiku i (radikalno suženu) monetarnu politiku Hrvatske narodne banke, već desetak godina apsolutni prioritet daju monetarnoj stabilnosti (stabilnom tečaju kune i niskoj inflaciji), ne vodeći dovoljno računa o realnim gospodarskim procesima i realnoj ekonomiji.

Ekonomisti srednje i starije generacije²⁸ problem vanjskog duga povezivali su i povezuju s «rigidnom tečajnom politikom» (čitaj: precijenjena kuna!), ali sami ne znaju «kako dalje» u uvjetima obračunavanja u eurima najvećeg dijela financijskih i poslovnih transakcija i procesa u našoj zemlji²⁹. Politički konsenzus nije, dakako, moguće postići (a teorijski konsenzus nije ni poželjno postići) jer svaka nova vlast odgovornost za vanjski dug i opću gospodarsku depresiju pokušava prebaciti na onu prethodnu: koalicijska vlast iz 2000. godine odgovornim je proglasila HDZ-ove premijere, vlade i guvernera, dakako i dr. Franju Tuđmana, a sadašnja vlada dr. Ive Sanadera odgovornim smatra Ivicu Račana i njegovu koalicijsku vladu.

ONI

Pitanje je, dakako: Tko su "oni"? Tko su ljudi, društvene skupine i institucije koje su odgovorne za sadašnji ogromni vanjski ili inozemni dug Republike Hrvatske?

Javna rasprava aktera o odgovornosti za zaduživanje Hrvata i Hrvatske uglavnom je besplodna, jer je pristrana i svodi se na tezu: "Vi ste nas zadužili! Mi smo naslijedili vaše dugove i trudimo se nešto učiniti, ali nekako teško ide." Prvi val velike rasprave o odgovornosti javio se poslije izbora 3. siječnja 2000. godine. Financijski velmože novoga doba Slavko Linić i dr. Mate Crkvenac naslijedili su vanjski dug koji su u to doba ocjenjivali alarmantnim: 1999. godine vanjski se popeo na 10,1 milijardu eura.

Kako baš i nisu bili u materiji, činilo im se najjednostavnijim da svu odgovornost prebace na –u to doba ne odveć popularnog – bivšeg ministra financija mr. Borislava Škegru. Štoviše, nakon što su mediji objavili čitav niz negativnih priča o bivšem ministru (da je uzeo četrdeset milijuna njemačkih maraka provizije od prodaje dijela HT-a Deutsche Telekomu; da je preko 100 milijuna dolara novca poreznih platiša prebacio na tajne račune HDZ-a u inozemstvu; da je imao nečasnu ulogu u kriminalnoj privatizaciji Večernjeg *lista* itd.) i nakon što je Stjepan Mesić javno ponovio neke od tih priča, Škegro je u proljeće 2000. godine morao otići na niz informativnih razgovora u policiju. Ljut zbog medijske i političke kampanje o odgovornosti za zaduživanje Hrvata, prvi je put gnjevno progovorio u *Vjesniku* 15. svibnja 2000. godine. Na mnoštvo optužbi da je on kriv što je vanjski dug premašio deset milijardi eura (u to se doba dug izražavao u dolarima), goropadni je bivši ministar uzvratio protuoptužbom:

"A o tzv. dugovima i o tome tko je kome to ostavio u naslijede - slušajte, to već prelazi u težak bezobrazluk. O velemajstorima političke obmane i o dugovima tek ću početi govoriti. Znaite, ja sam se potpisao za Pariški³⁰ i Londonski klub³¹, a taj dug, kao i velike obveznice i staru deviznu štednju i gubitke zbog kojih je PBZ išla u sanaciju - napravili su oni koji su zatvorili Đuru Pericu, Mesića i Budišu. Niste to znali? Detaljnije o dugovima možemo drugom prigodom, iako je čovjeku zlo kad vidi tko se tobože iščuđava nad milijardama dugova. Kao, prvi put oni to sad vide i čuju, nikad nisu

²⁷ dr. Marko Škreb, dr. Boris Vujčić, dr. Velimir Šonje, mr. Martina Dalić, dr. Dubravko Mihaljek i drugi.

²⁸ dr. Stjepan Zdunić, dr. Žarko Primorac, dr. Pero Jurković, dr. Branimir Lokin, pokojni dr. Gorazd Nikić.

²⁹ U studiji "Inozemska zaduženost!"

³⁰ Pariški klub je neformalna skupina financijskih visokih dužnosnika 19 najbogatijih zemalja koja s predstavnicima zemalja dužnika dogovara otpis, programiranje ili restrukturiranje dugova.

³¹ Londonski klub je neformalna organizacija privatnih kreditora: bankara i financijskih asocijacija.

čuli za Kutinu, Obrovac, Dinu, TLM, financijske kredite, za konverziju u dinare. To je Škegro sa 14 godina napravio dug! To su Pariški i Londonski klub, draga gospođice"³².

Koalicijska vlast iz 2000. godine imala je doista naivne i sramotno (za ozbiljne političare, posebice za takozvane znanstvenike među njima) površne predodžbe o "pljački Hrvatske", jer je iskreno vjerovala³³ da je ogromna količina novca naprosto fizički pokradena i odnesena ili transferirana na tajne račune u inozemstvo. Javno se govorilo o cifri od dvije do šest milijardi dolara. Taj infantilni mit o pljački još uvijek živi i s vremena na vrijeme ga narodu priča osobno predsjednik Republike. Prava je istina da se još uvijek nitko nije ozbiljno pozabavio tragovima novca, istražujući kolike su bile doznake naših građana iz inozemstva, koliko je vrijedila humanitarna i vojna pomoć Hrvatskoj, koliko je novca "otputovalo" u Herceg-Bosnu, koliko su opljačkali trgovci oružjem, koliko trgovci naftom, koliko ljudi koji su vršili "kamionsku" konverziju jugo-dinara u stranu valutu itd. Taj veliki istraživački projekt ne mogu ostvariti makroekonomisti i financijski stručnjaci sami, ali bi ga bilo moguće ostvariti uz korištenje istraživača raznih zvanja i različitih znanja, uključujući i obavještajna. Kako takva istraživanja nisu napravljena, ostala je besplodna javna svađa na relaciji VI – MI.

Primjerice, poznati financijski stručnjak i profesor Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, dr. Ivan Lovrinović, prošle je godine svu odgovornost za porast vanjskog duga sasvim neopravdano pripisao Hrvatskoj narodnoj banci:

"HNB je isključivo odgovoran za rast vanjskog duga i gubi alibi za neuspjeh u akciji njegova smanjivanja, i mislim da to javnost mora znati"³⁴.

Zbunjena laička javnost ponavlja neke od stereotipa koji joj nude znanstvenici, političari, bankari i, posebice, novinari. Stajališta javnog mnijenja u pravilu su puka refleksija tih zbunjujućih nadmudrivanja i uzajamnih optuživanja za krivicu zaduživanja hrvatskoga naroda i države. Primjerice, uoči izbora, u rujnu 2003. godine, agencija Gfk provela je terensko istraživanje "Mali politički barometar"³⁵ u kojem se nalazilo i ovo pitanje: "Možete li izdvojiti koga ili što smatrate najodgovornijim za veliki vanjski dug Hrvatske?" Rezultate odgovora objavljujem u sljedećoj tablici.

Odgovornost za vanjski dug Hrvatske

Tko je odgovoran	Najodgovornija j
Sadašnja vlast	27
Bivša vlast	26
Zaduživanje banaka u inozemstvu	11
Poduzeća koja ne proizvode	6
Građani koji žive na kredit	6
Hrvatska narodna banka	5
Netko drugi	2
Ne zna/bez odgovora	18

Izvor: web Gfk

Stajališta javnog mnijenja (običnih ljudi) podjednako su pristrana i neobjektivna kao i stajališta političara koji nastoje svi krivicu delegirati na "njih" (druge političare). Meni se čini da se vanjski dug mora promatrati kao neka vrsta kronične i degenerativne bolesti u čijem je nastanku sudjelovalo i još uvijek sudjeluje mnoštvo čimbenika: naslijeđe (komunističko, jugoslavensko), rat (kao zaseban čimbenik: razaranja, ratne štete, kupnja oružja i cijena rata u užem i širem smislu riječi), okolinski čimbenici (tranzicija, privatizacija, "pretvorba"), ljudski čimbenici (odluke političara, kreditno ponašanje građana i

³² "Škegro: Dugove koje danas otplaćujemo napravili su oni koji su zatvarali Mesića, Budišu, Pericu...", *Vjesnik*, 15. svibnja 2000.

³³ Žao mi je to kazati, ali moram: oporbeni političari od 1990. do 1999. godine uopće nisu imali uvid u tijek novca, niti su ozbiljno analizirali fenomen "grieha struktura". Intelektualno ključan analitički posao tih su devet godina uglavnom radili novinari-istraživači i rijetki znanstvenici-istraživači.

³⁴ Intervju, *Vjesnik*, 21. studeni 2006.

³⁵ Istraživanje je provedeno osobnim intervjuom u kućanstvu (krajem rujna 2003.) na reprezentativnom uzorku (n=1.000 osoba); vidi: <http://www.gfk.hr/press/politicki2.htm>

gospodarskih subjekata, ratno profiterstvo, pljačka) i institucionalni čimbenici (u prvom redu banke, HNB i MMF).

Da bi se mogao učiniti barem malen korak prema "punoj istini", treba pokazati simptome "bolesti" (kretanje i stanje vanjskog duga) i pokušati pažljivo ispričati priču o povijesti te "bolesti". To su pristupi kojima ću se ovdje koristiti, nastojeći svom čitatelju ponuditi što više podataka o svakom od čimbenika – dužničkog ropstva.

Prije toga svakako treba kazati kao su međunarodne političke i ekonomske okolnosti u kojima je djelovala HDZ-ova vlast od 1990. do 2000. godine i one koje su dočekale koalicijsku vlast 2000. godine bile radikalno različite.

Posljednje dvije godine vladavine dr. Franje Tuđmana bile su obilježene njegovom teškom bolešću (osobni Tuđmanovi liječnici s kojima sam razgovarao o njegovoj bolesti i danas imaju etičku dvojbu o tome jesu li javnost trebali obavijestiti da predsjednik Republike u drugoj polovici 1999. godine nije zapravo bio u stanju kompetentno obavljati svoje ustavne dužnosti) i gotovo potpunom međunarodnom izolacijom naše zemlje. Uz tešku bolest koja je bitno ograničila Tuđmanovu sposobnost razumnog rasuđivanja i odlučivanja i uz međunarodnu izolaciju, stanje se potkraj 1998. i u 1999. godini dramatično pogoršalo zbog posljedica Kosovske krize (pa i Ruske krize) na hrvatsko gospodarstvo. Posljedica je bio prijeteći slom cjelokupnog hrvatskog financijskog i bankarskog sustava.

Političke su se okolnosti početkom 2000. godine bitno promijenile na bolje, ali se politika rasprodaje u besćenje banaka i državnih tvrtki koje su imale monopolski ili povlašteni položaj na tržištu (banke, HT, Pliva, INA, pivovare) nije promijenila. Nije se, nažalost, promijenila praksa zadržavanja velikih i kroničnih gubitaka na "državnim jaslama": brodogradilišta, PIK-ovi, željezare, TLM itd.

Rast vanjskog duga

Na samom početku, čitatelju koji ima problema s razumijevanjem ili ga naprosto nerviraju brojevi, statistike i grafikoni, predlažem da ovo potpoglavlje preskoči i da mirno nastavi čitanje od podnaslova "Povijest 'bolesti'".

Da biste mogli pravilno čitati podatke, tablice i grafikone koji slijede, valja kazati da su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka od 2004. godine uveli nova pravila za izvještavanje zemalja-članica o inozemnom dugu³⁶. Prema tim pravilima stanje vanjskog duga od 2005. godine prati i Hrvatska narodna banka, odnosno Republika Hrvatska³⁷. Ipak, u podatke o vanjskom dugu koje sam preuzeo iz *Biltena* HNB-a i pratećih publikacija nisu uključeni kratkoročni trgovinski krediti s rokom dospelja do šest mjeseci (180 dana) koji su potkraj 2006. godine iznosili oko 3,5 milijardi eura. Kad bi se uključila i ta potraživanja, vanjski dug na početku 2007. godine bio bi oko 31,5 milijardi eura. Pregled osnovnih ekonomskih podataka i pokazatelja vanjske zaduženosti ovdje prenosim iz *Biltena* 124 HNB.

Osnovni makro ekonomski pokazatelji 1996-2005. godine

³⁶ Više o metodologiji na web stranicama MMF-a i Svjetske banke.

³⁷ To praktično znači da su u vanjskom dugu sadržani svi klasični elementi (dužnički vrijednosni papiri izdani na inozemnim tržištima po nominalnoj vrijednosti, krediti – uključujući repo ugovore – neovisno o ugovorenom dospelju, depoziti primljeni od stranih osoba i trgovinski krediti primljeni od stranih osoba s ugovorenim dospeljem dužim od 180 dana), ali *nepodmirene dospjele* i *nedospjele, obračunate, kamate*.

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Površina (u km ²)	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538
Broj stanovnika (u mil.)	4,494	4,572	4,501	4,554	4,381	4,437	4,443	4,442	4,439	4,442
BDP (u mil. HRK, tekuće cijene)	107.981	123.811	137.604	141.579	152.519	165.639	181.231	198.422	212.827	229.031
BDP (u mil. EUR, tekuće cijene) ^a	15.869	17.790	19.274	18.673	19.977	22.171	24.468	26.232	28.393	30.950
BDP po stanovniku (u EUR)	3.531	3.891	4.282	4.100	4.560	4.997	5.507	5.905	6.396	6.968
BDP – godišnja stopa rasta (u %, stalne cijene)	5,9	6,8	2,5	-0,9	2,9	4,4	5,6	5,3	3,8	4,3
Prosječna godišnja stopa inflacije ^b	3,5	3,6	5,7	4,0	4,6	3,8	1,7	1,8	2,1	3,3
Tekući račun platne bilance (u mil. EUR)	-755	-2.192	-1.305	-1.312	-478	-818	-2.095	-1.866	-1.404	-1.985 ^c
Tekući račun platne bilance (u % BDP-a)	-4,8	-12,3	-6,8	-7,0	-2,4	-3,7	-8,6	-7,1	-4,9	-6,4
Izvoz robe i usluga (u % BDP-a)	38,7	40,3	39,8	40,9	47,1	48,7	45,5	50,1	50,1	49,3
Uvoz robe i usluga (u % BDP-a)	48,0	56,8	49,1	49,3	52,3	54,6	56,4	57,9	57,0	56,5
Inozemni dug (u mil. EUR, na kraju razdoblja) ^c	4.284	6.761	9.173	10.101	12.109	13.458	15.055	19.811	22.781	25.541
Inozemni dug (u % BDP-a)	27,0	38,0	47,6	54,1	60,6	60,7	61,5	75,5	80,2	82,5
Inozemni dug (u % izvoza robe i usluga)	69,8	94,4	119,4	132,2	128,7	124,6	135,3	150,8	160,0	167,3
Otplaćeni inozemni dug (u % izvoza robe i usluga) ^{cd}	9,0	9,8	12,3	21,1	23,6	26,2	27,4	20,1	21,3	24,1
Bruto međunarodne pričuve (u mil. EUR, na kraju razdoblja)	1.868	2.304	2.400	3.013	3.783	5.334	5.651	6.554	6.436	7.438
Bruto međunarodne pričuve (u mjesecima uvoza robe i usluga, na kraju razdoblja)	2,9	2,7	3,0	3,9	4,3	5,3	4,9	5,2	4,8	5,1
Nacionalna valuta: kuna (HRK)										
Devizni tečaj za 31. prosinca (HRK : 1 EUR)	6,8636	6,9472	7,3291	7,6790	7,5983	7,3700	7,4423	7,6469	7,6712	7,3756
Devizni tečaj za 31. prosinca (HRK : 1 USD)	5,5396	6,3031	6,2475	7,6477	8,1553	8,3560	7,1457	6,1185	5,6369	6,2336
Prosječni devizni tečaj (HRK : 1 EUR)	6,8047	6,9597	7,1392	7,5818	7,6339	7,4710	7,4070	7,5642	7,4957	7,4000
Prosječni devizni tečaj (HRK : 1 USD)	5,4338	6,1571	6,3623	7,1220	8,2874	8,3392	7,8725	6,7044	6,0312	5,9500
Saldo proračuna konsolidirane središnje države (u % BDP-a) ^e	-7,1	-7,5	-6,8	-4,9	-6,2	-4,8	-4,1
Javni dug (u % BDP-a) ^f	48,2	49,4	48,6	48,6	49,4	49,7
Stopa nezaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 god.) ^g	10,0	9,9	11,4	13,6	16,1	15,8	14,8	14,3	13,8	12,7
Stopa zaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 god.) ^g	50,6	49,3	47,0	44,8	42,6	41,8	43,3	43,1	43,5	43,3

^a Izveden iz kunske vrijednosti uz pomoć prosječnoga godišnjega deviznog tečaja HRK/1 EUR.

^b U podacima za razdoblje od 1996. do 1998. godine stopa inflacije mjerena je indeksom cijena na malo, a od 1999. nadalje mjerena je indeksom potrošačkih cijena.

^c Pokazatelji inozemne zaduženosti u razdoblju od 1998. do 2005. godine izvedeni su na bruto načelu, dok pokazatelji za razdoblje do 1997. ne obuhvaćaju: nepodmirene dospjele i obračunate nedospjele kamate, hibridne i podređene instrumente, repo poslove banaka i HNB-a, depozite međunarodnih financijskih institucija u HNB-u te jedностrane učinke sekundarnog tržišta obveznica.

^d Ukjučuje otplatu glavnice po dugoročnom dugu, bez otplate glavnice s osnove trgovinskih kredita i izravnih ulaganja, i ukupnu otplatu kamata, bez otplate kamata s osnove izravnih ulaganja.

^e Ukupni saldo bez kapitalnih prihoda (GFS 1986), od 1999. do 2001. prikazan je na gotovinskom načelu, a nakon toga na modificiranome obračunskom načelu. HAC, HC, HFP i DAB uključeni su od 2001. godine.

^f Javni dug uključuje dug opće države i izdana državna jamstva.

^g Stope zaposlenosti i nezaposlenosti za 1996. godinu odnose se na studeni, a za 1997. godinu na lipanj.

Izvori: DZS; MF; HNB

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Površina (u km ²)	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538	56.538
Broj stanovnika (u mil.)	4,494	4,572	4,501	4,554	4,381	4,437	4,443	4,442	4,439	4,442
BDP (u mil. HRK, tekuće cijene)	107.981	123.811	137.604	141.579	152.519	165.639	181.231	198.422	212.827	229.031
BDP (u mil. EUR, tekuće cijene) ^a	15.869	17.790	19.274	18.673	19.977	22.171	24.468	26.232	28.393	30.950
BDP po stanovniku (u EUR)	3.531	3.891	4.282	4.100	4.560	4.997	5.507	5.905	6.396	6.968
BDP – godišnja stopa rasta (u %, stalne cijene)	5,9	6,8	2,5	-0,9	2,9	4,4	5,6	5,3	3,8	4,3
Prosječna godišnja stopa inflacije ^b	3,5	3,6	5,7	4,0	4,6	3,8	1,7	1,8	2,1	3,3
Tekući račun platne bilance (u mil. EUR)	-755	-2.192	-1.305	-1.312	-478	-818	-2.095	-1.866	-1.404	-1.985 ^c
Tekući račun platne bilance (u % BDP-a)	-4,8	-12,3	-6,8	-7,0	-2,4	-3,7	-8,6	-7,1	-4,9	-6,4
Izvoz robe i usluga (u % BDP-a)	38,7	40,3	39,8	40,9	47,1	48,7	45,5	50,1	50,1	49,3
Uvoz robe i usluga (u % BDP-a)	48,0	56,8	49,1	49,3	52,3	54,6	56,4	57,9	57,0	56,5
Inozemni dug (u mil. EUR, na kraju razdoblja) ^d	4.284	6.761	9.173	10.101	12.109	13.458	15.055	19.811	22.781	25.541
Inozemni dug (u % BDP-a)	27,0	38,0	47,6	54,1	60,6	60,7	61,5	75,5	80,2	82,5
Inozemni dug (u % izvoza robe i usluga)	69,8	94,4	119,4	132,2	128,7	124,6	135,3	150,8	160,0	167,3
Otplaćeni inozemni dug (u % izvoza robe i usluga) ^{de}	9,0	9,8	12,3	21,1	23,6	26,2	27,4	20,1	21,3	24,1
Bruto međunarodne pričuve (u mil. EUR, na kraju razdoblja)	1.868	2.304	2.400	3.013	3.783	5.334	5.651	6.554	6.436	7.438
Bruto međunarodne pričuve (u mjesecima uvoza robe i usluga, na kraju razdoblja)	2,9	2,7	3,0	3,9	4,3	5,3	4,9	5,2	4,8	5,1
Nacionalna valuta: kuna (HRK)										
Devizni tečaj za 31. prosinca (HRK : 1 EUR)	6,8636	6,9472	7,3291	7,6790	7,5983	7,3700	7,4423	7,6469	7,6712	7,3756
Devizni tečaj za 31. prosinca (HRK : 1 USD)	5,5396	6,3031	6,2475	7,6477	8,1553	8,3560	7,1457	6,1185	5,6369	6,2336
Prosječni devizni tečaj (HRK : 1 EUR)	6,8047	6,9597	7,1392	7,5818	7,6339	7,4710	7,4070	7,5642	7,4957	7,4000
Prosječni devizni tečaj (HRK : 1 USD)	5,4338	6,1571	6,3623	7,1220	8,2874	8,3392	7,8725	6,7044	6,0312	5,9500
Saldo proračuna konsolidirane središnje države (u % BDP-a) ^f	-7,1	-7,5	-6,8	-4,9	-6,2	-4,8	-4,1
Javni dug (u % BDP-a) ^g	48,2	49,4	48,6	48,6	49,4	49,7
Stopa nezaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 god.) ^h	10,0	9,9	11,4	13,6	16,1	15,8	14,8	14,3	13,8	12,7
Stopa zaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 god.) ^h	50,6	49,3	47,0	44,8	42,6	41,8	43,3	43,1	43,5	43,3

^a Izveden iz kunske vrijednosti uz pomoć prosječnoga godišnjega deviznog tečaja HRK/1 EUR.

^b U podacima za razdoblje od 1996. do 1998. godine stopa inflacije mjerena je indeksom cijena na malo, a od 1999. nadalje mjerena je indeksom potrošačkih cijena.

^c Pokazatelji inozemne zaduženosti u razdoblju od 1998. do 2005. godine izvedeni su na bruto načelu, dok pokazatelji za razdoblje do 1997. ne obuhvaćaju: nepodmirene dospjele i obračunate nedospjele kamate, hibridne i podređene instrumente, repo poslove banaka i HNB-a, depozite međunarodnih finansijskih institucija u HNB-u te jednostrane učinke sekundarnog tržišta obveznica.

^d Uključuje otplatu glavnice po dugoročnom dugu, bez otplate glavnice s osnove trgovinskih kredita i izravnih ulaganja, i ukupnu otplatu kamata, bez otplate kamata s osnove izravnih ulaganja.

^e Ukupni saldo bez kapitalnih prihoda (GFS 1986), od 1999. do 2001. prikazan je na gotovinskom načelu, a nakon toga na modificiranome obračunskom načelu. HAC, HC, HFP i DAB uključeni su od 2001. godine.

^f Javni dug uključuje dug opće države i izdana državna jamstva.

^g Stope zaposlenosti i nezaposlenosti za 1996. godinu odnose se na studeni, a za 1997. godinu na lipanj.

Izvori: DZS; MF; HNB

Izvor: *Bilten* 124, HNB, travanj 2007. godine

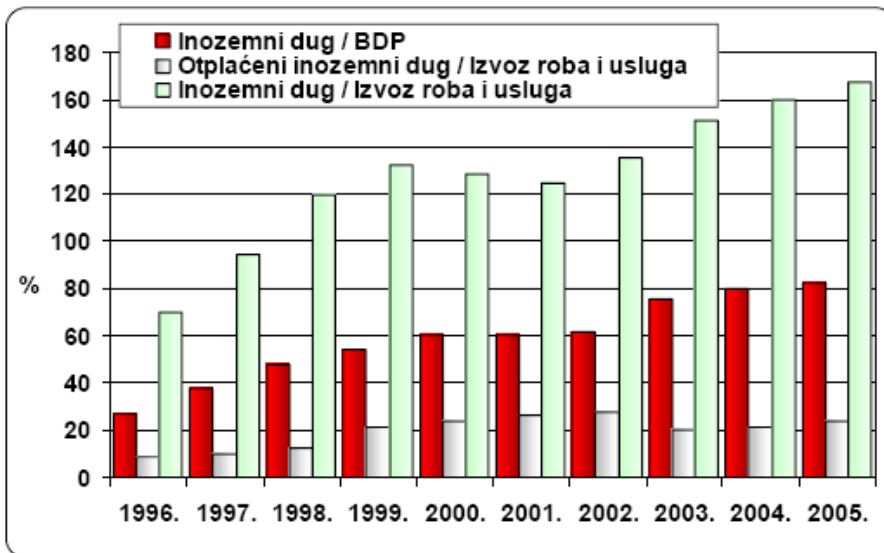
Od pet pokazatelja vanjske zaduženosti, HNB sustavno prati i prikazuje dva: udio vanjskog duga u BDP-u i udio duga u ukupnoj vrijednosti izvoza. Ti su pokazatelji znatno važniji vjerovnicima - MMF-u, Londonskom i Pariškom klubu (jer im, ako im se pridoda pokazatelj o deviznim pričuvama, pokazuju je li zemlja-dužnik još uvijek sposobna "servisirati", tj. plaćati prispjele obveze) - nego li nama koji moramo pomno analizirati koliku smo cijenu u prodaji društvene imovine i prirodnih bogatstava morali platiti i koju ćemo ubuduće plaćati da se dug ne bi povećavao brže nego je to trenutno slučaj. Svjetska banka je odredila preciznu granicu na kojoj se neka zemlja pretvara iz srednje zadužene u visoko zaduženu: kad inozemni dug premaši 80 posto BDP-a³⁸ i kad prijede vrijednost 220 posto vrijednosti izvezenih roba i usluga³⁹.

³⁸ Svjetska banka pod pojmom "vanjski (inozemni) dug podrazumijeva sadašnje vrijednosti budućih otplata glavnice i kamata. HNB još uvijek daje podatke o stanju bruto inozemnog duga.

³⁹ **Vidi: *Global Development Finance 2003*, World Bank, str. 253.**

Iz tablice je vidljivo da je *Hrvatska već 2004. godine ušla u skupinu visoko zaduženih zemalja*. Udio vanjskog duga u BDP-u bio je potkraj 2006. godine 88,5 posto, a kad se pribroje i obveze po kratkoročnim kreditima, taj je postotak 97,8 posto, a udio BDP-a u izvozu 187,1 posto (odnose do 2005. vidi u grafikonu).

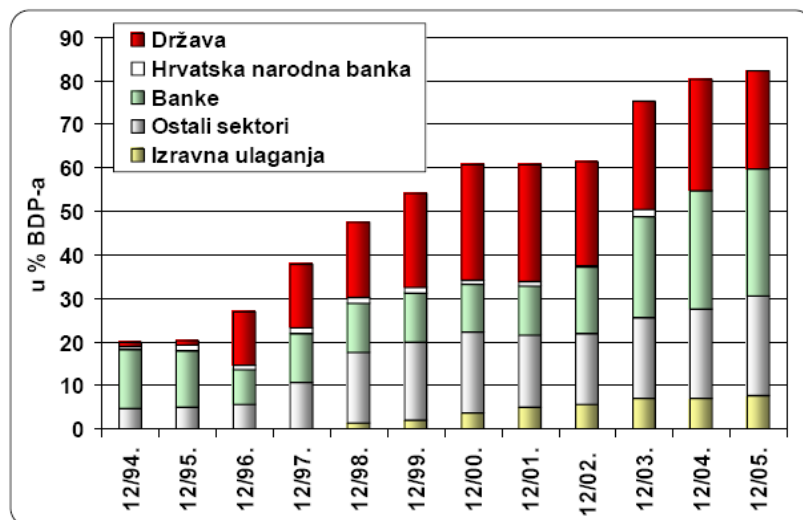
Pokazatelji inozemne zaduženosti

Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

Struktura vanjskog duga po dužnicima pokazuje nekoliko lako uočljivih trendova: stagnaciju, pa i blago smanjenja udjela države u dugu (država se djelomično zadužuje na domaćem bankarskom tržištu, što smanjuje njezinu vanjsku zaduženost), stagnaciju udjela duga gospodarskih subjekata i nagli porast zaduživanja banaka. Situacija je promijenjena u 2006. godini zbog nove depozitne politike HNB-a: udio banaka u inozemnom dugu se smanjuje, a udio gospodarstva povećava.

Inozemni dug RH prema sektoru dužnika

Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

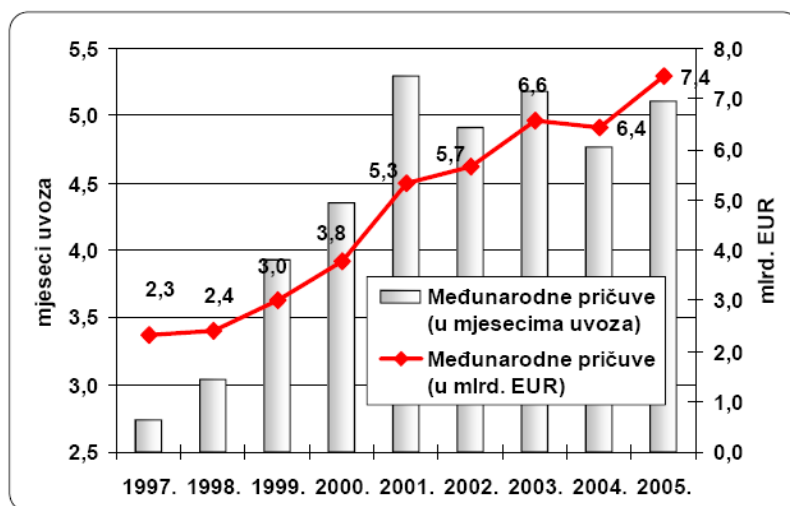
Analitičari HNB-a vrlo su dobro skicirali temeljne razloge i posljedice takve strukture inozemnog zaduživanja te će taj dio citirati u cjelini:

"Od 2001. do sredine 2005. godine u EU je vladalo razdoblje vrlo niskoga gospodarskog rasta i ekspanzivne monetarne politike, koja je kreiranjem visoke likvidnosti kamatne stope spustila na povijesno najniže razine. Niski gospodarski rast, koji je primjerice, u eurozoni iznosio prosječno jedan posto godišnje, i niske kamatne stope, djelovali su izrazito nepovoljno na profitabilnost bankarstva. Neposredno prije toga, krajem devedesetih u Hrvatskoj je započela privatizacija banaka njihovom prodajom vodećim regionalnim bankama Srednje i Zapadne Europe. Tako je 90% ukupne imovine bankarskog sustava u Hrvatskoj postalo dio vlasničkog portfelja stranih banaka, uglavnom iz Italije i Austrije. Taj je potez za strane banke ulagačice bio logičan izbor jer su poslovanje prebacile na područja gdje se mogla ostvariti veća dobit. Hrvatska je tada, kao tranzicijska zemlja, koja se nastoji približiti EU i uključiti u nju, imala znatno višu stopu gospodarskog rasta i znatno više kamatne stope u odnosu na Zapadnu Europu. Nakon privatizacije domaće su banke pod utjecajem svojih novih vlasnika naglo povećale obujam kreditiranja zbog razlike između domaćih i inozemnih kamatnih stopa i zbog očekivanoga intenzivnijega gospodarskog rasta. Godišnja stopa rasta bankarskih plasmana, uz isključenje utjecaja tečaja, iznosila je 9,3% u 2000. godini, a u 2001. i 2002. skočila je na 25,5%, odnosno 30,3%. Od 2003. do 2005. godine godišnja stopa rasta plasmana bila je niža i kretala se između 13% i 20%, prije svega zbog mjera koje je poduzimala Hrvatska narodna banka (HNB). Slična tendencija ubrzanja rasta bankarskih plasmana nakon prodaje stranim vodećim regionalnim bankama postoji i u drugim zemljama Jugoistočne Europe.

Velika ponuda kredita, zasnovana na, za apsorpcijsku sposobnost domaćeg tržišta, praktički neograničenim inozemnim izvorima, po sve povoljnijim uvjetima, poticala je i jačala odgovarajuću potražnju. Glavni klijent banaka postao je sektor stanovništva, za razliku od prijašnjih godina kad su banke uglavnom kreditirale poduzeća. Od 2001. do 2005. godine plasmani banaka stanovništvu rasli su dva puta brže od plasmana poduzećima (28,5% u odnosu na 14% prosječno godišnje). Pritom su banke, u

početku, prilikom odobravanja kredita tražile sigurnost u rigidnijim mjerama osiguranja plasmana, pa su tako kod kreditiranja stanovništva brojni jamci i velike hipoteke bili uobičajena pojava, a s vremenom su, pogotovo pod utjecajem snažne konkurencije, ublažile kriterije za odobravanje kredita i instrumente osiguranja kredita. Konkretno, kod kreditiranja stanovništva zamjetno je postupno napuštanje instituta kreditnog jamca kao standardnoga bitnog elementa osiguranja bankovnog kredita u Hrvatskoj. Isto tako, omjer zaloga materijalne imovine i iznosa kredita znatno se smanjio, pa danas jedva prelazi jedan. Istodobno je rasla opasnost od prevelikog oslanjanja banaka na kreditiranje stanovništva jer ono nepovoljno utječe na investicije i gospodarski rast, s obzirom na to da kreditiranje stanovništva služi ponajviše za financiranje osobne potrošnje, dok kreditiranje poduzeća znači financiranje investicija, koje su osnovni generator gospodarskog rasta. Mijenjanje strukture klijenata banaka u pravcu povećanja udjela stanovništva stoga utječe na smanjenje investicija⁴⁰. Zbog velikih međunarodnih (deviznih) pričuva, Hrvatskoj još uvijek ne prijete "dužnička kriza" u smislu klasične makroekonomske definicije tog pojma o kojoj sam kritički nešto kazao na početku ovoga poglavlja.

Međunarodne pričuve u EUR i u mjesecima uvoza robe i usluga

Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

Unatoč tome, čak i neki ekonomisti-klasičari sve su više zabrinuti zbog vanjske zaduženosti. Tako, primjerice, Branimir Lokin u intervjuu *Glasu koncila* kaže:

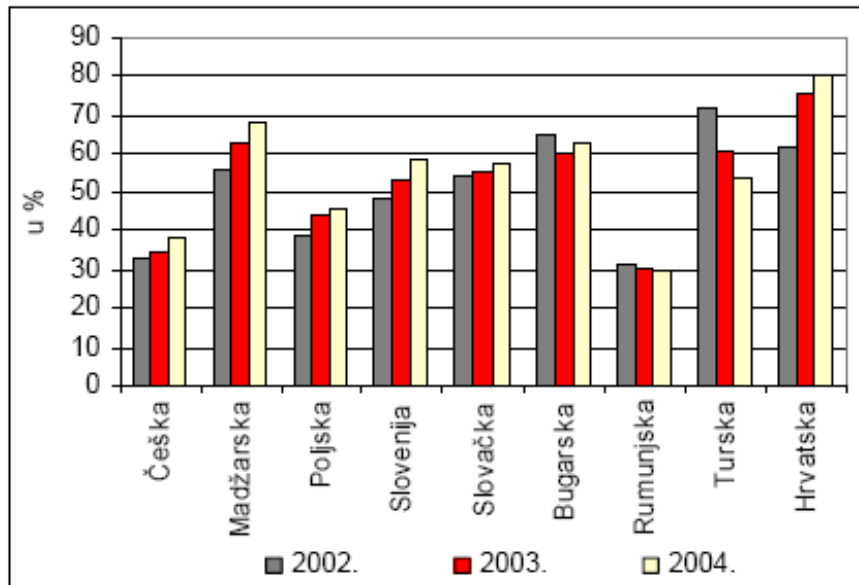
"Naš dug je organski težak. Kad uzmete ono što mi stvaramo, on iznosi 85% BDP-a. To je gornja granica podnošljivoga. Jasn, ako kao mjeru uzmete likvidnost, tj. koliko imamo novaca da to plaćamo, onda imamo još puno prostora. Jer dugo smo sustavno stvarali rezerve novca tako da kao zemlja imamo visoku vanjsku likvidnost. I još se možemo zaduživati. Samo je pitanje čime ćemo vraćati te dugove. Vjerojatno nitko u ovoj zemlji ne želi da ih vraćamo rasprodajom vode, zemlje, mora..."⁴¹

⁴⁰ "Analiza inozemne zaduženosti Republike Hrvatske", HNB, Zagreb, 11. travnja 2006., str. 5.

⁴¹ *Glas koncila*, Zagreb, 24. rujna 2006.

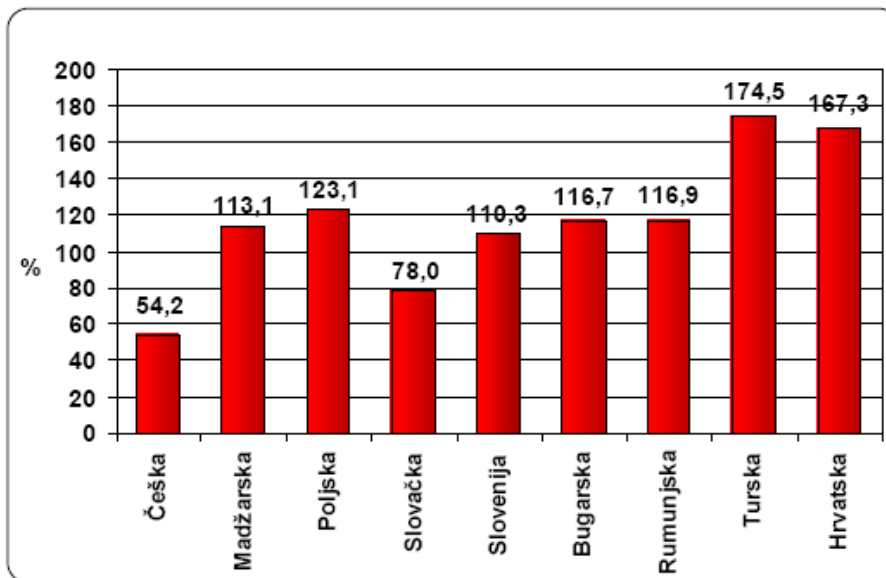
Prilično je tužno što zarobljeni klasičnim shvaćanjem "dužničke krize", mnogi tzv. ozbiljni ekonomisti ne shvaćaju da je Hrvatska već odavno ušla u dužničku krizu i da je vrlo blizu apsolutnom dužničkom ropstvu.

Udio inozemnog duga u BDP-u 2002. – 2004. godini

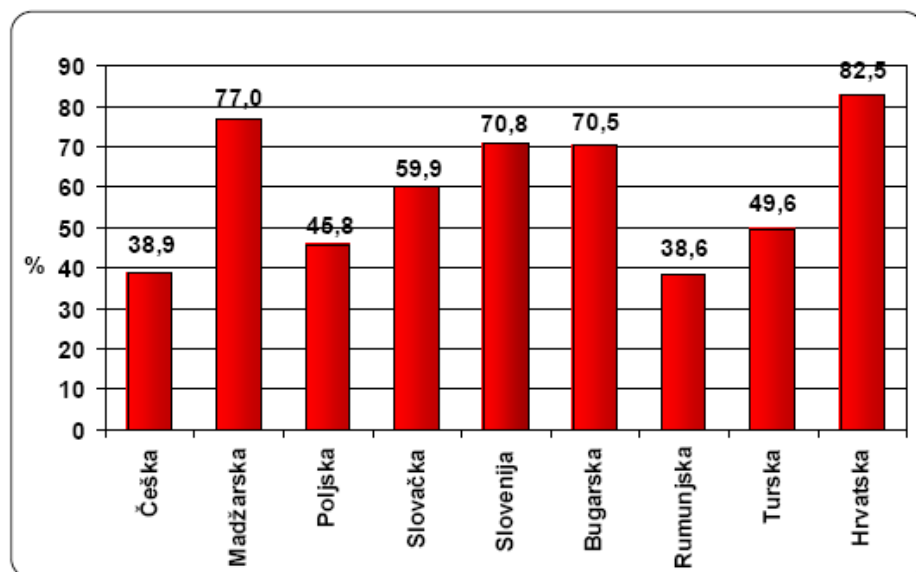
Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

Inozemni dug/Izvoz roba i usluga

Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

Inozemni dug/BDP

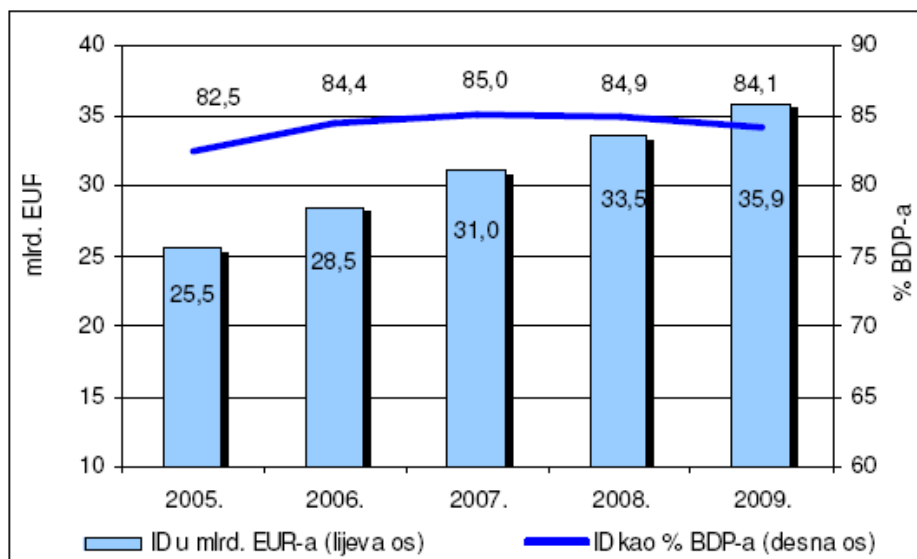

Izvor: Standardni prezentacijski format za 4. tromjesečje, HNB, Zagreb

Da ni perspektiva nije sjajna pokazuje i sama Vlada koja je u opsežnom dokumentu (139 stranica) "Predpristupni ekonomski program 2007.– 2009."⁴² predvidjela porast inozemnog duga od 28,5 milijardi eura u 2006. na 35,9 milijarde u 2009. godini.

⁴² Vlada RH, Zagreb, studeni 2006.

Inozemni dug Republike Hrvatske 2005. – 2009. godine

Izvor: Predpristupni ekonomski program, Vlada RH, Zagreb, studeni 2006., str. 22.

Čovjek ne treba biti veliki ekonomski stručnjak pa da zaključi kako su prognozeri HNB-a projekciju inozemnog duga bitno ublažili. Naime, ako se pretpostavi da će se do 2010. godine povećavati tempom kojim je rastao u posljednje četiri godine (oko 2.5 milijarde eura godišnje), nije teško zaključiti da će dug u 2010. godini premašiti 40 milijardi eura.

Konačno, da bi se vidjelo kolika je zaduženost svakoga građanina naše zemlje i svake obitelji, dajemo i ovaj izračun:

Dug po stanovniku i kućanstvu (u tisućama eura)

Godina	Dug po stanovniku	Dug po kućanstvu
1996.	953	2.869
1997.	1.479	4.452
1998.	2.038	6.134
1999.	2.218	6.676
2000.	2.764	8.320
2001.	3.033	9.129
2002.	3.388	10.198
2003.	4.460	13.425
2004.	5.132	15.447
2005.	5.750	17.308
2006.	6.315	19.008
2007. (proj.)	6.966	20.968
2008. (proj.)	7.528	22.659
2009. (proj.)	8.067	25.281

Napomena: iznos po kućanstvu izračunao sam na temelju prosječnog broja članova prema popisu (3.01).

Ne treba previše mašte pa da se zaključi kako je vanjski (inozemni) dug doista ogroman: za to treba samo promisliti kako bi bilo da svaka četveročlana obitelj mora vratiti kredit od 32.268 eura plus kamate!

Preplašena mogućom negativnom recepcijom daljnje eksplozije vanjskoga duga, Vlada Ive Sanadera počela je nakon 2005. godine primjenjivati alternativnu strategiju pokrivanja proračunskog deficita: (a) ubrzala je proces privatizacije profitabilnih monopolskih poduzeća (Pliva, INA, HT) i (b) počela se više zaduživati u "zemlji", kod "domaćih" banaka, iako su to upitni pojmovi, jer je 95-97% banaka u stranom vlasništvu.

Povijest "bolesti"

Zaduživanje pojedinca u pravilu je stvar njegova osobnog izbora i rizika, ali je najčešće i moralno pitanje, jer mogu stradati drugi i nedužni: članovi obitelji i jamci. Zaduzivanje naroda nije samo složeno moralno i političko, već i komplicirano povijesno pitanje⁴³. Pošto će teret tog duga plaćati buduće generacije, možda se treba razmišljati i o pitanju veleizdajničke kaznene odgovornosti o kojoj pišem u poglavlju "Veleizdaja".

U vanjskom dugu može se skrivati i latentni generacijski sukob u našem društvu između onih koji su se zaduživali (nas starijih, još uvijek živih, pa i onih koji više nisu živi, a koji su nas zaduživali do 1990., 1999. i nakon 2000. godine) i onih koji će te dugove morati vraćati: generacije koja danas ima između deset, dvadeset ili trideset godina. Zato je, kao i kod ratnih zločina, važno da se "individualizira odgovornost", jer je vrlo malo ljudi koji, često zbog neznanja i neodgovornosti, ali ponekad i zbog sasvim egoističnih interesa, potiče logiku života građana i države na kredit. Spomenut ću tek šefove "hrvatskih" banaka (predsjednike i članove uprava) koji su posebnim bonusima stimulirani da potiču psihologiju i praksu života milijuna ljudi na kredit i "peglanja" kreditnih kartica, bez prave informacije o posljedicama takvog potrošačkog ponašanja.

Prvi korak u kakvom-takvom adresiranju odgovornosti za dužničku krizu i ropstvo treba biti povezivanje procesa kruženja političkih elita i kretanja vanjskoga duga. Ako pretpostavimo da su glavni akteri zaduživanja "po zapovjednoj odgovornosti" predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman (koji je imao dobar dio ovlasti koje danas pripadaju Vladi i Saboru), predsjednici vlada, ministri financija i guverneri, onda pojednostavljena kronika kruženja elita ima ovaj oblike.

Predsjednici Republike Hrvatske	
Franjo Tuđman 1990 – 1999.	Stjepan Mesić 2000. – 2010.

Predsjednici Hrvatske vlade od 1990. do 2007.							
Stjepan Mesić	Josip Manolić	Franjo Gregurac	Branko Štampar	Nikica Valentić	Zlatko Matić	Ivica Račić	Ivo Sanader
od 30.5. 1990.	od 24.08. 1990.	od 17.07. 1991.	od 12.08. 1992.	od 03.04. 1993.	od 07.11. 1995.	od 27.01. 2000.	od 23.12. 2003.

Ministri financija RH						
Marijan Harčević	Jozo Martinović	Zoran Jašić	Božo Prka	Borislav Škečić	Mato Crkver	Ivan Šuker
1990. -1991	1991. – 1992	1992. – 1994	1994. 1997.	1997. – 2000	2000. – 2003	2003. – 2007.

Guverneri HNB-a		
Pero Jurković	Marko Škreb	Željko Rohatinski
lipanj 1992. – veljača 1996.	ožujak 1996. – srpanj 2000.	od srpnja 2000.

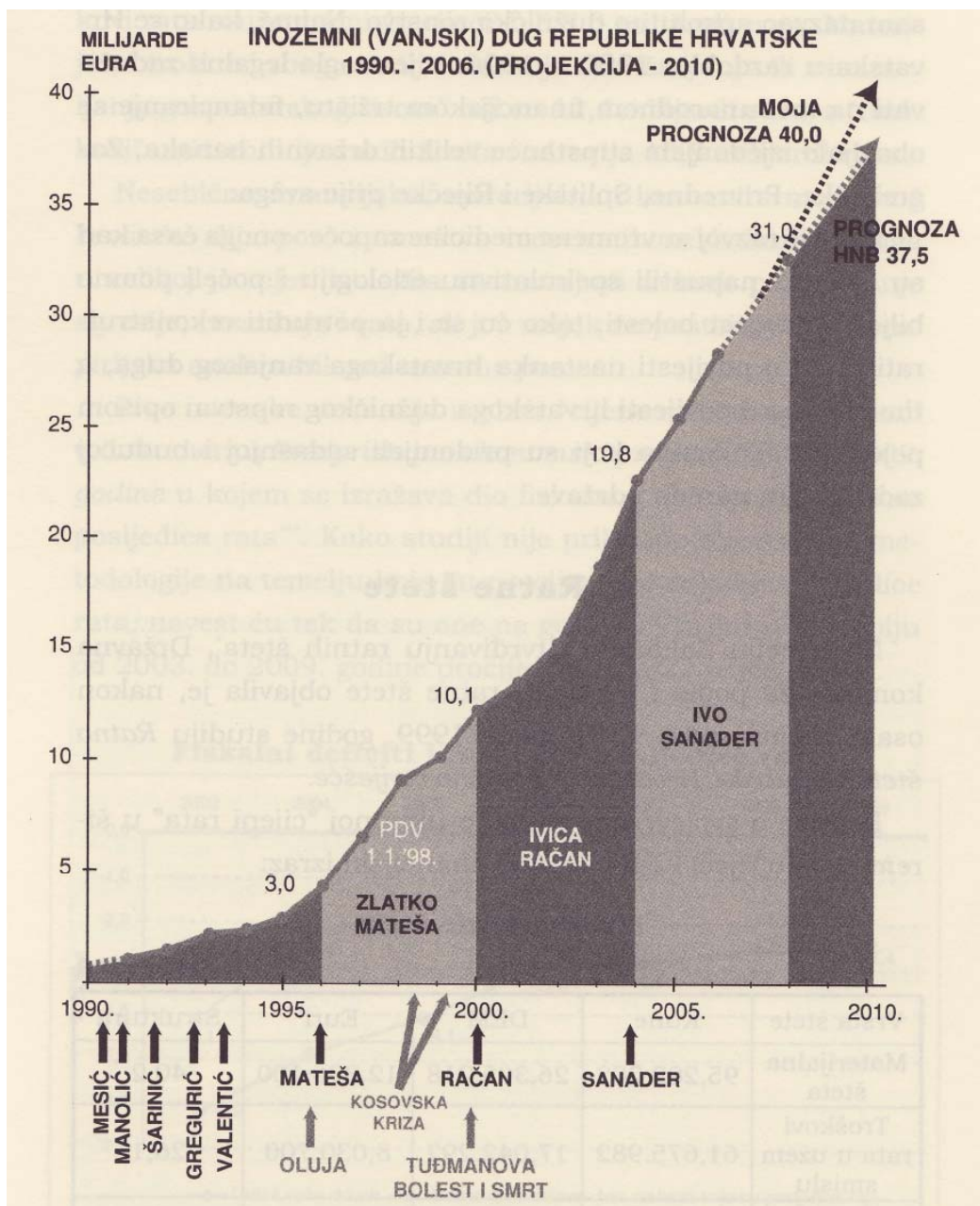
Ukupni inozemni dug na kraju godine preračunat u eure s projekcijom HNB-a za razdoblje 2007-2010. godine prikazan je u sljedećoj tablici.

⁴³ Pitanje je: Ima li jedna generacija stanovnika neke zemlje, u ovom slučaju Hrvatske, pravo dužnički opteretiti generacije koje dolaze, ako im tim dugovima nije osigurala mogućnost zapošljavanja, dobro plaćenog rada i općeg razvoja.

Ukupan inozemni dug 1991-2006. godine
s projekcijom do 2010. godine
milijuni eura

Godina	Dug	Godina	Dug
1991.	1.500	2000.	12.109
1992.	1.700	2001.	13.458
1993.	2.029	2002.	15.055
1994.	2.300	2003.	19.811
1995.	2.948	2004.	22.781
1996.	4.284	2005.	25.541
1997.	6.761	2006.	28.500
1998.	9.173	2007.	31.000
1999.	10.101	2008.	33.500
		2009.	35.900
		2010.	38.400

U grafikonu koji slijedi prikazujem krivulju vanjskog duga uz oznaku kruženja političkih elita koje sam naveo.

U petogodišnjem mandatu Zlatka Mateše vanjski dug je porastao za 7,1 milijardi eura; prosječno 1,5 milijardu godišnje.

U četverogodišnjem mandatu Ivica Račana povećan je za 9,7 milijardi; prosječno 2,6 milijardi godišnje.

U trogodišnjem mandatu Ive Sanadera za 8,3 milijardi; prosječno oko 2,8 milijardi godišnje.

Ti važni, ali ipak suhoparni pokazatelji malo nam govore o povijesti i podrijetlu (etiologiji, uzrokovanosti) "bolesti" koju sam nazvao apsolutno dužničko ropstvo. Naime, kako se Hrvatska u razdoblju 1990. – 1996. nije mogla legalno zaduživati na međunarodnom financijskom tržištu, financiranje se obavljalo izjedanjem supstance velikih državnih banaka, Zagrebačke, Privredne, Splitske i Riječke prije svega.

Kako je razvoj suvremene medicine započeo onoga časa kad su liječnici napustili spekulativnu etiologiju i počeli pomno bilježiti povijest bolesti, tako ću se i ja potruditi rekonstruirati priču o povijesti nastanka hrvatskoga vanjskog duga, a time i priču o povijesti hrvatskoga dužničkog ropstva: opisom pojedinih čimbenika koji su pridonijeli sadašnjoj i budućoj zaduženosti naroda i države.

A. Ratne štete

Na temelju Zakona o utvrđivanju ratnih šteta⁴⁴, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete objavila je, nakon osam godina rada, 9. listopada 1999. godine studiju "Ratna šteta Republike Hrvatske – Završno izvješće".

Radi se o svojevrsnoj studiji o ukupnoj "cijeni rata" u širem smislu riječi koja ima ovaj financijski izraz:

Izravne ratne štete

- u tisućama

Vrsta štete	Kune	DEM	Euri ⁴⁵	Struktur
Materijalni šteta	95,202.202	26,305.21	12,396.10	40,2
Troškovi rata u už	61,675.98	17,042.29	8,030.70	26,1
Život i zdravlje	79,553.38	21,982.14	10,358.50	33,7
UKUPNO	236,431.54	65,330.63	30,785.30	100,0

Izvor: Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, Završno izvješće, Zagreb, rujna 1999.

Ukupna (izravna) ratna šteta iznosila je prema službenom popisu i procjenama oko 30,8 milijardi eura, od čega su troškovi rata u užem smislu riječi⁴⁶ bili 8,0 milijardi eura. Materijalni troškovi zbog ratnih razaranja i uništavanja ili zaustavljanja gospodarskog života⁴⁷ bili su 12,4 milijardi eura, a "troškovi" uništenih ljudskih života i zdravlja 10,8 milijardu eura.

Nesebična financijska, materijalna i humanitarna pomoć hrvatske dijaspore i mnoštva inozemnih nevladinih udruga u velikoj je mjeri ublažila zastrašujući učinak petogodišnje agresije, razaranja i rata, ali još uvijek ne postoji ozbiljna empirijska analiza bilanci te ratne pomoći.

Prve naznake uzimanja u obzir "cijene rata" mogu se naći u dokumentu Predpristupni ekonomski program 2007. – 2009. godine u kojem se izražava dio fiskalnog deficita nastao kao posljedica rata⁴⁸. Kako studiji nije priloženo objašnjenje metodologije na temelju koje su procijenjene fiskalne posljedice rata, ovdje ću tek navesti da su one na godišnjoj razini u razdoblju 2003. – 2009. godine procijenjene na 22 posto BDP-a.

⁴⁴ Zakon je usvojen 8. studenog 1991., a objavljen u *Narodnim novinama* 14. studenog 1991.

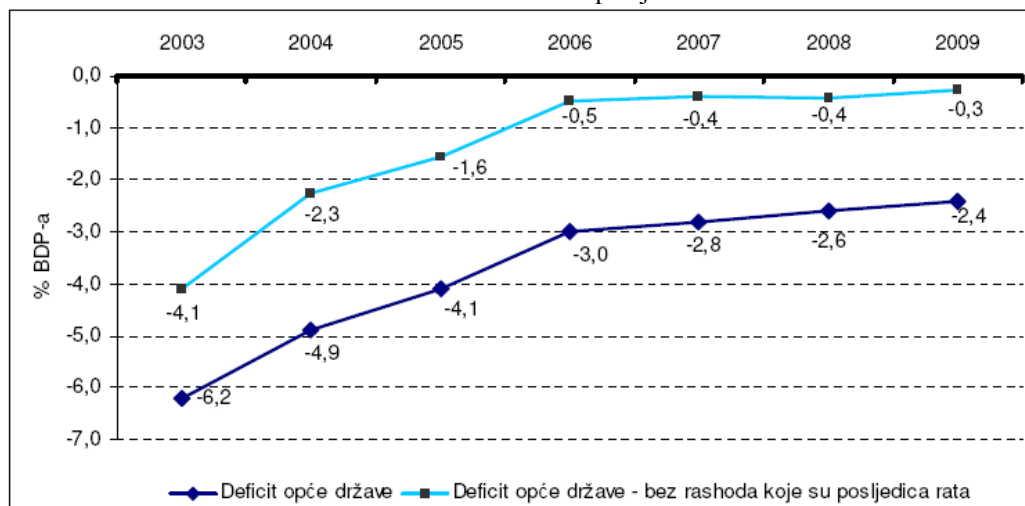
⁴⁵ Moj preračun na temelju tečaja 7,68 kuna za euro (HNB, 1999.).

⁴⁶ Troškovi vojske, policije, razminiranja, zbrinjavanja prognanika i izbjeglica i troškovi prilagodbe industrije za rat.

⁴⁷ Uništena prometna i gospodarska infrastruktura, srušeni i oštećeni stambeni objekti i obiteljske kuće, šteta zbog zaustavljanja gospodarske aktivnosti i slično.

⁴⁸ Predpristupni ekonomski program 2007. – 2009., isto, str. 29.

Fiskalni deficiti i rashodi – posljedice rata

Izvor: Predpristupni ekonomski program, Vlada RH, Zagreb, studeni 2006., str. 22.

Troškovi rata nisu u našoj zemlji pitanje prošlosti. Primjerice, godišnji neto (mirovina umanjena za porez i prirez) fiskalni izdatak za 11.397 pripadnika Hrvatske vojske i 41.157 hrvatskih branitelja koji su mirovine ostvarili po povoljnijim uvjetima iznosi oko 3.12 milijardi kuna. To je 426.8 milijuna eura godišnje, odnosno 4.268.000.000 eura u deset godina (kad se ne uzme u obzir porast mirovina). Kad je u pitanju "odljev" financijskih sredstava i drugih vidova materijalne i nematerijalne pomoći prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini, do 1998. godine ne postoje precizni statistički uvidi, jer su putovi novca bili manje-više tajni. Pišući ovu knjigu, od Ministarstva financija dobio sam vrlo precizne podatke za period od 1999. do 2006. godine koje ovdje objavljujem.

Izdavanje sredstava iz državnog proračuna za Hrvate u BiH 1999. – 2006 (u tisućama kuna)

	Skrb o prognan Federaci	Poticaj za obra znanost, kulturu	Ostale namj	Ukupno
1999.	150.000	461.990	10.000	621.990
2000.	-	300.000	4.491	304.491
2001.	20.000	50.265	59.494	129.759
2002.	21.000	24.004	1.370	46.374
2003.	20.000	23.917	5.195	49.112
2004.	20.000	25.000	53.207	98.207
2005.	22.000	26.250	25.389	73.639
2006.	11.510	26.250	26.989	64.749
Ukupno	264.510	937.676	186.133	1,388.319

Izvor: Ministarstvo financija RH (zahvaljujem se pomoćniku ministra Zdravku Mariću na podacima).

U posljednjih osam godina za razne oblike pomoći Hrvatima u Bosni i Hercegovini ukupno je uplaćeno (iz državnog proračuna) 1,388,369.000 kuna; oko 190 milijuna eura. Uplate od 1990. do 1998. godine sasvim su netransparentne jer su se obavljale različitim kanalima: preko tajnih bankovnih računa, preko Ministarstva obrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva zdravstva i preko niza neformalnih kanala.

⁴⁹ Izgradnja bolnice i Novoj Biljoj, zaštita stradalnika rata, potpore časopisima, zdravstvena pomoć i slično.

Tijekom rada na ovoj knjizi, prikupio sam tek jedno, ali vrlo važno svjedočenje, svjedočenje dr. Andrije Hebranga koji mi je kazao da je u vrijeme dok je on bio ministar obrane RH (1997. – 1998.) transparentnim proračunskim kanalima iz Hrvatske samo za HVO iz Ministarstva obrane izdvajan paušalni mjesečni iznos od 70 milijuna kuna. Na godišnjoj razini to iznosi 840 milijuna kuna. Kako je on bio ministar u kasnom poratnom razdoblju, može se sa sigurnošću pretpostaviti da je to bio minimalni iznos transfera novca u razdoblju od 1991. do 1999. godine. Može se, dakle, tvrditi da je samo na ime pomoći HVO-u u tom razdoblju iz hrvatskog proračuna isplaćeno najmanje 6,7 milijarde kuna, tj. preko 670 milijuna eura. Ukupan odljev novca sigurno je bio veći od 10 milijardi kuna, odnosno oko 1,4 milijardu eura.

U kojoj su mjeri putovi tog novca bili sumnjivi pokazuje "anegdota" koju mi je dr. Hebrang također ispričao. Kad je, kao ministar obrane, 1998. godine odlučio prestati isplaćivati "paušal" od 70 milijuna kuna mjesečno i kad je počeo pripadnike HVO-a isplaćivati poimenično, ukupan se mjesečni iznos automatski smanjio od 70 na 22 milijuna kuna. Razmjeri pranja novca i pljačke iz hrvatskoga proračuna time se mogu tek naslutiti, ali je sigurno da je novac odlazio u ruke gospodara rata u tzv. Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni.

Iako je odljev novca u Bosnu i Hercegovinu bio neopravdano visok, netransparentan i najčešće usko povezan s procesima ratnog profiterstva i organiziranog kriminala, on svakako nije ključni razloga hrvatskog dužničkog ropstva. Da bi se ranije navedeni iznosi od 670 i 1.4 milijarde eura koji su se "odlili" u Bosnu i Hercegovinu stavili u širi komparativni fiskalni kontekst, ovdje ću navesti podatke o ukupnim fiskalnim izdacima povezanim s nesretnim hrvatskim nasljedem druge polovice dvadesetog stoljeća: ratovima, političkim progonima i društvenim privilegijima.

Slijedeća tablica sadrži podatke o korisnicima mirovina koji nisu ostvarene na temelju produktivnog rada, već na temelju "povijehanih okolnosti".

Korisnici mirovina	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Godišnji izdatak	Godišnji fiskalni izdaci milijunima eura
			- tisuće kur	
Sudionici NOR-a	57.900	2.306	1.602.201	219.2
Djelatnici MUP-a i pravosuđa	16.488	3.383	669.347	91.6
Hrvatski domobrani	26.406	1.942	615.365	84.2
Bivši politički zatvorenici	5.762	3.347	238.339	32.6
Pripadnici bivše JNA	13.445	2.641	426.099	58.3
Redoviti članovi HAZU	168	6.947	14.005	1.9
Izvršno vijeće Sabora, Savezno vijeće	431	2.214	11.451	1.6
Zastupnici Sabora i članovi Vlade	360	8.890	38.405	5.3
Savezni (jugo) "kadar"	76	3.358	3.062	0.4
Istarski rudari	254	2.900	8.839	1.2
Hrvatska vojska	11.397	2.954	403.859	55.2
Hrvatski branitelji	41.157	5.501	2.716.363	371.6
UKUPNO	173.844		6.747.335	923.0

Izvor: Statističke informacije Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje.

"Cijena burne povijesti" – nazovimo to tako – doista je impresivna i zabrinjavajuća: 923 milijuna eura godišnje; 9.23 milijarde eura u deset godina!

Pitanje u vezi s ogromnim ratnim štetama sasvim je logično: Može li, po kojim uvjetima i kad, naša zemlja računati na naplatu ratnih šteta od Srbije i Crne Gore? Na to je pitanje vrlo teško pozitivno odgovoriti. Republika Hrvatska podnijela je, doduše, u dva navrata tužbe protiv SR Jugoslavije za zločine protiv mira, agresije i genocida pred Međunarodnim sudom pravde u

Hagu: prva, konceptijski dvojbena i površno napisan tužba podnesena je 2. srpnja 1999.⁵⁰ i, druga, znatno ozbiljnije pripremljena tužba podnesena je 1. ožujka 2001. godine⁵¹.

Međutim, sudbina tužbi Republike Hrvatske (prije naše zemlje tužbu je protiv SRJ podnijela i Bosna i Hercegovina) krajnje je neizvjesna. Međutim, sudbina tužbe Republike Hrvatske protiv SRJ nakon negativne presude na temelju tužbe i Bosne i Hercegovine sasvim je izvjesna i - negativna. Štoviše, ako Haški sud prihvati navode optužnica protiv hrvatskih generala i – eksplicitno ili implicitno – cjelokupnog državnog vodstva iz razdoblja 1990-1995. godina da su Bljesak i Oluja bili "udruženi zločinački poduhvati" kojih je svrha bilo etničko čišćenje Srba, cijeli se kontekst tužbe pred Međunarodnim sudom pravde naglo mijenja na našu štetu. Umjesto naplate ratnih šteta, naša bi zemlja mogla biti izložena nizu građanskih tužbi za naknadu štete pobunjenih i odbjeglih hrvatskih građana srpske nacionalnosti.

Otkriće koje je The New York Times objavio 9. travnja 2007. godine⁵², pokazalo je zastrašujuću činjenicu kako je i glavna tužiteljica Haškog suda Carla Del Ponte osobno sudjelovala u opstrukciji pravde. Naime, ona je u svibnju 2003. godine poslala osobno pismo "jugoslavenskom" (srbijanskom) ministru vanjskih poslova Goranu Svilanoviću kojim je Srbiji odobrila prikrivanje "razumnog dijela" (reasonable portions) ključnih djelova zapisnika (transkripata) Vrhovnog savjeta obrane SRJ koji su dokazivali izravnu odgovornost "Jugoslavije" (Srbije i Crne Gore) za zločine agresije i genocida u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Nakon objave tog članka u NYT i najvećim bi zagovornicima teze o "pravednosti Haškog suda" moralo postati jasno koliko je štetu hrvatskim građanima, narodu i zemlji donijela nepromišljena politika i praksa bezuvjetne i podaničke "pune suradnje" s Haškim sudom. Odsutnost elementarnog teorijskog znanja i svijesti o državničkoj odgovornosti najbolje je izrazio politički savjetnik Carle Del Ponte Jean-Daniel Ruch u dokumentarcu "Carlina lista". Rekao je ovo:

"Hrvatska vlada dala nam je dokumente koje ni u snu nismo mogli očekivati."

I doista. Nitko u Haškom sudu "ni u snu nije mogao očekivati" da će predsjednik Mesić Carli Del Ponte ustupiti 666 transkripata iz arhive Ureda predsjednika Republike. I nitko od suradnika Carle Del Ponte "ni u snu nije mogao očekivati" da će vlada dr. Ive Sanadera potvrditi vjerodostojnost tih transkripata. Nakon svaga toga, najkraću i najtragičniju istinu o položaju naše zemlje u svim budućim sporovima pred Haškim sudom i Međunarodnim sudom pravde u Hagu izrekao je profesor međunarodnog i kaznog prava Mirjan Damaška: "Hrvatsku u Hagu nitko neće braniti!" (Večernji list, 11. travnja 2007. godine).

B. Pretvorba i privatizacija

Gospodarske i društvene učinke i posljedice procesa pretvorbe i privatizacije treba također analizirati u kontekstu raspada SFRJ (pa i raspada tržišta, ekonomskog, posebice fiskalnog i bankarskog sustava te države⁵³), agresije na našu zemlju i njezine petogodišnje okupacije, ali i u kontekstu usvajanja "modela" privatizacije koji se u javnosti i među ekonomskim stručnjacima najčešće ocjenjuje kao nepravedan, gospodarski destruktivan, ratno-profiterski, pa i pljačkaški. Nažalost, u našoj zemlji još uvijek nije napisana i objavljena niti jedna multidisciplinarna znanstvena (ekonomijska, pravna, sociologijska, socijalno-psihologijska) monografija o uzrocima i posljedicama (ne)uspjeha procesa privatizacije.

Umjesto toga, u javnosti se vodi površna i pristrana politička rasprava o ratnom profiterstvu i pljački koju su, dakako, "ONI" počinili. U toj priprosto političkoj priči o privatizaciji kao argument o planiranoj i organiziranoj pljački redovito se navodi, kao ključni argument, izjava Franje Tuđmana kako bi za našu zemlju bilo dobro da ima "200 bogatih obitelji". Teorijska priča o pretvorbi i privatizaciji ipak bi bila znatno kompleksnija od, primjerice, efektnih prigodnih izjava predsjednika Mesića o planiranoj pljački:

"Ono što su generacije stvarale kao društveno dobro, to su fakini, uz prisutnost vlasti, opljačkali.

Danas ne postoji dvjesto bogatih obitelji, kako je to htio Tuđman, nego ih imamo mnogo više, a

⁵⁰ Tužbu je pripremio David Rivkin koji je imao i punomoć za zastupanje RH pred Sudom pravde.

⁵¹ Tim koji je radio na pripremi tužbe vodio je dr. Ivan Šimonović (imenovan je za zastupnika RH pred Sudom, uz suzastupništvo dr. Ive Josipovića i Jakše Muljačića) činili su: Budislav Vukas, Ivo Goldstein, Mladen Klemenčić, Dušan Bilandžić, James Crafword i Pierre-Marie Dupay. Tužba je napisana na 2.737 stranica.

⁵² [Marlise Simons, Genocide Court Ruled for Serbia Without Seeing Full War Archive.](#)

⁵³ Za Hrvatsku i njezine građane posebne je posljedice imalo ponašanje Ljubljanske banke koja nije pristala na isplate štetišama izvan Slovenije. U Hrvatskoj je oštećeno oko 130.000 ljudi za iznos od oko 500 milijuna eura, bez kamata.

rijetki su oni koji su kapitale stvorili radom. Većina je običnih pljačkaša, jer je bio i donesen takav zakon da je poželjna pljačka uz prisutnost vlasti. Revizija pretvorbe bila je uzaludna, jer je najveći dio zlodjela otišao u zastaru, iz čega se može zaključiti da je sve bilo do kraja planirano⁵⁴.

Kolikogod navedena, i mnoge slične izjave, bila provokativna, ozbiljna teorijska analiza "anatomije" grijeha struktura ipak bi morala uzeti u obzir nisku efikasnost samoupravnog gospodarstva, agresiju na Hrvatsku (rat, razaranja, okupaciju, gubitak tržišta) i druge vrlo važne čimbenike ekonomske "pljačke" i depresije koja evo traje duže od desetljeća i po.

Što se "modela" privatizacije tiče, naknadna analiza lako otkriva da je u Hrvatskoj primjenjivano više "modela".

Ideja vodilja "modela" hrvatske privatizacije bila je brza privatizacija društvenog vlasništva (u krajnje nepovoljnim sigurnosnim, gospodarskim i masovno-psihološkim uvjetima) koja je polazila od načelnog stava da je svako privatno vlasništvo po logici stvari bolje od državnoga ili društvenoga. Iako se društveno vlasništvo moglo i moralo shvatiti kao neka vrsta primitivnog sitnog dioničarstva, tadašnje se državno vodstvo odlučilo na dva izvorna modela privatizacije.

Od donošenja Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća 1991. godine⁵⁵ (Zakon je često i bitno mijenjan: dva puta 1992., te 1993., 1994., 1995. i 1996.) do stupanja Zakona o privatizaciji na snagu 1996. godine⁵⁶, privatizirano je u potpunosti (100 posto) oko tisuću društava malog temeljnog kapitala (takozvanomu insider privatizacijom), tako da su novi vlasnici postali zaposleni, bivši zaposleni, umirovljenici i poslovodstvo. Njima su odobravani značajni popusti za kupnju dionica u nominalnoj vrijednosti do 10.000 € (osnovni popust od 20% plus dodatni popust od jedan posto za svaku navršenu godinu radnog staža) te je omogućeno plaćanje u obrocima, s rokom otplate u početku na pet, a kasnije na dvadeset godina.

Ugovore o prodaji dionica uz popust sklopilo je 641.152 umirovljenih i tadašnjih zaposlenika koji su time postali mali dioničari. Izmjenama Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća 1993. godine pravo kupnje zaposlenih ograničeno je na 50 posto glavnice društva. Drugih 50 posto prodavana je javnim prikupljanjem ponuda. Ovakav način prodaje portfelja prevladavao je sve do specifičnog podmodela privatizacije dijela INE u 2006. godini. Zakonskim izmjenama 1993. godine, zakonski je omogućena prodaja dionica za staru deviznu štednju, čime se željela postići dvostruka svrha: smanjenje unutarnjeg duga države i oživljavanje (ilegalnog) tržišta starom deviznom štednjom. Izmjene Zakona iz 1993. omogućile su Hrvatskom fondu za privatizaciju (HFP) odobravanje programa restrukturiranja koji su uključivali i davanje odobrenja za prodaju imovine radi podmirenja dugova ili pokretanja novih investicija, s time da se dug mogao pretvoriti i u vlasnički udjel. Konačno, izmjenama Zakona predviđena je i besplatna podjela kupona: prognanicima, izbjeglicama, obiteljima poginulih i nestalih branitelja i bivšim političkim zatvorenicima. Oko 230 tisuća ljudi ostvarilo je pravo na određeni broj investicijskih bodova. Kuponi su se mogli zamijeniti na javnim dražbama za dionice pojedinih društava ili su se mogli uložiti u privatizacijske investicijske fondove koji su u ime budućih dioničara sudjelovali na dražbama. Na taj je način dodijeljeno dionica u vrijednosti 12,25 milijardi kuna. Najveći dio problema i polulegalnih transakcija dogodio se upravo na tom području, a vezan je za praksu torbarenja i, potom, preuzimanja PIF-ova od strane nekolicine današnjih vlasnika. Uz koliko-toliko institucionalno nadzirani proces privatizacije koji sam skicirao, tekao je i paralelni proces grijesima struktura legalizirani proces stjecanja imovine na temelju zakonskih rupa i polulegalnih procedura.

Pet temeljnih alternativnih "modela" pretvorbe⁵⁷ vrlo je dobro opisao Gordan Družić⁵⁸:

Menadžerski krediti. Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća iz 1991. godine omogućio je novim vlasnicima da prispjele kreditne obveze za "kupnju" društva otplaćuju iz njegovog dohotka, ali i da uzimaju kredite na temelju jamstva tog istog poduzeća. Taj je "model" omogućio preuzimanje novih

⁵⁴"Ne bojim se Glavaša, nije on baš tako hrabar: odmah se smiri kad mu zaprijetite da će mu iščupati uši"; razgovor s Miljenkom Jergovićem u *Globusu*.

⁵⁵ *Narodne novine* broj 19, 1991.

⁵⁶ *Narodne novine* broj 21, 1996.

⁵⁷ O samom pojmu nešto kasnije.

⁵⁸ Gordan Družić, *Hrvatska obratnica*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 74 - 75.

poduzeća na temelju zaloga i jamstava prvog "kupljenog" društva. Otplatu dijela dionica novi su vlasnici vršili i iz zaloga polica životnog osiguranja čije su premije također plaćane (legalno!) iz dohotka tekućeg poslovanja.

Stečajevi. Taj je "model" korišten i prije i, posebice intenzivno, nakon 2000. godine. Uprave poduzeća osnivale su privatne tvrtke koje su poslovale i izvlačile dobit iz društava koja su (još uvijek) bila u državnom vlasništvu. Nakon toga državna su poduzeća bila osuđena na stečaj, a stečajni upravitelji bili su idealni poslovni partneri za novu kapitalističku elitu. Tim je "modelom" uspješno izvršena druga faza pljačke – nakon 2000. godine, kad su stečajevi proglašeni spasonosnom formulom za oslobađanje države od kroničnih gubitaka.

Pretvaranje potraživanja u ulog. Taj su "model" najčešće koristile banke pri stjecanju vlasničkih udjela u hotelskim poduzećima koja su ostala bez ikakvih prihoda tijekom rata. Korišten je i na svim drugim područjima. Logika "modela" je jednostavna: privatno poduzeće izdaje i gomila račune na račun poduzeća u državnom vlasništvu koje, jer ne može platiti, postepeno postaje njegov vlasnički plijen, jer mu se vlasnički udjel stalno povećava.

Stara devizna štednja. Zakonska mogućnost da se dionice plaćaju starom deviznom štednjom omogućila je novim vlasnicima da kupuju štednju znatno ispod njezine nominalne vrijednosti. Da je to za tajkune bio izuzetno dobar posao pokazuje već i sama činjenica što je do 1997. godine čak 70 posto uplata HFP-u bilo u staroj štednji.

Privatizacija bez kune. Evo kako taj zanimljivi i zastrašujući "model" opisuje sam Družić:

"U poduzeću vrijednom npr. šest milijuna kuna zaposlenici su imali pravo otkupa do vrijednosti od tri milijuna (50 posto) s pravom popusta na iznos 20.000 DEM-a po radniku (uz minimalno uloženi tisuću maraka dobivalo se osam tisuća besplatno) i rokom otplate od dvadeset godina. Ako je naš poduzetnik bio zaposlenik poduzeća i on je imao pravo na kupnju s popustom. Ostalih 50 posto dionica, odnosno tri milijuna kuna, moglo se otkupiti od Fonda. Ako je kupac bio zaposlenik u poduzeću, imao je pravo na 50 posto popusta, što znači da su ga dionice vrijedne tri milijuna, stajale milijun i pol kuna. Sada dolazi moment kada su bili dobro odnosi s Fondom, odnosno njegova neažurnost i nebriga oko naplate prodanih dionica. Ta je kupnja mogla biti, ali nije obavezno morala biti, zatvorena odobrenim kreditom banke na jedan od načina opisanih pri menadžerskim kreditima. No sva ljepota tog modela bila je u tome da novac nikada nije morao stići do Fonda, osim eventualno prve uplate, što je ostavljalo mogućnost kupcu da ili kreditna sredstva uopće ne rabi ili da ih višestruko upotrijebi (po istom modelu) u kupnji drugih poduzeća, ili da ih prebaci na privatni račun."

Dakako, kad bi jednom postao većinskim vlasnikom "poduzeća bez kune" novi je vlasnik mogao s njim činiti što god poželi: mogao ga je hipotekarno založiti, preprodati, iskoristiti kao hipoteku za kupnju novih poduzeća, banaka, profitabilnih tvrtki itd."

Danas kad je pretvorba i privatizacija profitabilnih i monopolskih tvrtki i banaka iza, a teška i socijalno bolna privatizacija gubitaka ispred nas (željezare, brodogradilišta, HŽ) još uvijek ispred nas, ipak je moguće precizno opisati i napisati "povijest bolesti", ali ostaje pitanje: Što je bilo moguće učiniti ONDA kad se povijest događala i što je uopće moguće učiniti danas?

S tim u vezi, kao svojevrsni svjedok vremena, mogu tvrditi i dokazati da su postojali i alternativni modeli privatizacije. Svakako najzanimljiviji – jer je plaćen 50.000 dolara – bio je model koji je na zahtjev Franje Tuđmana izradio, hrvatskoj javnosti malo poznati američki politički savjetnik, Norman A. Bailey. On je u jesen 1990. godine bio, na kratko vrijeme, ekonomski savjetnik predsjednika Tuđmana. Preporučio ga je američki poduzetnik hrvatskog podrijetla Ilija Letica upravo da nam predloži "model privatizacije".

Spomenuti je gospodin (bio je savjetnik dvojice američkih predsjednika) napisao neveliki tekst pod naslovom "Cjeloviti gospodarski program Republike Hrvatske – cjeloviti tekst". Treba podsjetiti da je taj tekst-dokument uručen predsjedniku Tuđmanu (možda danas jedino ja imam kopiju teksta) u jesen 1990. godine kad su se vodile ne odveć žučne rasprave o modelu privatizacije. Ključna preporuka A. Baileyja sadržana je u dijelu teksta koji ovdje objavljujem u vlastitom prijevodu:

"Predlažem da sve državne tvrtke iznad stanovitog opsega, možda one koje zapošljavaju više od 50 radnika, izdaju 1.000, 10.000 i 100.000 dionica, ovisno o svojoj veličini. Te dionice treba staviti u fond pri središnjoj banci ili kod drugoga depozitara. Od tih dionica – koje neće imati trenutnu usporednu ili tržišnu vrijednost – 10 posto valja rezervirati za prijašnje vlasnike ili njihove nasljednike, ako postoje; 20 posto treba rezervirati za zaposlenike; 20 posto neka se ponudi stranim tvrtkama koje donose menadžment, tehnologiju ili tržište i, koje, na početku, rade pod menadžerskim ugovorima, a preostalih 50 posto dionica treba podijeliti općoj populaciji. U razdoblju od pet godina dio dionica rezerviran za bivše vlasnike, ako budu otkriveni, treba im ustupiti, ako ne, tih 10 posto treba dati općoj populaciji"⁵⁹.

Kad je predsjednik Tuđman dobio dokument, priupitao me za mišljenje o njemu (tada mi je i dao kopiju) i ja sam u cjelini podržao "Baileyjev model". Podršku tomu ili sličnom modelu u to je doba pružao i ministar gospodarstva dr. Dražane Kalodera. Veliki zagovornik modela bio je i danas pokojni dr. Branko Horvat.

Kako je u kasnu jesen 1990. godine nacija počela živjeti u ozračju prijetećeg vojnog udara JNA i rata, ozbiljna rasprava o modelu privatizacije potisnuta je u drugi plan. Pošto sam Ured predsjednika Tuđmana napustio 7. ožujka 1991. godine, ne znam kako je u prvi plan došao "model" prema kojemu su se ostvarile pretvorba i privatizacija. Međutim, pošto su sudionici tog projekta još uvijek živi i zdravi, to nije teško otkriti tko je, kada, kako i zašto pripremio Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća.

Za ljubitelje teorija zavjere, koji nisu uvijek u krivu, postoji nekoliko argumenata kako su "ONI" (dr. Franjo Tuđman i "Hercegovci") pomno isplanirali pljačku, predlažući, usvajajući i mijenjajući zakone i propise koji su išli na ruku ljudi koji su prakticirali pet opisanih "modela" pretvorbe i privatizacije. Prvi je argument teorije zavjere lingvistički! Naime, tko god je smislio da se privatizacija u našoj zemlji na samom početku nazove "pretvorbom" sigurno je znao da se tim pojmom označava tajnovita promjena koja se u euharistiji događa kroz misterij transsubstancijacije: kruh se pretvara u Tijelo, a vino u Krv Isusa Krista. Izbor tog pojma psihološki je olakšao masovno prihvaćanje skiciranih "modela" pretvorbe i privatizacije. Zanimljivo je i to što nitko iz vrha Katoličke crkve nije uputio javni protest zbog očiglednog bogohuljenja i zlouporabe elementarnih religijskih čuvstava vjernika. Što se samih zakonskih rješenja tiče, za njih su odgovorne hrvatske vlade iz tog doba te treba još jednom ponoviti tko je i kada bio na njihovom čelu: Stipe Mesić (od 30. 5. do 24. 8. 1990.), Josip Manolić u vrijeme pripreme Zakona (od 24. 8. 1990. do 17. 7. 1991.), Franjo Gregurić (od 17. 7. 1991. do 12. 8. 1992.) i Nikica Valentić u doba značajnih promjena Zakona 1993. godine (od 3. 4. 1993. do 7. 11. 1995.).

A da je društveno vlasništvo stvarano generacijama "pretvoreno" i privatizirano za vrlo malo novca, najbolje pokazuju podaci o prihodima od privatizacije koje je ostvario Hrvatski fond za privatizaciju i državni proračun⁶⁰.

⁵⁹ Dokument u osobnoj pohrani.

⁶⁰ Osim prodaje dionica, HFP je sukladno Zakonu o pretvorbi društvenih poduzeća vršio prijenos dionica bez naplate ratnim vojnim invalidima Domovinskog rata i obiteljima poginulih hrvatskih branitelja, a sukladno Zakonu o privatizaciji ratni vojni invalidi, obitelji poginulih hrvatskih branitelja, prognanici i izbjeglice te bivši politički zatvorenici sudjelovali su 1996. u tzv. kuponskoj privatizaciji.

Uplate Hrvatskom fondu za privatizaciju za dionice u razdoblju
1992. – 2006. god. po ugovorima o prodaji dionica iz portfelja HFP-a
(u tisućama kuna)

<i>Godina</i>	<i>Uplate na žiro-račune</i>	<i>Uplate obveznicama za obnovu</i>	<i>Uplate u "staroj deviznoj štednji"</i>	<i>Ukupne uplate - tisuće kuna</i>	<i>Ukupne uplate: tisuće eura</i>
1992	21.802	18.581	-	62.185	8.880
1993	256.206	68.144	773.736	1.354.292	193.470
1994	484.072	169.195	2.759.241	3.896.580	249.464
1995	405.506	5.169	952.550	1.768.731	291.096
1996	748.687	187	965.300	2.462.861	361.653
1997	307.992	5.382	542.381	1.163.747	167.205
1998	505.267	601	202.680	1.213.815	170.002
1999	192.631		90.562	475.824	62.773
2000	143.193		63.101	349.487	45.804
2001	201.645		58.211	461.501	61.780
2002	85.609		44.854	216.072	29.160
2003	97.108		32.992	130.100	17.209
2004	143.375		23.603	166.978	22.264
2005	186.379		5.612	191.991	25.945
2006.	78.965		23.947	102.912	14.021
Ukupno	3.858.437	267.259	6.538.770	14.017.076	1.720.826

Izvor: Hrvatski fond za privatizaciju.

Napomena: Naplaćeni iznosi u HRD iskazani su u kunama, uz napomenu da je u 1992. god. koeficijent porasta cijena na malo bio 10,32 a 1993. god. 12,39 te iskazani iznosi nisu realni.

1. HFP ne raspolaže cjelovitim podacima o prilivu od prodaje dionica iz portfelja HZMO-a, koji je do 2000. god. dionice prodavao samostalno.
2. Osim prodaje dionica, HFP je sukladno Zakonu o pretvorbi društvenih poduzeća vršio prijenos dionica bez naplate ratnim vojnim invalidima domovinskog rata i obiteljima poginulih hrvatskih branitelja, a sukladno Zakonu o privatizaciji ratni vojni invalidi, obitelji poginulih hrvatskih branitelja, prognanici i izbjeglice te bivši politički zatvorenici sudjelovali su 1996. god. u tzv. kuponskoj privatizaciji.

Za financiranje kapitalnih objekata HFP je temeljem Zakona o proračunu prenosio dionice Ministarstvu obnove, Ministarstvu pravosuđa te Hrvatskim vodama. Podacima o navedenim prijenosima dionica raspolaže Sektor prodaje HFP-a.

Ukupni prihodi od privatizacije znatno su veći od prihoda koje je ostvario HFP, jer je Fond na temelju Zakona o proračunu dionice ustupao Ministarstvu obrane, Ministarstvu pravosuđa, Hrvatskim vodama te ratnim vojnim invalidima i obiteljima poginulih branitelja.

Ukupni prihodi od pretvorbe i privatizacije prikazani su u sljedećoj tablici.

Ukupni prihodi od privatizacije 1992-2006. godine

– tisuće kuna i milijuni eura

Godina	Milijuni kuna	Milijuni eura ⁶¹
1992.	9.710	1.4
1993.	88.780	13.0
1994.	325.294	47.1
1995.	495.710	72.8
1996.	554.525	80.8
1997.	143.777	21.3
1998.	1.432.366	195.4
1999.	6.078.882	791.5
2000.	2.866.976	377.2
2001.	4.241.026	575.4
2002.	2.298.514	308.9
2003.	3.354.968	438.6
2004.	125.000	17.9
2005.	20.715	2.8
2006. (preliminarno)	2.677.862	366.8
UKUPNO		

Izvor podataka: Ministarstvo financija RH⁶².

Ostvareni prihodi od privatizacije u svakom su slučaju skandalozno maleni, pa se zaista postavlja pitanje tko su ljudi koji su se vlasništva domogli po tako povoljnim uvjetima u tako nepovoljnom (ratnom i tranzicijskom) vremenu? Tko su i što su bili ljudi koji čine današnju hrvatsku kapitalističku klasu? Političke rasprave na tu temu potpuno su isprazne, jer se svode na uzajamna javna optuživanja HDZ-a na jednoj strani, i SDP-a i HNS-a na drugoj, o tome tko je, kada, kako i zašto (pa i pošto) omogućio nastanak nove hrvatske kapitalističke klase. U toj ispraznoj raspravi još uvijek se koristi Tuđmanova metafora o "200 bogatih obitelji" iako je u Hrvatskoj objavljeno nekoliko respektabilnih studija o rađanju, sastavu i socijalnom podrijetlu nove kapitalističke i/ili poduzetničke klase. Od niza zanimljivih i vrijednih istraživanja⁶³, ovdje ću navesti tek sažetak rezultata sociologijske analize empirijskih istraživanja o nastanku hrvatske poduzetničko-kapitalističke klase provedenih 1989. i 1996. godine koju su objavili Duško Sekulić i Željka Šporer. Njihova se analiza temelji na terenskim istraživanjima koja su provedena u proljeće 1989. godine (anketirano je 2.508 ispitanika) i u proljeće 1996. godine (anketirano je 2.202 ispitanika). Prvo terensko istraživanje proveo je Konzorcij socioloških istraživanja Jugoslavije, a drugo Centar za istraživanje tranzicije iz Zagreba. U svojoj analizi rezultata istraživanja Sekulić i Šporer željeli su provjeriti koja je od tri ključne teorije o nastanku postkomunističkog kapitalizma i kapitalista/poduzetnika ostvarena u Republici Hrvatskoj:

⁶¹ Preračun po srednjem tečaju HNB-a.

⁶² Zahvalnost dugujem Zdravku Mariću, pomoćniku ministra financija.

⁶³ Niz studija i knjiga o toj temi objavio je ekonomski sociolog s Instituta "Ivo Pilar" dr. Drago Čengić.

Prva teorija naziva se "teorijom o nomenklaturnoj buržoaziji"; prema toj teoriji, novi su kapitalisti zapravo bivši vladajući komunisti koji su iskoristili svoj bivši "politički i menadžerski kapital" (poznavanje sustava, političke i poslovne veze, politički utjecaj) za stjecanje vlasništva i kapitala.

Druga teorija naziva se "teorijom o obiteljskom kulturnom kapitalu": mađarski znanstvenik Ivan Szelény prvi je osmislio teoriju prema kojoj pripadnici negdašnje kapitalističke i/ili poduzetničke klase koriste "obiteljski kulturni kapital" koji se automatski ili postupno aktivira u trenutku kad se ukidaju komunističke prepreke privatnom vlasništvu i slobodnom poduzetništvu. Bivši kapitalisti naprosto obnavljaju ili nastavljaju obiteljsku poduzetničku tradiciju koja je prekinuta u doba komunizma. Takav je primjer u našoj zemlji Đuro Gavrilović koji je u doba okupacije Petrinje kupio "Gavrilović" (vrlo povoljno), da bi uspješno obnovio obiteljsku tradiciju.

Treća teorija naziva se "teorijom korisnih resursa": ova je teorija srodna onoj o nomenklaturnoj buržoaziji jer smatra da su poslovni položaji, obrazovanje, poznavanje tržišta, međunarodne poslovne veze i pristup financijskim institucijama bili dragocjeni resursi koji su pojedincima i obiteljima omogućili stjecanje imovine i pokretanje kapitalističkih projekta.

Primjenjujući navedene "opće teorije" o stvaranju kapitalističkih klasa u postkomunističkim zemljama na naše prilike, Duško Sekulić i Željka Šporer dolaze do zaključka:

"Nova (hrvatska) kapitalistička klasa formira(1a) se: (1) iz bivših privatnika koji sada nisu ograničeni u širenju i rastu, (2) od bivše političko-menadžerske elite koja konvertira politički i kulturni kapital u privatno vlasništvo, ali i iz (3) raznih drugih grupacija koje konvertiraju resurse (znanje, veze i poznanstva) stečene u prijašnjem sustavu u sadašnju poziciju u privatnovlasničkom sustavu. Možemo reći da se poduzetnička elita stvara na dva osnovna načina. Jedan je iz 'staroga' privatnog sektora (onaj koji je postojao i za vrijeme dominacije društvenog sektora), a drugi iz novostvorenog. Vidimo da je novostvoreni dio sektora koji sada raste kvantitativno, mnogo značajniji nego stari segment. Dakle mnogo značajniji dio je pretvaranje staroga društvenog sektora u novoprivatizirani. Taj privatizirani bivši društveni sektor ima karakteristiku da je u njemu formalni ili neformalni utjecaj države zapravo značajniji nego utjecaj vlasnika. To je neke autore navelo na hipotezu da postkapitalističke zemlje skaču direktno u menadžerski kapitalizam preskačući njegovu privatno-vlasničku fazu. Bez impliciranja o fazama razvoja koje se moraju ponavljati transformacija postkomunističkog sustava bi, prema toj hipotezi, stvorila novu formu kapitalizma koja se bitno razlikuje od one koja danas prevladava u Europi. Prema našem mišljenju ono što manjka takvim teorijama decidirani je test koji bi nam ukazao zašto ovo što danas imamo u postkomunizmu nije jednostavno specifičan prijelaz u postojeći model kapitalizma na jedinstveni način koji je uvjetovan postojećom strukturom bivše komunističke ekonomije i prevladavajućeg vlasničkog oblika u njoj. Naši podaci indiciraju da se menadžersko-direktorska elita koja upravlja privatiziranim ili poluprivatiziranim sektorom bivše društvene ekonomije razlikuje u nekim svojim karakteristikama od novonastajuće privatno-poduzetničke elite. No ta razlika, prema našem mišljenju, ništa ne kazuje o budućnosti sustava kao cjeline, nego više odražava kvantitativni obim ova dva segmenta ekonomije. I u sadašnjim zapadnoeuropskim ekonomijama korporativni sektor i njegovi menadžeri razlikuju se u svojim karakteristikama od privatnih vlasnika, pogotovo od onog njihovog dijela koji je vezan uz poduzeća manjeg obima."⁶⁴

Prava je šteta što autori nisu testirali i teorijsku hipotezu koju bismo mogli nazvati "teorijom o novom političkom kapitalu" ili "političkom kapitalizmu"⁶⁵ koja bi sigurno pokazala da su hrvatski kapitalisti prije

⁶⁴ Duško Sekulić i Željka Šporer, *Formiranje poduzetničke elite u Hrvatskoj*: <http://www.hsd.hr/revija/pdf/1-2-2000/01-Sekulic-Sporer.pdf>

⁶⁵ Prvi je taj pojam u našim prilikama upotrijebio pokojni Josip Županov: Županov, Josip (1997): "Tranzicija i politički kapitalizam", u: *Hrvatska gospodarska revija*, Vol. XLVI No.12, Zagreb, str. 1399.-1407.

i nakon 3. siječnja 2000. godine do svoje imovine, bogatstva i unosnih poslova s državom dolazili akumulacijom "novog političkog kapitala", tj. pristupanjem HDZ-u (prije 2000. godine) ili vladajućoj koaliciji (SDP, HNS, HSS, HSL, IDS) nakon 2000. godine. Za ljude kojima je primarni cilj stjecanje bogatstva, navodne političke simpatije, pripadnosti, lojalnosti i naklonost puka, sredstva su za postignuće toga cilja. Upravo zato rasprava političara o tome tko je više ili manje privatizirao ili opljačkao Hrvatsku potpuno je promašena rasprava:

Ne-teorijski diskurs vlada, nažalost, i na području aktualnih javnih rasprava o ratnom profiterstvu i povremenim kampanjama koje provode političari najavama lažnih ratova protiv "pljačkaša" i "ratnih profitera". Da bilo koja naknadna državna intervencija u procese privatizacije i/ili organizirane pljačke koji su se jednom dogodili nije lagan društveni projekt pokazalo je iskustvo s revizijom pretvorbe i privatizacije u koju je nova vlast i javnost uoči i nakon smjene vlasti 2000. godine polagala velike nade. Umjesto konkretnih rezultata, preživjeli smo jednu političku iluziju, a druga bi se lako mogla tek dogoditi. Iluzija zvana revizija pretvorbe i privatizacije (2000. – 2006.). Bez velike javne i bez (zasad) saborske rasprave, 30. rujna 2006. godine prestao je važiti Zakon o reviziji pretvorbe i privatizacije, izglasan 8. svibnja 2001. godine⁶⁶. Na trenutak se činilo da je umirovljenjem spomenutog zakona stvarno i simbolički umro najveći suvremeni hrvatski politički mit što ga je ondašnja koalijska vlast počela stvarati 3. siječnja 2000. godine: mit da će ispraviti nepravde hadezeovske privatizacije, da će pronaći opljačkano blago, da će to blago vratiti u zemlju i da će privatizacijske pljačkaše otkriti i primjerno kazniti. Bilo je govora i o angažiranju svjetski poznatih lovaca-tragača na oprani i skriveni novac. Onog trenutka kad su najviši državni dužnosnici - predsjednik Republike Stjepan Mesić, Sabora, Vladimir Šeks i Vlade, dr. Ivo Sanader - obavijestili javnost (13. rujna 2006.) da su postigli suglasje kako se primjena Zakona neće više produljivati, svi su hrvatski tajkuni, organizirani kriminalci, muljatori, PIF-ovci i ini novorođeni kapitalisti napokon mogli odahnuti. To me je suglasje trojice najviših državnih vrhovnika toliko iznenadilo da sam 26. rujna 2006. uputio pismo predsjedniku Sabora zamolvši ga da se barem održi zaključna rasprava o reviziji pretvorbe i privatizacije. On je pozitivno reagirao na moje pismo te je od Vlade dr. Ive Sanadera zatražio pripremu materijala na temelju koje bi se vodila rasprava. Nadam se da će Vlada udovoljiti njegovoj zamolbi i da ćemo uskoro organizirati spomenutu raspravu.

Prije šest godina, u vrijeme stvaranja mita o čupu punom opljačkanog blaga, tadašnja je koalijska vlast uvjerala javnost u svoju odlučnost i sposobnost da taj "čup" pronađe, a lopove privede pravdi. Tragovi naivnog političkog entuzijazma - vrijeme je pokazalo kako se radilo o nepoštenoj i za zdravlje nacije opasnoj političkoj demagogiji - pojavili su se i u svjetskoj javnosti. Najutjecajniji američki i svjetski dnevnik *The New York Times* objavio je tako 9. rujna 2000. opsežan članak pod naslovom «Malaksala Hrvatska nastoji pronaći milijarde izgubljene u korupciji» u kojem je najavio energične aktivnosti nove vlasti usmjerene kažnjavanju svih onih koji su bili uključeni u korupcijske aktivnosti i pronalaženju opljačkanog novca i imovine. Autorica članaka, Carlotta Gall, tom je prigodom citirala predsjednika Republike Stjepana Mesića koji je najavio istragu protiv članova obitelji dr. Franje Tuđmana, tvrdeći kako su njegova kćer Nevenka, sin Stjepan i supruga Ankica *profitirali iz privatizacije državnih poduzeća* te da moraju biti privedeni pred sud. List je citirao i tadašnjeg zamjenika premijera Slavka Linića koji je također tvrdio da *oni ljudi koji su dvaput opljačkali državu moraju sudski odgovarati*, tvrdeći kako su u procesu privatizacije opljačkane «milijarde dolara». Novinarica je, ne navodeći konkretne izvore, precizirala da *ekonomisti procjenjuju (da je pokradeno) između dvije i šest milijardi dolara*. Tvrdnje o otetom, opljačkanom i «zakopanom» (skrivenom u inozemstvu) blagu koji će tadašnja nova vlast pronaći i «vratiti narodu» pokazuju se, iz današnje perspektive, kao puki politički mit i demagogija: nova vlast nije imala političku volju, ni sposobnost (intelektualnu i upravnu) da pronađe pokriće za senzacionalne najave i obećanja dana domaćoj i inozemnoj javnosti.

Rezime ostvarivanja projekta revizije pretvorbe i privatizacije prilično je frustrirajući. U šest godina državna je revizija provedena u 85% (1.556) privatiziranih poduzeća. Protiv 1.048 osoba koje su sudjelovale u privatizaciji, policija je podnijela kaznene prijave; 339 osoba optuženo je za kaznena djela

⁶⁶ Zakon je mijenjan, uglavnom da bi se produžilo njegovo djelovanje, u četiri navrata: 2002., 2004. i dva puta 2005. godine.

gospodarskog kriminala; sudovi su donijeli 141 presudu - 78 osoba je pravomoćno osuđeno, 57 je oslobođeno, a samo je 9 osoba osuđeno na bezuvjetne zatvorske kazne! Istodobno, u privatno je vlasništvo "pretvoren" kapital nominalne vrijednosti od oko 20 milijardi eura; posao je izgubilo oko 150.000 ljudi, a preko 200.000 prisilno je umirovljeno.

Sve u svemu, nekritična «koalicijska» težnja da 2000. godine svu krivicu za svakodnevne životne i gospodarske probleme prigodničarski svali na HDZ i «tuđmanizam» nije vodila računa o tome da je, primjerice, vodeći ekspert Svjetske banke i bivši ugledni američki «tranzitolog» Joel S. Hellman već 1998. godine, u paradigmatom članku "Pobjednici uzimaju sve: politika djelomične reforme u postkomunističkoj tranziciji" ("Winners take all: the politics of partial reform in postcommunist transition"⁶⁷), objasnio kako je «parcijalna reformska ravnoteža» opća karakteristika gotovo svih postkomunističkih zemalja. Njegova je ključna teza ova: pobjednici (profiteri) rane faze postkomunizma, tj. oni koji su izvukli najveću korist iz procesa privatizacije, u kasnijoj fazi teže ograničenim pravnim i ekonomskim reformama. Te politički kontrolirane reforme imaju za cilj legalizaciju vlasničkoga i političkog *statusa-quo* koji bi radikalne reforme – usmjerene vladavini prava, transparentnosti i težnji ka pravednosti (u smislu: jednakosti privatizacijskih prilika) – mogle ugroziti. «Parcijalna reformska ravnoteža», smatra Hellman, donijela je zemljama Srednje i Istočne Europe najgore od neoliberalizma i komunizma: (a) naslijeđe državnog komunizma uvjetuje krizu vodstva, krizu institucija i državne uprave, a (b) politička elita neoliberalizam koristi kao okvir za vlastito bogaćenje i novi klijentelizam, a ne kao predložak za veću efikasnost, smanjenje poreza, povećanje mogućnosti izbora i deregulaciju (smanjenje ovlasti države u gospodarstvu). Ukratko, ono što je «koalicijska» politička elita željela pripisati «tuđmanizmu» - težnju za političkim nadzorom nad gospodarstvom i težnju za vlastitim i stranačkim bogaćenjem - ustvari je opća karakteristika rađanja «divljeg kapitalizma» u mnogim tranzicijskim zemljama.

Nova se iluzija, prema svemu sudeći, zove "lov na ratne profitere". Samo nekoliko dana nakon što je prestao važiti Zakon o reviziji pretvorbe i privatizacije, Stranka demokratskih promjena (SDP) je pokrenula novi politički "projekt": Saboru će predložiti izmjene i dopune Ustava kojima će ukinuti odredbe o zastari kaznenih djela "ratnog profiterstva". Glasnogovornik tog "projekta" postao je profesor pravnog fakulteta u Zagrebu i saborski zastupnik dr. Ivo Josipović. Upravo zbog opisanog bolnog iskustva iz *doba velikih (iznevjerenih) očekivanja (2000.–2003.)*, profesora i saborskog kolegu Ivu Josipovića javno sam pozvao na ozbiljan rad u tišini i na interdisciplinarnu znanstvenu suradnju kako se ne bi, još jedanput, - stvaranjem lažnih nada o kažnjavanju ratnih profitera i oduzimanju njihove imovine – prevario narod⁶⁸. Kad se, primjerice, Velika Britanija upustila u *zakonsko reguliranje sustava konfiskacije protuzakonito stečene imovine*, poseban je multidisciplinarni *tim od stotinjak eksperata* (koje je okupio posebni vladin Odjel za učinkovitost i inovacije) *na tom projektu radio punih devet mjeseci*. Rezultat njihova rada bila je studija od 130 stranica enciklopedijskog formata kojoj je proslav napisao osobno Tony Blair. A konačni rezultat tog silno ozbiljnoga i odgovornog rada bio je Zakon o povratu imovine o kojem sam u više navrata govorio u Hrvatskom saboru. Naime, kao što je u spomenutom proslavu konstatirao predsjednik britanske vlade: nije dovoljno kazniti kriminalce i mafijaše, već im je, prije svega, potrebno oduzeti protuzakonito stečenu imovinu, kako ta imovina ne bi bila dokaz kako se zločin isplati i kako se ne bi uvećavala daljnjim kriminalnim aktivnostima. A u Velikoj Britaniji nije bilo rata, pretvorbe, privatizacije, tajnih računa i "zarobljavanja države". Svega toga bilo je i ima u Hrvatskoj. Zato sam dr. Ivu Josipovića javno pozivao da zajedno stvorimo tim koji će ozbiljno pristupiti poslu kako se ne bi ponovila tužna priča iz 2000. godine o iznevjerenim očekivanjima.

C. Preuzimanje duga SFRJ

Formalnu početnu točku "priče o vanjskom dugu" prilično je lako odrediti: to je trenutak u kojem je Hrvatska odlučila postati dijelom svjetskih financijskih udruga. Na nagovor Međunarodnog monetarnog

⁶⁷ *World Politics*, 50 (2), 1998. pp. 203-234.

⁶⁸ Moje otvoreno pismo, na sadržaju kojega se zasniva i ovaj tekst, objavljeno je u *Vjesniku* 16. studenog 2006., a odgovor dr. Ive Josipovića "Pozivam profesora Leticu na suradnju!" u *Vjesniku* 20. studenog 2006.

fonda⁶⁹, nakon potpisivanja prvog *stand by* aranžmana 14. listopada 1994. godine, naša je zemlja početkom 1995. godine počela pregovore o preuzimanju dugova bivše Jugoslavije⁷⁰. Prije stjecanja prava na pregovore, Hrvatska je morala – u doba vlade Nikice Valentića – prihvatiti Stabilizacijski program po modelu MMF-a koji se zasnivao na onome što ekonomisti nazivaju sustavom trostrukog sidra: stabilan tečaj stranih valuta + stabilne cijene + stabilne (u prvom času zamrznute) plaće.

Stabilizacijski program koji je objavila vlada Nikice Valentića nije, naravno, bio originalni makroekonomski projekt, već je bio jedan od niza sličnih programa koje je MMF preporučio zemljama u tranziciji.

Tablica 1. Inicijalni uvjeti i početak primjene stabilizacijskih programa u tranzicijskim zemljama

Zemlja	Početak stabilizacijskih programa	Sustav deviznih tečajeva**	Godina najviše stope inflacije	Maksimalna godišnja inflacija	Godina pada inflacije ispod 50%	Godina najniže razine BDP-a
Bugarska	veljača 1991*	fleksibilni	1991.	338.8	-	1993.
Hrvatska	listopad 1993	fiksni	1993.	1149.7	1994.	1993.
Češka	siječanj 1991	fiksni	1991.	52.1	1992.	1993.
Estonija	lipanj 1992	fiksni	1992.	946.7	1993.	1993.
Mađarska	ožujak 1990	fiksni	1990.	34.6	-	1993.
Latvija	lipanj 1992	fiksni***	1992.	958.2	1993.	1993.
Litva	lipanj 1992	fiksni***	1992.	1162.6	1994.	1993.
Poljska	siječanj 1990	fiksni	1989.	639.6	1992.	1991.
Rumunjska	listopad 1993*	fleksibilni	1993.	295.5	-	1992.
Rusija	travanj 1995*	fleksibilni	1992.	2510.4	-	1994.
Slovačka	siječanj 1991	fiksni	1991.	58.3	1992.	1993.
Slovenija	veljača 1992	fleksibilni	1991.	246.7	1993.	1992.
Ukrajina	studenj 1994	fleksibilni	1993.	10155.0	-	1994.

*zemlje koje su imale više stabilizacijskih pokušaja

** radi se o sustavima deviznih tečajeva do 1994. godine

*** Litva i Latvija uvele su sustav fiksnih deviznih tečajeva tek u prvoj polovici 1994.

Izvor: Fisher, Sahay i Vegh (1996)

Nakon pozitivnih monetarnih rezultata, Hrvatska je mogla započeti i okončati pregovore o uključivanju u međunarodno financijsko tržište.

Slijedom pregovora o preuzimanju dugova bivše države, dugovi prema članicama Pariškog kluba preuzeti su potpisivanjem *Usklađenog zapisnika o konsolidaciji duga Republike Hrvatske* 31. ožujka 1995. godine u Parizu, a dio jugoslavenskih dugova prema komercijalnim bankama preuzet je potpisivanjem *Osnovnog sporazuma s predsjedavajućim Londonskog kluba* 26. travnja 1996. godine. Hrvatska je preuzela sva dugovanja tzv. raspoređenog (alociranog) duga, tj. duga koje su uzeli ili su za njega jamčili pravni subjekti sa sjedištem u RH i 28,49 posto tzv. neraspoređenog (nealociranog) duga bivše Jugoslavije⁷¹. Ukupan preuzeti vanjski dug prema Londonskom i Pariškom klubu iznosio je 2,55 milijardi američkih dolara. Preuzimanjem tih dugova, naša je zemlja stekla pravo da se samostalno pojavi na međunarodnom financijskom tržištu. To je pravo prvi put iskoristila već u listopadu 1996., kada je vlada Zlatka Mateše potpisala svoj prvi ugovor o sindiciranome kreditu. U veljači 1997., već izdaje svoje prve obveznice na inozemnom tržištu. Dobivanjem investicijske kreditne ocjene (rejtinga) u siječnju 1997. godine u potpunosti je zaokružen proces regulacije odnosa naše zemlje s vanjskim kreditorima i otvorena je mogućnost samostalnog nastupa Republike Hrvatske na međunarodnom tržištu kapitala.

⁶⁹ Članicom MMF-a Hrvatska je postala 14. prosinca 1992., a članicom Svjetske banke 25. veljače 1993.

⁷⁰ Na to je Hrvatska bila naprosto prisiljena zato što su se Londonski i Pariški klub 1988. godine, u vrijeme vladavine Ante Markovića, izborili za potpisivanje Sporazuma o zajedničkoj solidarnoj i neograničenoj odgovornosti svih republika bivše SFRJ za sve dugove države čiji su kraj očito mudro predvidjeli.

⁷¹ **Prema dogovorenom ključu Hrvatska je na sebe preuzela 28,49% obveza i imovine bivše Federacije, Srbija i Crna Gora 36,52%, Slovenija 16,39%, Bosna i Hercegovina 13,20% i Makedonija 5,40%.**

Prvo retoričko pitanje glasi: Je li Hrvatska kao ratom porušena zemlja u pregovorima s Pariškim i Londonskim klubom mogla zahtijevati i dobiti otpis dijela naslijeđenog duga? To je pitanje sasvim legitimno jer su mnoge zemlje, pa i Srbija i Crna Gora (otpisano im je 70 posto duga!), dobile značajne otpise duga zbog rata i/ili siromaštva. Tim će se pitanjem jednog dana baviti financijski i ekonomski povjesničari, ali sada o njemu nema smisla raspravljati. Naročito zbog toga jer ključni razlog za otpis duga Srbiji i Crnoj Gori nije bio politički, već financijski: pregovarači Pariškog i Londonskog kluba naprosto su procijenili da te zemlje prispjele obveze naprosto nisu mogle plaćati!

D. Ozdravljenje i prodaja banaka

Jedan od bitnih razloga nezaustavljivog rasta vanjskog duga vezan uz preskupo ozdravljenje (sanaciju) hrvatskih banaka i njihovu izuzetno jeftinu prodaju stranim bankarima!

Vrlo kratki (21 članak) Zakon o sanaciji i restrukturiranju banaka pripremila je vlada Nikice Valentića, a u Saboru je usvojen 25. svibnja 1994. godine kad je njegov predsjednik bio dr. Nedjeljko Mihanović. Koliku je nominalnu gospodarsku i nacionalnu štetu proizveo taj zakon može se lako zaključiti usporedbom rezultati analize o sanaciji banaka koju je izradio Ljubinko Jankov s podacima o ostvarenim prihodima od prodaje (privatizacije) tih istih, ozdravljenih banaka.

Dug središnje države zbog saniranja banaka (kraj godine, milijuni dolara)⁷²

	1991.	1995.	1996.	1997.	1998.
1. Domaći dug središnje države	4.106,0	3.083,1	2.982,2	2.317,7	2.192,5
1.1 Linearna sanacija banaka	4.106,0	3.007,9	2.419,9	1.789,9	1.614,0
1.2 Pojedinačna sanacija banaka	0,0	0,0	473,7	405,8	484,2
1.3 Ostali domaći dug	0,0	75,2	88,6	122,0	94,2
2. Inozemni dug središnje države*	149,7	1.085,3	2.557,3	3.065,6	3.444,8
U tome: obveznice serije A i B	0,0	0,0	1.464,2	1.428,4	1.404,6
3. Ukupni dug središnje države (1+2)	4.255,7	4.168,4	5.539,5	5.383,3	5.637,3
4. Obveze banaka prema RH ^b	0,0	0,0	760,5	652,8	666,9
5. Dug radi sanacije banaka (1.1+1.2+2.1-4)	4.106,0	3.007,9	3.597,3	2.971,3	2.836,0
6. Bruto domaći proizvod (BDP)	18.180,4	18.811,1	19.871,1	19.946,5	21.320,2
7. Udio sanacije u ukupnom dugu (5./3. u %)	96,5	72,2	64,9	55,2	50,3
8. Udio ukupnog duga u BDP-u (3./6. u %)	23,4	22,2	27,9	27,0	26,4

* procjena za 1995. godinu

^b izdavanjem tih obveznica država je preuzela određene inozemne obveze banaka

Izvori: Bilten HNB-a, Mjesečni statistički prikaz Ministarstva financija i Mjesečno statističko izvješće DZS-a.

Navedena tablica pokazuje da su u ozdravljenje hrvatskih banaka 1991. godine i zatim od 1995. do 1998., hrvatske porezne platiše (odnosno, hrvatska država) uložili 14.301.400.000 dolara (oko 13 milijardi eura)⁷³. Veliki dio duga središnje države u tom je razdoblju bio uvjetovan troškovima sanacije banaka: 96,5 posto u 1991., 72,2 posto u 1995., 64,9 posto u 1996., 55,2 posto u 1997. i 50,3 posto u 1998. godini. Bilancu ozdravljenja i prodaje hrvatskih banaka danas je prilično jednostavno napraviti i ona je, matematički promatrano, izuzetno nepovoljna, ekonomski skandalozna, a politički veleizdajnička. Ukupni izravni prihodi koje je država ostvarila prodajom banaka bio je nešto manje od 800 milijuna eura.

⁷² Preuzeto iz: Ljubinko Jankov, *Problemi banaka: uzroci, način rješavanja i posljedice*, Pregled broj 2, HNB, Zagreb, siječanj 2000., str. 7.

⁷³ Drugačijim pristupom do nešto niže procjene ukupnih troškova sanacije bankarskog sustava došao je i Gordan Družić:

1. glavnica unutrašnjeg javnog duga (stara devizna štednja i obveznice).....5.5 milijardi dolara
2. kamate na unutarnji javni dug (približno)5.5 milijardi dolara
3. preuzeti vanjski dug banaka0.9 milijardi dolara
4. troškovi kamata na vanjski dug (najmanje)1.0 milijardi dolara
5. troškovi isplate osigurane štednje0.5 milijardi dolara
- UKUPNO13.4 milijardi dolara

Precizne podatke sadrži publikacija Državne agencije za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka (DAB) "Izvješće o provedbi sanacije i restrukturiranja banaka prema Zakonu o sanaciji i rekonstruiranju banaka", podneseno Saboru 2. rujna 2005. godine⁷⁴.

Poseban dio priče o bankama je velika pljačka koju su pažljivo isplanirali i ostvarili Ljubljanska banka i Republika Slovenija oštetivši hrvatske štediše i Republiku Hrvatsku za 650 milijuna dolara. To je iznos neisplaćenih štednih uloga, dakle glavnica, bez bakarskih i zateznih kamata.

Ostvareni prihod od prodaje (privatizacije) saniranih banaka

	Naziv banke	Udio	Iznos u stranoj	Iznos u milijuni
	Slavonska banka	35%	17,3 mil. D	66.7
	Privredna banka	66%	300 mil. eu	2.315
	Privredna banka	25%	137,4 mil. e	1.023
	Riječka banka	33%	41,2 mil. U	329.2
	Riječka banka	85%	51,0 mil eu	376.7
	Splitska banka	57%	48,4 mil. eu	368.7
	Splitska banka	25%	37,7 mil. eu	278.2
	Dubrovačka banka	100%	24,0 mil.eu	178.0
	UKUPNO			4.935.3

Izvor: DAB, isto. str. 6.

Izvješće DAB-a, međutim, krivo navodi da su ukupni troškovi sanacije svih banaka bili samo 11,5 milijardi kuna! U obzir su uzeti troškovi bez kamata i troškova duga, ali i bez svih drugih znanih i neznanih izdataka koji su sadržani u analizi Ljubinka Jankova: pretvaranja stare devizne štednje u javni dug, projekte sanacije Hrvatske poštanske banke i Istarske banke, projekt izdavanja "velikih obveznica" za rekonstrukciju gospodarstva ("čišćenje prljavog portfelja") itd.

Precizni podaci Ljubinka Jankova i HNB pokazuju da je hrvatska država u sanaciju banaka uložila 14.3 milijarde dolara ili 13 milijardi eura. Ako se tom iznosu dodaju minimalne kamate, može se zaključiti da je sanacija banaka hrvatske porezne platiše koštala više od 18 milijardi dolara ili više od 16 milijardi eura..

S druge strane, ukupni prihodi ostvareni izravnim i naknadnim приходima nisu nikako premašili iznos od milijardu eura⁷⁵.

Proračunski gubitak od 12 do 15 milijardi eura na operaciji sanacija-prodaja banaka mora biti polazište daljnjih istraživanja i teorijskih i empirijskih rasprava o negativnom naslijeđu promašenih investicija u doba komunizma na koje je aludirao Borislav Škegro govoreći o dugu koji su nam ostavili " oni koji su zatvorili Đuru Pericu, Mesića i Budišu". Istodobno, taj gubitak morao bi biti polazište istraživanja putova novca – legalnih i nelegalnih – u dugom razdoblju od 1990. do 1999. godine, ali i nakon 2000. godine. Naime, sanacija banaka "sanirala" je, tj. prikrila velom tajne, državne nabavke oružja, tajne financiranje Hrvatskog vijeća obrane, pa i ratno pljačkanje tih istih banaka na račun naoružavanja Hrvatske. Velike tajne putova novca pohranjene su tako (dio dokumentacije sigurno je uništen, ali je veliki dio zasigurno sačuvan) u arhivima banaka kojih su danas vlasnici stranci⁷⁶. Treba svakako kazati da je Privredna banka, preko koje su sklapani najsumnjiviji poslovi, prodana tjedan dana prije siječanjkih izbora 2000.: 27. prosinca 1999. godine.

⁷⁴ Klasa: 021-12/05-09/03

⁷⁵ U Izvješću o provedbi sanacije i rekonstruiranja banaka koje je DAB podnio Saboru 2. rujna 2005. godine tvrdi se da je DAB uspio ukupno naplatiti 6.475 milijuna kuna (prihodi od privatizacije banaka, prihodi od naplate prenesenih sredstava u trenutku privatizacije, prihodi od dividendi saniranih banaka i drugi prihodi).

⁷⁶ Ta činjenica mogla bi jednoga dana, ako bude političke i pravosudne volje, pomoći pri otkrivanju ratnih profitera o kojima se u posljednje doba ponovno govori.

A da se doista radi o ugrožavanju vitalnih nacionalnih interesa, pa i velizdaji, najbolje pokazuje slučaj trostruke prodaje i preprodaje Splitske banke:

Prvo: Koalicijska vlada dr. Ivica Račana prodala je 19. travnja 2000. godine 57.5 posto dionica Splitske banke talijanskoj banci Unicredito Italiano za 48.4 milijuna eura. To znači da je 100 posto dionica banke vrijedilo 84.2 milijuna eura. Dr. Goran Granić tom je prigodom izjavio kako se radi o "vrlo mudroj odluci Vlade koja će pridonijeti preporodu Dalmacije".

Drugo: Nakon što je Savjet HNB-a 19. prosinca 2001. godine odobrio banci Bank Austria Creditanstalt pravo na kupnju 100 posto dionica Splitske banke, Unicredito Italiano i Hrvatski fond za privatizaciju banku su prodali za 136 milijuna eura (Fond je za 25 dionica naplatio 37.7 milijuna eura).

Treće: Bank Austria Creditanstalt prodala je Splitsku banku u razdoblju travanj – lipanj 2006. godine francuskoj banci Societe Genarale za 1.010.000.000 eura.

Na "mudroj" politici trgovanja o kojoj je divanio dr. Goran Granić austrijski je vlasnik zaradio, a hrvatska proračun izgubio preko 800 milijuna eura. Taj primjer najbolji je pokazatelj zastrašujućih posljedica lože i neznačajke vladavine koja je u našoj zemlji naprosto opasna činjenica – prije i nakon 2000. godine. Teorijska i javna rasprava o sanaciji i prodaji (privatizaciji) banaka može, dakako, polaziti od dva različita pristupa koji vode do sasvim različitih zaključaka, ali se ranije navedeni podaci ne mogu zanijekati.

Prvi pristup svodi se na usporedbe kvalitete i učinkovitosti hrvatskoga bankarskog sustava i financijskog tržišta "prije" i "poslije" privatizacije.

Taj pristup dovodi do pozitivnih ocjena procesa privatizacije, jer je do 1999. godine kronično bolesni bankarski sustav, koji je bio politički podanik u doba komunizma i u razdoblju 1990. – 1999., napokon stekao poduzetničku i poslovnu autonomiju⁷⁷. Posljedice te autonomije u pravilu su bile ekonomski pozitivne: apsolutna sigurnost svih depozita (posebnu je psihološku važnost imala sigurnost štediša), organska povezanost hrvatskoga bankarstva s europskim bankarskim mrežama, transfer suvremenih bankarskih znanja i vještina, tehnološki transfer, obilje kapitala koji je u našoj zemlji bio i jest znatno skuplji nego u drugim zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim zemljama, bolji menadžment, bolji odnos prema klijentima itd. Konačni izraz "izvrsnosti" (za bankare) tog sustava je njegova profitabilnost, dva do tri puta veća nego u zemljama iz kojih su bili bankari - kupci hrvatskih banaka.

Drugi pristup trebao bi biti usmjeren *cost-benefit* analizi strategije ostvarene prodaje banaka stranim vlasnicima i moguće alternativne strategije privatizacije ili privremenog zadržavanja banaka u državnom vlasništvu. Dakako, u okviru modela stranačke (partijske) vladavine koji je postojao do i nakon 2000. godine teško je zamisliti scenarij u kojem bi se uprave i nadzorni odbori (državnih) banaka izborili za institucionalnu i profesionalnu autonomiju. Kad su u pitanje stručne kompetencije vodećih hrvatskih bankara (predsjednika uprava i uprava u cjelini), sama činjenica što su ih strani vlasnici u pravilu zadržali na tim mjestima govori protiv teze da Hrvatska nije imala menadžerski i profesionalni *know-how* za

⁷⁷ Paradigmatična za taj pristup je vrlo dobra studija Evana Krafta: "Strane banke u Hrvatskoj: iz druge perspektive" (HNB, veljača 2003.) koje su osnovni zaključci navedeni u sažetku: "Nakon razdoblja ulaska stranih banaka na hrvatsko tržište koje su obilježile uglavnom *greenfield* investicije, strane su banke krajem 1999. i u 2000. kupile nekoliko najvećih hrvatskih banaka. Ovaj se rad nastavlja na prethodnu studiju, napravljenu početkom 2000., i ispituje učinke ulaska stranih banaka na hrvatsko bankarsko tržište, koristeći se rezultatima dobivenim pismenim i usmenim anketiranjem i podacima iz bilance. Glavni rezultati pokazuju da su strane banke odigrale veliku ulogu u poboljšanju konkurentnosti i efikasnosti banaka te kvalitete bankarskih proizvoda i usluga. Nadalje, regresijska analiza pokazuje da nove strane banke osnovane *greenfield* investicijama imaju mnogo bolju kvalitetu aktive od ostalih banaka i da su povećale cjelokupno kreditiranje kao i kreditiranje stanovništva i poduzeća brže od ostalih vrsta banaka." (<http://www.hnb.hr/publikac/istrazivanja/>)

ustrojavanje modernog državnog bankarstva. Dakako, u boljim gospodarskim prilikama privatizaciju je bilo moguće provesti, primjerice, po modelu emisije dionica koji je 2006. godine vlada uspješno primijenjen pri privatizaciji dijela državnog portfelja u INI. Problem nekompetencije, dakle, nije izvirao iz kadrovske strukture bankarskih i financijskih elita, već iz nekompetentne i korumpirane političke elite koja je donijela ključne odluke o budućnosti bankarstva i cijelog financijskog sektora.

A da su bankarski poslovi danas u Hrvatskoj vrlo profitabilni pokazuju podaci HNB-a o akumulaciji stranih banaka.

Akumulacija stranih banaka u Hrvatskoj 1993. – 2005
u milijunima USA dolara

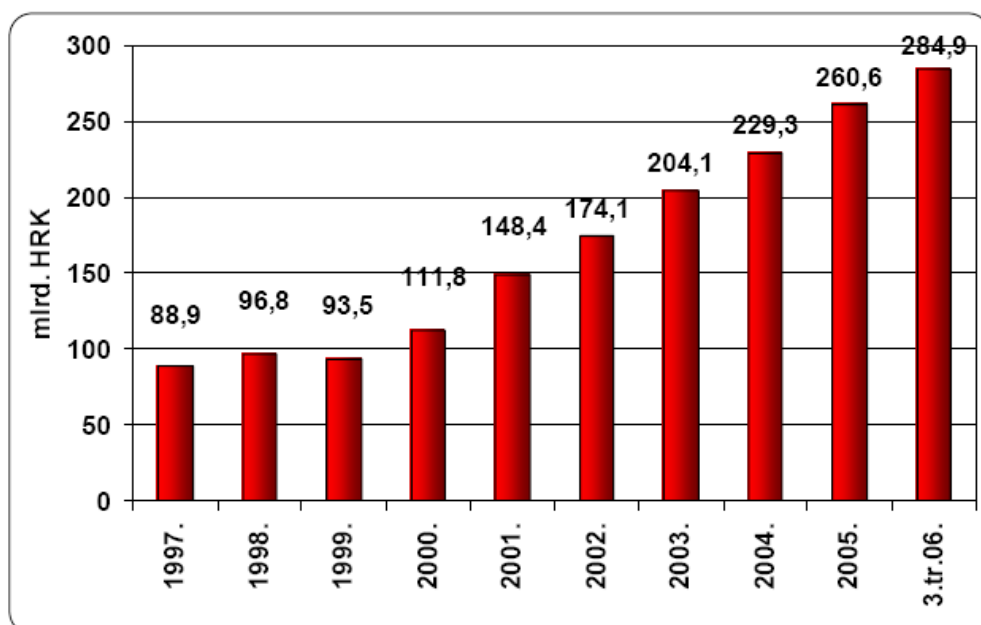
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Dividende i isplaćena dobit stranim vlasnicima	0,1	1,0	6,3	7,6	21,5	29,0	21,5	56,5	136,0	175,6	289,1	338,9	290,1
U tome: stranim vlasnicima domaćih banaka	0,0	0,0	0,0	0,7	3,5	6,6	4,1	12,6	51,9	75,2	108,8	167,4	137,4
Dobit stranih vlasnika zadržana u zemlji (rashodi)	0,0	0,0	0,0	0,0	41,3	69,8	46,0	80,6	162,5	146,8	675,0	350,9	717,4
U tome: stranih vlasnika domaćih banaka	n/a	n/a	n/a	n/a	8,6	14,8	16,2	51,5	85,1	31,4	132,9	162,3	353,0

Izvor: HNB

Strani vlasnici banaka uspjeli su, dakle, od 2003. do 2005. godine ostvariti dobit od 1,06 milijardi dolara (od toga su 413.6 milijuna prebacili u inozemstvo), tj. više nego li su plaćene sve privatizirane banke. A kakve zarade tek očekuju strane vlasnike "hrvatskih" banaka pokazuju dobiti za 2006. godinu. Neto dobit (nakon oporezivanja) Privredne banke za 2006. godinu iznosila je čak 847 milijuna kuna: preko 110 milijuna eura.

A da su banke prodane u besćenje bolje od svega pokazuju podaci HNB-a o ukupnoj vrijednosti njihove imovine danas: ona vrijedi oko 39 milijardi eura!

Ukupna imovina banaka

Izvor: Standardni prezentacijski format, HNB, Prvo tromjesečje 2007. godine.

Dakle, moguće je zaključiti sljedeće: da je Hrvatska imala kompetentnu i odgovornu javnu upravu i prosvijećeno i povijesno i društveno odgovorno državno vodstvo, "priča o bankama" mogla je imati sasvim drugi tijek.

Ovako, ostaje nam zaključiti ono što je teško osporivo: zbog promašenih investicija u doba samoupravnog socijalizma i zbog rata, *naša zemlja i narod pretrpjeli su izravnu financijsku štetu od 12 do 16 milijardi dolara. To, drugim riječima znači, da je oko 50 posto sadašnjeg inozemnog duga posljedica komunističkog, ratnog i ratno-profiterskog naslijeđa!*

Taj bi dug bio znatno veći da hrvatska dijaspora nije - prije, tijekom i nakon rata - u zemlju, po raznim osnovama (devizne doznake, transferi mirovinskih primanja zaslužanih u inozemstvu, povratak u zemlju i donos novca itd.), dostavila vrlo značajna financijska sredstva.

Tekući transferi platne bilance
milijuni dolara

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Ukupno prihodi po tekućim transferima	507,5	669,1	971,1	1.173,2	964,0	919,1	967,6	1.098,2	1.192,7	1.375,0	1.741,4	1.974,0	2.027,2
Sektor države	252,0	261,1	309,2	193,4	55,6	77,6	76,2	118,0	127,4	136,0	240,3	223,3	276,0
Porezi	0,0	0,0	0,0	2,2	4,6	10,9	13,3	13,2	15,3	21,4	32,4	37,9	68,2
Međdržavni zajmovi	0,0	0,0	5,1	13,2	4,3	10,5	1,4	16,2	5,3	4,9	14,0	7,6	13,2
Mirovine	132,1	144,4	185,3	105,3	9,5	22,8	21,7	21,6	22,3	20,7	28,0	31,0	17,9
Darovi i donacije	101,3	84,1	79,4	33,6	7,0	2,0	2,3	1,4	1,7	2,2	3,1	1,8	3,2
Uvoz bez plaćanja	18,7	32,6	39,4	39,1	30,2	31,3	37,4	65,7	82,8	86,8	162,6	145,1	173,5
Ostali sektori	255,5	408,0	661,9	979,7	908,4	841,5	891,5	980,2	1.065,3	1.239,0	1.501,2	1.750,7	1.751,3
radničke doznake	212,9	340,2	505,5	603,3	523,8	520,2	453,7	534,4	582,9	677,0	797,2	851,4	844,8
mirovine darovi i donacije	0,0	0,0	0,0	95,8	191,2	208,9	241,0	245,0	277,4	299,7	394,5	482,6	509,4
ostalo	42,6	67,8	156,5	244,0	136,8	51,4	133,3	123,8	122,3	151,9	166,7	201,9	159,3

Izvor: HNB

E. Potrošačka groznica

U analizi čimbenika koji su bitno utjecali na dolazak Hrvata u apsolutno dužničko ropstvo nikako ne smijemo zaboraviti i sociopsihološke čimbenike.

Eksplozivni porast duga vezan je uz dva bitna povijesno-psihološka događaja: (a) uspješno okončanje "Oluje" u kolovozu 1995., kojim je simbolički završen rat i (b) smrt Franje Tuđmana koja je dovela do disperzije dotada visoko koncentrirane državne i upravne moći.

Okolnost što je Hrvatska stekla pravo na izlazak na međunarodno financijsko tržište i zaduživanje nakon "Oluje" zasigurno je bitno utjecala na opsesivno, pa i ovisničko potrošačko ponašanje države, gospodarskih subjekata i građana. Kad su ljudi iza sebe ostavili dugo razdoblje rata, razaranja, progonstva, niskih primanja, oskudice, izolacije i relativnog siromaštva, javio se prirodni nagon za potrošnjom svih oblika. Desetogodišnje razdoblje restrikcija i nestašice svih vrsta rezultiralo je univerzalnom potrošačkom glađu koju su iskusni trgovci i bankari naprosto znali iskoristiti i potencirati. Nitko ih razuman, tko poznaje elementarnu logiku poduzetništva i tržišnog natjecanja, za to ne može kriviti.

Ponašanje države kao pijanog milijardera došlo je posebice do izražaja nakon smrti dr. Franje Tuđmana: o tome svjedoči porast proračunske i para-proračunske potrošnje u doba koalicijske vladavine 2000. – 2003. i novo-koalicijske vladavine nakon 2003. godine.

Tri su velika područja sustavnog života građana na kredit: uzimanje stambenih kredita, kupnja automobila i "peglanje" kartica u šoping centrima koji su praktično preko noći preplavili središta i okolice velikih i manjih hrvatskih gradova.

Možda se rasplamsavanje potrošačke groznice nakon "Oluje" najbolje uočava na podacima o kupnji novih automobila. Od deseta tisuća novih automobila u ranim 90-im godinama, kupnja (i prodaja, sa stajališta trgovaca automobilima) je od 14.773 automobila u 1995. godini, u dvije godine porasla na 50.553, da bi nakon 2000. godine premašila (prosječno) 70.000 automobila.

Kupnja (prodaja) osobnih automobila 1995. – 2006. godine

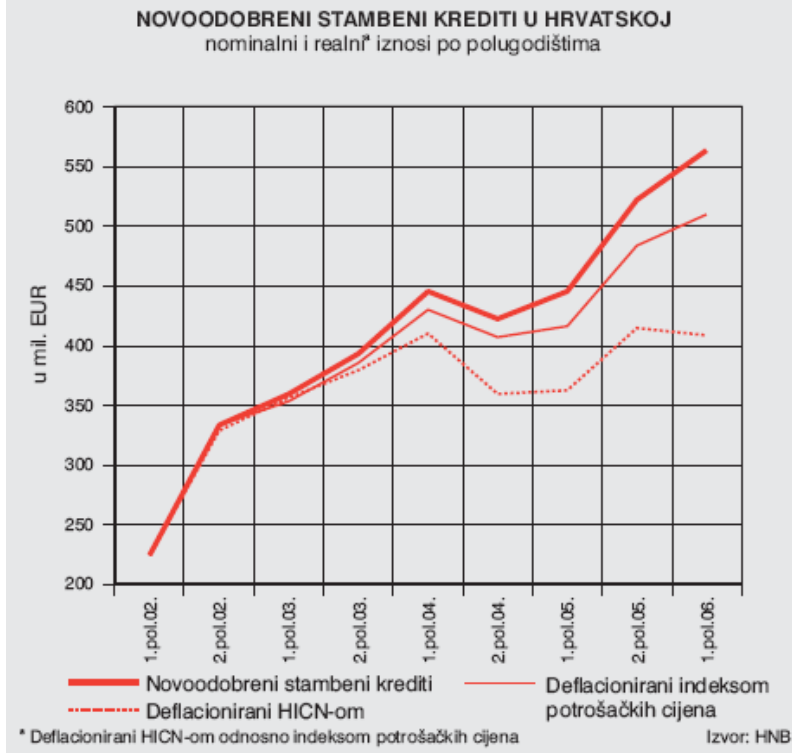
Godina	Broj automobila	Vrijednost u milijunima eura
1995.	14.773	198
1996.	21.179	293
1997.	50.553	714
1998.	57.505	828
1999.	55.687	818
2000.	62.009	929
2001.	70.712	1.080
2002.	71.229	1.110
2003.	74.969	1.192
2004.	69.598	1.128
2005.	70.541	1.167
2006.	78.775	1.329
Ukupno	697.530	10.785

Izvor: Promocija plus – d.o.o. za istraživanje tržišta, javnog mnijenja i medija (zahvaljujem Aganu Begiću na podacima).

Hrvati su, dakle, u jedanaest godina nakon „Oluje“ kupili čak 697.530 automobila, za koje su platili (bez kamata) 10.785.000.000 kuna. Taj je iznos nešto veći od trećine vanjskog duga naše zemlje.

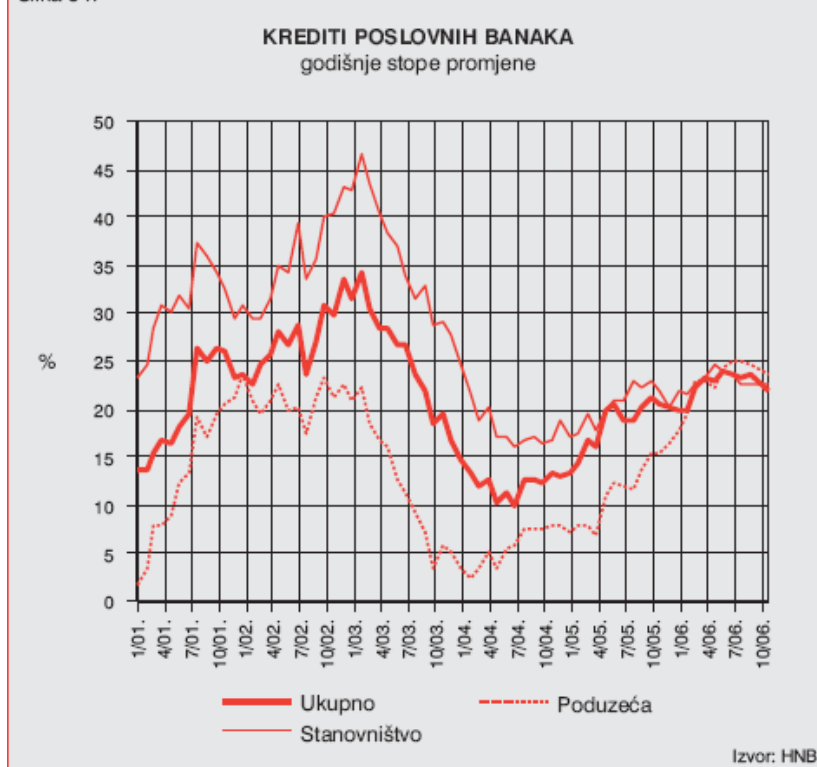
Kao što je potrošačka groznica na tržištu automobila počela 1995., eksplozija potražnje i potrošnje za stanove i stambenu izgradnju dogodila se nakon 1999. godine. Pokazatelj tog oblika potrošnje najbolji je vidljiv iz rasta novoodobrenih stambenih kredita.

Slika 57.

Motivacija banaka za kreditnu i kartičnu ekspanziju bila je i još uvijek jest vrlo pragmatična: dobiti koje strani bankari ostvaruju na novim financijskim tržištima bivših komunističkih zemlja, pa i Hrvatske dva do tri su puta veći od onih u domicilnim zemljama.

Slika 54.

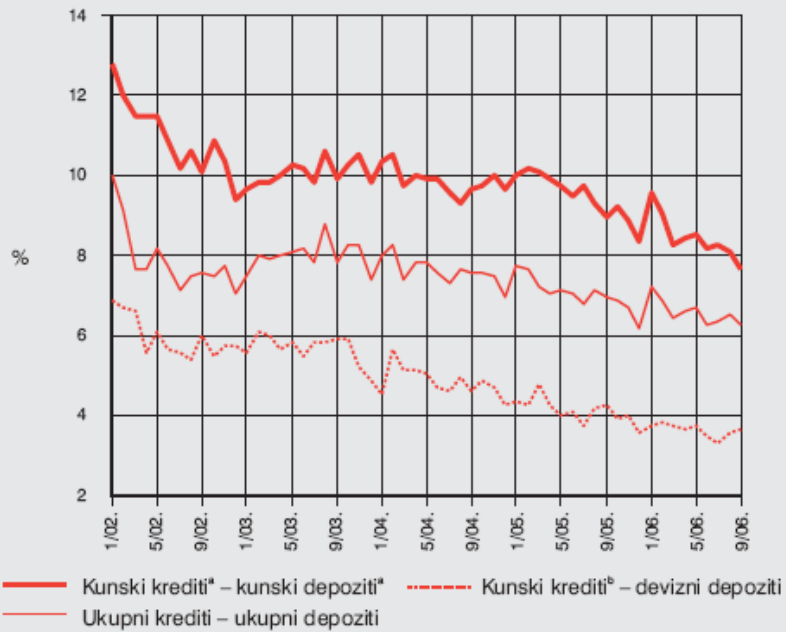

Ne samo što je odljev novca iz Hrvatske, po osnovi plaćenih kamata u razdoblju 1994. – 2003. godina bio, prema izračunu Gordana Družića, kako on kaže, "nevjerojatnih 83,9 milijardi kuna"⁷⁸ (preko 10 milijardi eura), nego se taj proces nastavlja i dalje zbog velike razlike u visini aktivnih i pasivnih kamata u Hrvatskoj i Europskoj uniji od kuda su banke – majke "hrvatskih" banaka. Ipak, mora se priznati da su novi vlasnici banaka na samom početku morali znatno povećati tekuću likvidnost banaka koje su kupili, jer zatečena likvidna sredstva nisu bila dostatna za rastuću kreditnu potražnju.

⁷⁸ Gordana Družić, *Ekonomska politika i poduzetništvo*, HAZU, 2005., str. 85.

Slika 65.

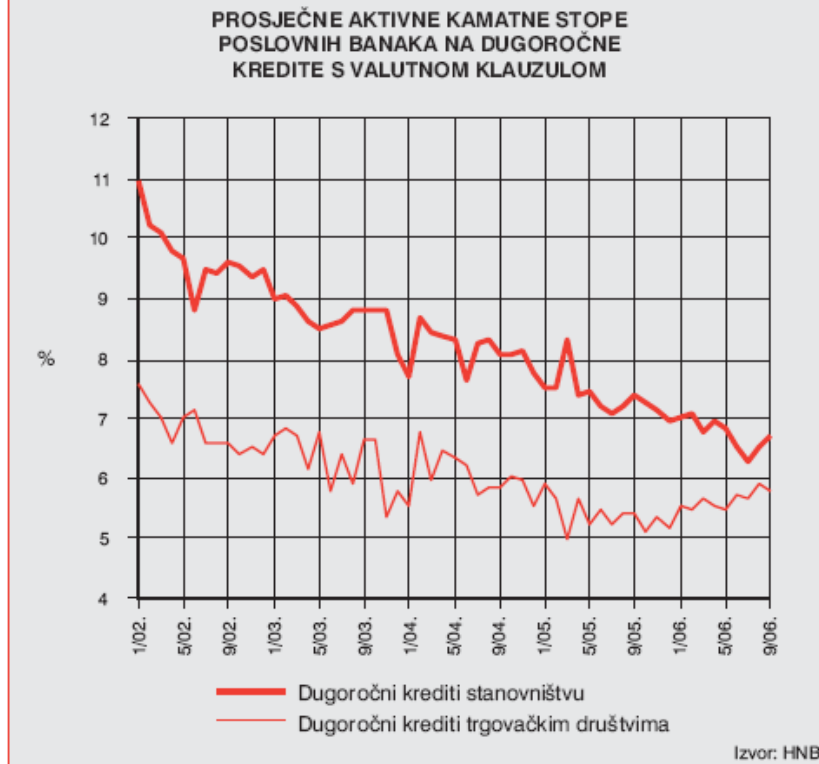
**RAZLIKE IZMEĐU PROSJEČNIH KAMATNIH STOPA
POSLOVNIH BANAKA NA KREDITE I NA DEPOZITE**

^a Bez valutne klauzule; ^b S valutnom klauzulom

Izvor: HNB

Slika 63.

F. PDV

Uvođenje PDV-a 1. siječnja 1998. godine, samo po sebi nije bila – teorijski promatrano - ni dobra, ni loša vijest, jer je Hrvatska taj porez naprosto morala uvesti. Ono što jest bilo loše tek je posredno povezano s uvođenjem PDV-a: (a) davanje prava uvoznicima da taj porez odbijaju u trenutku uvoza i (b) naglo povećanje proračunske potrošnje nakon uvođenja PDV-a uvjetovano naglim (većim od očekivanog) porastom proračunskih prihoda u 1998. godini: prihodi državnog proračuna u toj su godini u odnosu na prethodnu porasli od 33,8 na 43,8 milijardi kuna, za 29,6 posto (prosječan porast od 1994. do 1997. bio je oko 15 posto).

O tim usputnim, ali presudno važnim (za problem javnog i vanjskog duga) gospodarskim štetama dr. Mate Babić trezveno je pisao uoči izbora 2003. godine, ali, očito je kako razmišljanja ozbiljnih ekonomista Ivan Šuker ili nije čitao ili nije ozbiljno shvatio.

Evo tog zanimljivog i teorijski teško osporivog razmišljanja⁷⁹:

"Hrvatska je uvođenjem PDV-a 1. siječnja 1998. i primjenom kreditne metode njegova obračuna kojom se omogućuje odbijanje pretporeza sadržanog u intermedijarnim proizvodima, anticipirajući svoje članstvo u EU, dopustila odbijanje PDV-a, plaćenog na uvoz, pogrešno interpretirajući Šestu smjernicu, koja se odnosi na zemlje-članice. To je za Hrvatsku vrlo štetno, jer se time stimulira uvoz na štetu domaće proizvodnje. Zato je u cijelom razdoblju uvoz (prije svega robni) rastao puno brže nego domaći proizvod. Nakon 1998. i onog nesretnog rebalansa budžeta, budžetski deficiti postajali

⁷⁹ **Mate Babić, „Besmisleno državno stimuliranje uvoza“, *Privredni vjesnik*, 1. studenog 2003.**

su sve veći (podaci se mogu vidjeti u Biltenima HNB, Izvješćima Ministarstva financija i Državnog zavoda za statistiku). Svakogodišnje povećanje budžetskih deficita povećalo je javni dug, koji je od 36,2 mrd. kuna u 1998. nabujao na 83,5 mrd. kuna u 2003. godini. Posebno je brzo rasla njegova inozemna komponenta, od 21,1 mrd. kuna u 1998. na 51,4 mrd. kuna u 2003. godini. Zato je porast inozemne komponente javnog duga bitno pridonosio porastu zaduženosti Hrvatske, postavši razlog za zabrinutost i inozemnih vjerovnika, što se vidi u reakcijama MMF-a kao zaštitnika njihovih interesa, izraženog u novom *stand-by* aranžmanu iz kolovoza 2004. gdje je izričito navedeno da se udio inozemnog duga mora stabilizirati na razinu 76 posto BDP-a. Nužno je, dakle, smanjenje tog duga. Vanjski dug ne može se smanjivati ako se ne ostvari suficit u državnom budžetu, a da se ne poremeti ravnoteža između privatne štednje i investicija.

Da bi se iz budžetskog deficita prešlo u područje suficita, što je uvjet za smanjivanje vanjske zaduženosti na razinu od 76 posto BDP-a, nužno je radikalnije smanjiti budžetske rashode ili povećati prihode. O teškoćama smanjivanja rashoda bilo je puno govora. Osim toga, zbog programa nove vlade, budžetski rashodi su u nacrtu budžeta za 2005. godinu još i povećani."

Ono što je Mate Babić želio napisati nije bio teorijski ili javni protest protiv PDV-a, već zakašnjeli protest protiv načina njegova obračuna (koji je poticao uvoz i destimulirao proizvodnju i izvoz) i načina trošenja proračunskih sredstava ostvarenih tim porezom.

Sam tvorac HDZ-ovog modela financijske i proračunske politike, mr. Borislav Škegro, nije, očito je, nikad posumnjao u ispravnost makroekonomske politike vođene do 2000. godine. Nažalost, još rastrošniju i iracionalniju proračunsku politiku vodile su i vode koalicijske vlade nakon 2000. godine! Na pitanje novinarkе *Vjesnika* Andree Latinović vjeruje li i dalje u ispravnost svojih ideja, cinično i pomalo rezignirano je odgovorio:

"Apsolutno! To nisu moje ideje, niti vaše ideje. To je dio onoga najboljeg što je svjetska ekonomska znanost i empirija iznjedrila. Nažalost, nisam ništa imao pravo patentirati. Apostrofirani sam kao jedan od glavnih HDZ-ovih negativaca. Zar postoje HDZ-pozitivci? Šalu na stranu, po čemu sam to ja negativac? Znam, odmah ćete reći – PDV. Ja sam uveo PDV 1998. godine zato jer ga *Ivica Račan* nije uveo 1988., a mogao je i trebao, i zato da ga ne bi morao uvoditi 2001., jer bi ga na to tjerala Europska unija. Ne tražim zahvalnost, ali ne zaslužujem ni pljuvanje i progon. A sam PDV nije ni 22 posto ili 4,84 posto onoga što sam, uvjeren sam, dobro napravio. Imam 80 centimetara visoku hrpu novinskih članaka o Škegri i PDV-u. Možda jednom to iskoristim za kakav esej o mržnji, socijalnoj patologiji i medijskom ludilu. Tada, 1997.–1998., moju se smrt javno željelo kao novogodišnji dar. Sad je ipak mnogo bolje. Nude mi samo zatvor. Obnovljen i opremljen novcem od PDV-a.

Ipak se kreće!"⁸⁰

Epilog

"Nigdar ni tak bilo
da ni nekak bilo,
pak ni vezda nebu
da nam nekak nebu."

Miroslav Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*

Nema sumnje da nam uvijek "nekak bu". I 2007., i 2017., i 2027., pa i 2057. godine. Nama Hrvatima, našoj djeci i unucima. Da bismo mogli vidjeti "kako nam bu", na samom početku dat ćemo projekciju otplatnih obveza naše zemlje u godinama koje dolaze koju je HNB izradila na samom kraju 2006. godine⁸¹:

Projekcija HNB o otplatnim obvezama – u milijunima eura

Godina	Glavnica	Kamate	Ukupno
2007.	4.349.1	737.1	5.086.2

⁸⁰ *Vjesnik*, 15. svibnja 2000.

⁸¹ *Bilten* 121, HNB.

2008.	3.234.0	649.2	3.883.2
2009.	3.973.5	565.3	4.538.8
2010.	2.258.0	424.6	2.682.6
2011.	3.426.5	334.1	3.760.6
2012.	716.7	179.9	896.6
2013.	545.2	173.2	718.4
Ukupno 2007.-2013.	18.503.0	3.063.4	21.566.4

U ovoj (2007.) i sljedećih šest godina, hrvatski građani, tvrtke, banke i opća država morat će otplatiti 21,6 milijardi kreditnih obveza: 18,5 milijardi glavnice i 3,06 milijardi kamata. Vrijednost te projekcije HNB-a ima ograničeni rok trajanja, jer će nova vlada već u 2008. godini mandat započeti s novim zaduživanjem: na unutrašnjem i/ili na vanjskom financijskom tržištu. U situaciji skorog ulaska naše zemlje u razdoblje (dugotrajnog) apsolutnog dužničkog ropstva, postavlja se pitanje: Kako ćemo podmirivati prispjele kreditne i druge financijske obveze ?

Prva je "strategija" vrlo dobro poznata i koristile su je sve vlade nakon 1995. godine: prodaja državne imovine. Iako je prekidom *stand-by* aranžmana s MMF-om 2006. godine prestala vrijediti obveza koja je postojala u svim pogodbama od 1994. godine: brza prodaja svih udjela države u trgovačkim društvima u pretežitom ili manjinskom državnom vlasništvu. Prodaja udjela u „Plivi“ i INI 2006. godine bio je nastavak te politike, a slični se trendovi mogu očekivati i s drugom vrijednom državnom imovinom: „Hrvatske vode“, „Hrvatske šume“, „Hrvatske željeznice“, „Hrvatske autoceste“ itd.

Nevolja je s prodajom "obiteljskog srebra" u tome što se time ostvaruju jednokratni prihodi, a inozemni dug i dalje raste. Kad je u pitanju načelno pristajanje Hrvatske na logiku ubrzane, prisilne i euforijske privatizacije, i o tome je pokoju riječ napisao imotsko-zagrebački ekonomist dr. Mate Babić:

"Sve su vlade vodile politiku 'odumiranja države' u Hrvatskoj. U ekonomskoj sferi to je značilo istiskivanje države iz bilo kojega oblika ekonomske aktivnosti. Prihvaćena je ideja da će se privatizacijom svega postići maksimalna efikasnost hrvatske privrede. Zato su se vlade bavile rasprodajom državne imovine, a ne njezinim upravljanjem.

Vlada je, međutim, izabrana da zemljom upravlja, a ne da je rasprodaje.

Iluzija da će se totalnom privatizacijom društvenog vlasništva automatski prijeći u tržišnu privredu i postići maksimalno blagostanje stanovništva vrlo skupo je plaćena. Rezultat je bio veliki porast nezaposlenosti, porast korupcije, porast neizvjesnosti, porast zaduženosti (unutarnje i vanjske), a ne porast blagostanja ukupnog stanovništva."⁸²

Ono što Babić nije napisao još je opasnije: političke su elite u besćenje prodale "zlatne koke" (HT, banke, atraktivna gradska i turistička zemljišta, Plivu, INU i sl.), a na teretu poreznih platiša i dalje stoje "kronični bolesnici": teška industrija, brodogradilišta, metalna industrija, veliki sustavi, HŽ prije svega. Nije se, nažalost, promijenila ni opća filozofija privatizacije: formiranje braniteljskog fonda u koje se "slijevaju" dionice boljih tvrtki ponovno ne osigurava temeljnu ekonomsku svrhu privatizacije: priliv svježeg kapitala i znanja. Štoviše, zakonsko ograničavanje prva branitelja na trgovinu tim dionicama tek će umanjiti njihovu tržišnu vrijednost i omogućiti nekim novim-starim torbarima enormne zarade. Nažalost, još uvijek ne postoji niti svijest i teorijsko znanje političke elite o mogućim tragičnim posljedicama - gospodarskim, egzistencijalnim i nacionalnim – apsolutnog dužničkog ropstva. Ranjivo hrvatsko gospodarstvo (nikad se ne smije zaboraviti da je glavna hrvatska izvozna grana turizam izuzetno ranjiva na sve oblike nesigurnosti: klimatski poremećaji, politička previranja, terorističke prijetnje) teško će moći "servisirati" vjerojatni vanjski dug od preko četrdeset milijardi eura oko 2010. godine. Stanovitu nadu mogu nam pružiti podaci o visini, ali ne i o strukturi izravnih stranih ulaganja. Tu nadu može osnažiti činjenica što uspješni pregovori naše zemlje s Europskom unijom mogu djelovati poticajno na ulazak manje spekulativnog kapitala.

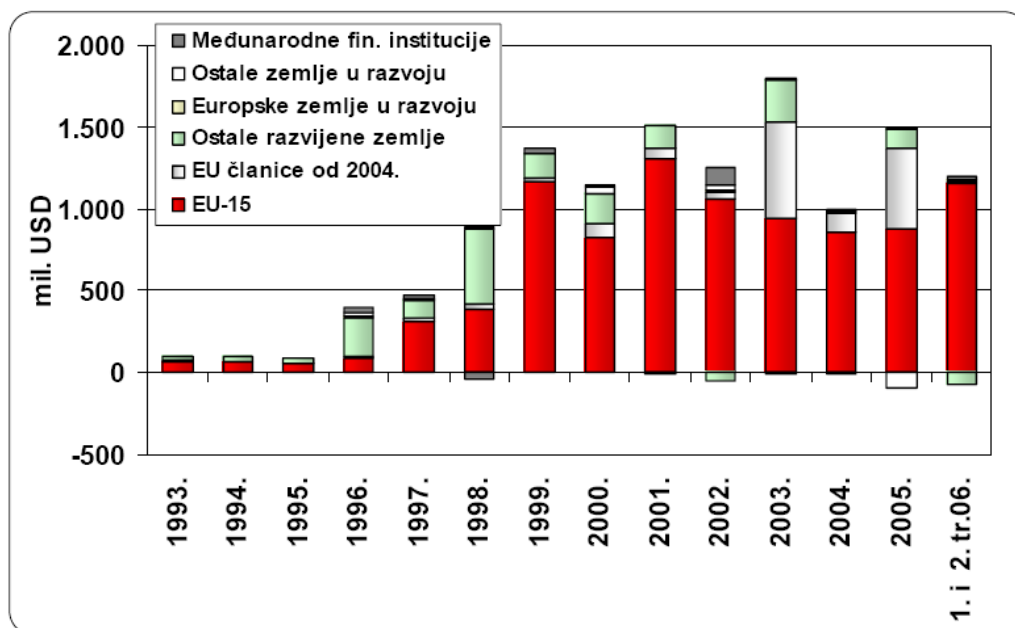
⁸² Mate Babić, isto, str. 78.

Izravna inozemna ulaganja u RH
1993. – 2006. godine

Godina	Milijuni eura
1993.	100,9
1994.	94,9
1995.	84,0
1996.	394,0
1997.	476,6
1998.	842,8
1999.	1.369,2
2000.	1.138,5
2001.	1.502,5
2002.	1.196,9
2003.	1.784,5
2004.	990,3
2005.	1.402,7
1. i 2. tr. 2006.	1.125,1
Ukupno	12.502,9

Izvor: HNB

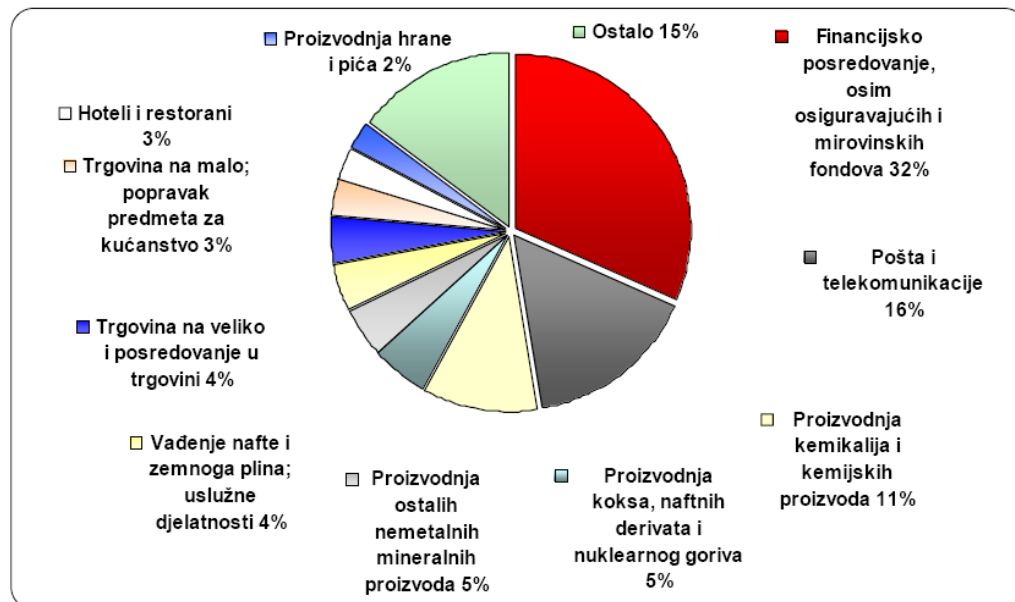
Izravna inozemna ulaganja u RH
prema ulagačima (investitorima) u milijunima dolara

Izvor: Standardni prezentacijski format, HNB, 4. tromjesečje 2006.

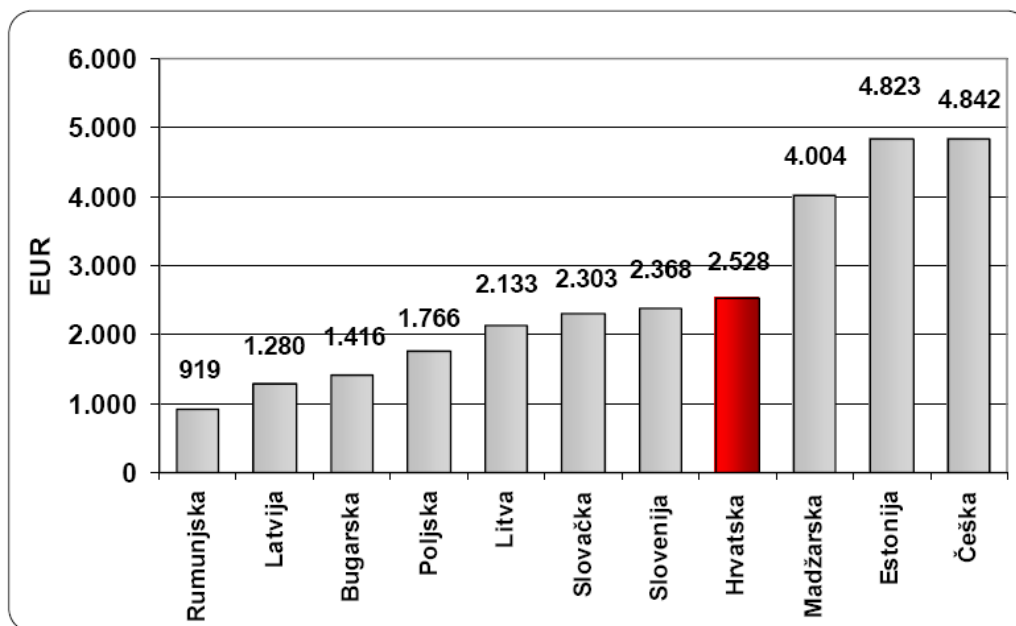
Izravna inozemna ulaganja u RH prema sektorima u milijunima eura

1993. – 2.tr.2006. (7.286,9 mil. EUR)

Izvor: Standardni prezentacijski format, HNB, 4. tromjesečje 2006.

Izravna inozemna ulaganja po stanovniku u eurima

Izvor: Standardni prezentacijski format, HNB, 4. tromjesečje 2006.

Ipak, pravi izlaz iz ove izuzetno teške situacije trebalo bi osigurati državno i intelektualno vodstvo naše zemlje.

Političke elite naprosto moraju shvatiti kako je zadnji čas da se država napokon počne ponašati kao dobar, štedljiv i dogovorani domaćin u siromašnoj obitelji. Nije uopće sporno da je tržišna vrijednost hrvatske privatne i javne imovine koja nam je preostala i koja ima potencijalne europske i svjetske kupce (privatno i državno zemljište, posebice građevinsko i poljoprivredno, Hrvatske vode, Hrvatske željeznice, HAC, otoci, HEP itd.) višestruko veća od postojećeg i budućeg duga, ali nas dosadašnje iskustvo navodi na zaključak kako politička klasa naprosto ne zna kako za prave vrijednosti dobiti pravu cijenu. Pitanje je također: tko ima pravo i uz kakve posljedice prodavati prirodna i nacionalna bogatstva?

U izbornoj godini, spomenuto pitanje je na neki način političko pitanje svih pitanja, jer jedine "programe" koje nude vodstva političkih stranaka jesu programi daljnjeg povećanja proračunske i javne potrošnje. Izgradnja mosta prema Pelješcu opća je metafora mentalnog sklopa današnjih hrvatskih političara-potrošača koji su zemlju i narod doveli u situaciju apsolutnoga dužničkog ropstva. I koji, očito je, iz toga ne žele izvući pouku.

Ako se na izborima koji dolaze, ne pojave političari sa znanjem i odgovornošću koji odgovaraju izazovima trenutka, do pet ili deset godina Hrvatska će se nužno naći pred realnom mogućnošću proglašenja - ogluhe.

Ekonomске posljedice proglašenja ogluhe u pravilu su vrlo negativne. To je i razlog da Hrvatski sabor napokon usliši moju molbu s početka 2004. godine: da provede ozbiljnu raspravu – u kojoj bi trebali sudjelovati svi obrazovani ekonomski stručnjaci i veliki bankari – o tome kako se nositi s apsolutnim dužničkim ropstvom i kako se iz njega što prije izbaviti.

Privitak II.

Dr. Mate Babić

PROGRAM PRIVREDNOG RAZVOJA HRVATSKE

Uvod

Prvi program privrednog Hrvatske napravio sam još 1990. Njegove glavne značajke iznio je predsjednik prve demokratski izabrane hrvatske vlade Stipe Mesić u svome inauguralnom govoru 30. svibnja 1990. Međutim, ubrzo je došao rat pa su zbog ratnih zbivanja (ali ne samo zbog njih) stvari krenule sasvim drugim smjerom.

Dorađenu verziju programa privrednog razvoja Hrvatske objavio sam u nekoliko izdanja udžbenika „Makroekonomija“. Posljednja verzija Programa objavljena je u časopisu „Ekonomist“ od prosinca 2001. godine. Međutim, od tada su se dogodile promjene, a kad se promijene pretpostavke na kojima se neki program temelji, treba i program promijeniti. Zato sam napravio ovaj program koji se temelji na sadašnjim uvjetima koji u hrvatskoj privredi vladaju.

Napominjem da ovaj program nije pisan kao znanstveni rad, pa nema citata izvora niti literature. Isto tako želim naglasiti da ovaj program nije rađen po narudžbi nijedne političke stranke, ali ga svaka stranka može slobodno koristiti i usvojiti bilo u cjelini ili u dijelovima.

Program je podijeljen na 8 dijelova. U prvom dijelu dane su temeljne ekonomske pretpostavke svakog ekonomskog programa – načela maksimiziranja funkcije društvenog blagostanja što znači optimalne alokacije resursa, kako bi se iz dane količine resursa ostvarila maksimalna proizvodnja. To je temeljna zadaća svake ekonomske politike. S obzirom da visoka razina pravne nesigurnosti i korupcije u Hrvatskoj predstavlja bitno ograničenje privrednom razvoju, ti su problemi obrađeni već u prvom dijelu.

U drugom dijelu naznačene su karakteristike sadašnjeg stanja hrvatske privrede i temeljne odrednice smjera njezinog razvoja. Nakon toga su obrađene temeljne strukturne promjene hrvatske privrede nužne za njezin razvoj. U tom sklopu naznačena je i nužnost promjene kadrovske strukture.

S obzirom na još uvijek prisutnu iluziju da će se promjenom vlasništva i privatizacijom povećati efikasnost hrvatske privrede, peti dio je posvećen analizi tih problema. Šesti je dio posvećen ulozi države u privrednom razvoju kako bi se pokazale zablude politike „odumiranja države“ koje su vlade u Hrvatskoj nakon osamostaljenja vodile.

U sedmom su dijelu naznačene temeljne odrednice dugoročnog razvoja hrvatske privrede. Osmi je dio posvećen tekućoj ekonomskoj politici: politici cijena, fiskalnoj politici, monetarnoj politici i politici ekonomskih odnosa s inozemstvom.

Mnoge kolege i kolegice su mi svojim primjedbama i sugestijama pomogle, kod konačne redakcije rukopisa, pa im se ovim putem zahvaljujem.

1. Temeljne postavke

Strategija privrednog razvoja Hrvatske treba osigurati njezin stabilan i održiv dugoročni razvoj kako bi u što kraćem roku dostigla prosječni stupanj razvoja E U.

Ne postoji opća formula za dobro vođenje procesa privrednog razvoja svih zemalja. Ali zato postoje ekonomska načela na kojima se svaki program privrednog razvoja mora temeljiti. Ekonomska načela se primjenjuju u specifičnim uvjetima (političkim, ekonomskim, socijalnim, povijesnim, kulturnim i dr.) svake zemlje. Zato se programi razvoja zemalja koje su se vrlo uspješno razvijale ne mogu doslovno prepisati, nego se moraju prilagoditi specifičnim uvjetima svake zemlje.

Program privrednog razvoja je određivanje putanje razvojnog procesa radi ostvarivanja razvojnih ciljeva. Budući da se ciljevi ostvaruju ekonomskom politikom, to strategiju razvoja čini skup svih vrsta ekonomske politike usmjerenih na postizanje unaprijed postavljenih konzistentnih i ostvarivih ciljeva. Za rast privrede važnija je dobra ekonomska politika od povećanja ulaganja proizvodnih faktora. Dobra ekonomska politika može i iz manjih ulaganja (investicija) izvući veću stopu rasta, dok loša ekonomska politika rezultira manjom stopom rasta i iz velikih investicija. A dobra ekonomska politika počiva na dobroj analitičkoj podlozi.

Ekonomski program svake zemlje ima dakle za zadaću ostvariti određene ekonomske ciljeve. Ekonomski ciljevi izvode se iz političkih ciljeva. Politička sloboda i ekonomska sloboda međuzavisni su. Mi ćemo pretpostaviti da su politički ciljevi izgradnja demokratskog društva blagostanja u Hrvatskoj. Nužni uvjet izgradnje demokratskog društva jest tržišna privreda. U netržišnoj privredi ne može se razvijati politička demokracija. Međutim, tržišna privreda nije i dovoljni uvjet za političku demokraciju. U tržišnoj privredi nepotpune konkurencije, monopoli (oligopoli) narušavaju ekonomsku slobodu, a narušena ekonomska sloboda narušava i političku slobodu i ekonomsku efikasnost.

Temeljni je cilj ekonomske politike svake demokratske zemlje ostvarivanje maksimalnog blagostanja njezinih stanovnika. To definira i funkciju cilja koju ekonomska politika svake zemlje i svake vlade treba ostvariti. Ostvarivanje toga cilja postaje i kriterij ocjene uspješnosti ekonomske politike pojedine zemlje i njezine vlade.

Maksimiziranje ekonomskog blagostanja stanovništva neke zemlje znači maksimalni stupanj zadovoljenja potreba njezina stanovništva koje se ostvaruje potrošnjom. Da bi se ostvarilo maksimalno zadovoljenje potreba putem potrošnje, nužno je da postoji odgovarajuća ponuda. Prema tome, maksimiziranje funkcije blagostanja u dugom roku pretpostavlja maksimiziranje ponude koja će potrebe stanovništva zadovoljiti u najvećoj mjeri. Maksimalno zadovoljenje potreba ukupnog stanovništva znači ne samo maksimalnu ponudu ekonomskih dobara, nego i njihovu optimalnu razdiobu među pojedincima. Zato visoki per capita dohodak uz nepravednu raspodjelu ne znači maksimalno blagostanje nekog društva.

Maksimalna ponuda ekonomskih dobara za zadovoljenje potreba ukupnog stanovništva znači maksimalnu domaću proizvodnju i uvoz. Budući da se u dugom roku uvoz treba platiti izvozom, to se uvjet maksimiziranja blagostanja stanovništva svake zemlje svodi na maksimiziranje proizvodnje dotične zemlje. Nužni uvjet maksimiziranja proizvodnje je puna zaposlenost proizvodnih faktora (prije svega rada) kojima zemlja raspolaze. Zato je postizanje pune zaposlenosti svih proizvodnih faktora temeljni cilj svake ekonomske politike.

Količina proizvodnje svake zemlje ovisi o količini i kvaliteti proizvodnih faktora kojima ta zemlja raspolaze i o njihovoj efikasnoj uporabi. Uz danu količinu i strukturu proizvodnih faktora, maksimalna se proizvodnja ostvaruje samo optimalnom alokacijom tih proizvodnih faktora. Optimalna je alokacija oskudnih resursa u proizvodnji određena jednakošću graničnog prinosa svakog proizvodnog faktora koja rezultira iz novčane jedinice uložene u dotični proizvodni čimbenik. To znači da organizacija proizvodnje mora imati za cilj optimalnost ulaganja proizvodnih faktora radi postizanja maksimalne količine proizvodnje. Nužni je uvjet za ostvarenje toga cilja postojanje tržišta potpune konkurencije. Zato je tržište potpune konkurencije uvjet maksimuma društvenog blagostanja.

Budući da je proizvodnja namijenjena zadovoljenju potreba pojedinaca, potrošača, to proizvodnja mora polaziti od potreba potrošača. Te su potrebe izražene preferencijama potrošača. Uz dane cijene proizvoda, iz danog dohotka potrošač će maksimizirati svoje zadovoljstvo tako da mu svaka novčana jedinica uložena u kupnju pojedinih proizvoda donosi isto zadovoljstvo.

Povećanje realnog dohotka povećava mogućnost zadovoljenja potreba, dakle mogućnost povećanja blagostanja. To povećanje dohotka u zemlji može se postići povećanjem zapošljavanja proizvodnih faktora i/ili povećanjem njihove produktivnosti. Uz danu količinu kapitala, povećanje se dohotka može ostvariti povećanjem njegova korištenja, povećanjem zapošljavanja rada i povećanjem njegove produktivnosti. Zato je povećanje zaposlenosti radne snage i povećanje njezine produktivnosti u Hrvatskoj toliko ekonomski značajno.

Prema tome, da bi se maksimiziralo zadovoljstvo cjelokupnog stanovništva zemlje, treba proizvodnju orijentirati prema potrebama potrošača, a organizirati ju tako da se ostvari optimalno ulaganje proizvodnih faktora, koje će rezultirati maksimalnom proizvodnjom iz danog utroška proizvodnih faktora.

Tržište potpune konkurencije nužni je uvjet maksimiziranja ukupnog društvenog blagostanja. Budući da je tržište perfektne konkurencije u praksi teško ostvarivo, to se ovaj uvjet preformulira u postizanje što je moguće većeg stupnja konkurencije na tržištu. Zbog toga ćemo i mi kao cilj ekonomske politike uzeti ostvarivanje maksimalnog blagostanja stanovništva Hrvatske u uvjetima što je moguće većeg stupnja konkurencije na tržištu. Da bi se postiglo tržište što potpunije konkurencije hrvatska država treba, kao i svaka moderna država, aktivno raditi na uklanjanju nedostataka tržišta, nesavršenosti tržišta i negativnih eksternalija (prije svega zagađivanja okoliša).

Na temelju tako postavljene funkcije cilja definirat ćemo i sve vrste ekonomske politike, kako razvojne, tako i tekuće.

1. 1. Tržišna privreda – uvjet razvoja

Efikasnost ekonomskog sustava ovisi o tome u kojoj je mjeri on uspio angažirati znanje raspršeno među mnoštvom pojedinaca u društvu. To se postiže dobrom ekonomskom i političkom organizacijom. A tempo privrednog razvoja ovisi o efikasnosti ekonomskog sistema, koja se očituje u efikasnosti njegove ekonomske i političke organizacije i upravljanja. Zato je **efikasno upravljanje ključ ekonomskog rasta i razvoja**. Efikasno upravljanje podrazumijeva dobro predviđanje, planiranje, organiziranje, izvršenje i kontrolu ekonomskih aktivnosti. Efikasnije upravljanje je najvažniji razlog pobjede tržišnog sistema nad socijalističkim. Da bi se proces privrednog razvoja Hrvatske otpočeo, nužno je kako je to objasnio F. von Hayek dati odgovore na sljedeća dva pitanja:

1) Kako angažirati znanje koje postoji u hrvatskom društvu? To znanje nije koncentrirano u jednome pojedincu ma koliko znanja on imao, nego je raspršeno na mnoštvo pojedinaca. Rješenje ovog problema svodi se na to da svakom pojedincu treba dati jednaku šansu da svoje znanje primijeni. (Zato se ne smiju diskriminirati sposobni a protežirati podobni). To je moguće samo u tržišnoj privredi i to privredi potpune konkurencije, jer tamo svatko tko ima ideju može pokušati da ju primijeni. Ako njegov pokušaj ne uspije, nego propadne, šteta za cijelo društvo nije velika. Međutim, ako taj pokušaj uspije, koristi za društvo mogu biti velike (nova radna mjesta, dohodak, porezni prihodi i dr.). Što je tržište nesavršenije to su manji izgledi da pojedinci imaju jednake šanse.

2) Kako da novo, bolje istisne staro, lošije? Odgovor i na to daje tržišna privreda. Treba pustiti da se staro i novo slobodno bore na tržištu u jednakim uvjetima, a to znači na tržištu potpune konkurencije. Što je konkurencija savršenija, to će borba biti poštenija i ekonomski razvoj brži. Zato država treba osigurati što veći stupanj konkurencije.

Iz ovoga slijedi zaključak da je za privredni razvoj Hrvatske najbolje razvijati tržišnu privredu i to privredu što potpunije konkurencije u kojoj svi sudionici imaju slobodan pristup i jednake uvjete na tržištu. U toj su privredi dobro definirana pravila igre svakog sudionika, pa on u okviru danih ograničenja traži svoj optimum.

Međutim, sadašnji visoki stupanj pravne nesigurnosti i korupcije u Hrvatskoj povećava neizvjesnost u donošenju odluka privrednih subjekata. To otežava ostvarivanje temeljnih ekonomskih počela optimalne alokacije resursa i predstavlja najveću prepreku za ubrzanje procesa privrednog razvoja Hrvatske. Rješavanje problema korupcije i pravne nesigurnosti, te uvođenje direktne odgovornosti za

svakog sudionika u procesu ekonomske, političke i svake druge djelatnosti, nužni je uvjet za pokretanje i odvijanje privrednog razvoja u Hrvatskoj.

1.2. Pravna (ne)sigurnost i korupcija

Ekonomska aktivnost možemo definirati kao skup transakcija među privrednim subjektima. Svaka transakcija stvara dužničko-vjerovničke odnose. Ona predstavlja obvezu plaćanja kupca i pravo potraživanja prodavatelja. Te obveze i prava treba pravno regulirati. Dobra pravna regulativa i njezina efikasna primjena povoljno utječu ne samo na porast broja transakcija, nego i na sniženje njihovih troškova. A povećanje broja transakcija znači veću privrednu aktivnost, zaposlenost i sl., dok sniženje troškova transakcije znači povećanje efikasnosti privrede, i njezine konkurentnosti na svjetskom tržištu.

Zakonska regulativa treba promicati ekonomsku aktivnost. Ona mora dati slobodu ugovaranja strankama, ali ih i natjerati da ugovorne obveze poštvaju. Posebno se to odnosi na neisplaćivanje zaradene plaće radnika što predstavlja i moralni i socijalni i ekonomski problem. To treba tretirati kao teško kažnjivo djelo koje treba kažnjavati ne samo zatvorom, nego i oduzimanjem imovine. Isto vrijedi i za zapošljavanje „na crno“.

Promjena zakona treba utjecati na promjenu ponašanja privrednih subjekata. Česte promjene zakona imaju suprotan učinak. Nestabilnost zakona i njihove česte promjene uvjeravaju privredne subjekte da oni ne moraju mijenjati svoje ponašanje i prilagodavati se zakonima, nego da će se zakoni mijenjati. Osim toga, česte promjene zakona stimuliraju privredne subjekte da svoje odluke orijentiraju više na kratki nego na dugi rok. To šteti privrednom razvoju, jer je privredni razvoj po svojoj naravi dugoročan proces.

Prevelika pravna regulativa, nesređene zemljišne knjige, neefikasnost pravnog sustava, slaba pravna zaštita, dugotrajan i skup sudski postupak, visoka razina korupcije stimulira poduzetnike da iz legalne prelaze u nelegalnu „sivu“ ekonomiju. To utječe na opadanje poreznih prihoda i kvalitetu rada državne uprave. To daje dodatni poticaj poduzetnicima da iz „legalne“ prelaze u „ilegalnu“ privredu. Razvoju „sive“ ekonomije više pridonosi neefikasna i korumpirana državna uprava nego visoke porezne stope. Isto tako, za privlačenje dugoročnog (nešpekulativnog) stranog kapitala važnije je smanjivanje korupcije, nego poreznih opterećenja.

Zato je dobar pravni sistem i njegova efikasna primjena tako važna za efikasnost svake privrede.

Hrvatska je naslijedila lošu socijalističku praksu čestog mijenjanja zakona. Još uvijek postoji iluzija da se ekonomski problemi mogu riješiti promjenom zakona. Zbog toga u Hrvatskoj postoji mnogo zakona, pa se ista ekonomska pojava regulira u više zakona i to često ne na isti nego čak i na proturječan način. To samo povećava pravnu nesigurnost, što utječe na porast neizvjesnosti sa svim lošim posljedicama.

Zbog čestih promjena zakona, nedostaje vrijeme za njihovu primjenu i verificiranje u praksi. Bolje je imati manje zakona, ali njihovu dosljednu primjenu, nego puno zakona, a slabu njihovu primjenu. U šumi zakona svatko se može izgubiti. Tu se najbolje snalaze oni koji na nedorečenosti ili na nekonzistentnosti zakona ostvaruju kratkoročne zarade (špekulanti). Međutim, za dugoročni razvoj to nije dobro.

Da bi se smanjila neizvjesnost i osjećaj nedostatka pravne zaštite, **zakoni moraju biti jasni, konzistentni i stabilni** ali striktno, brzo i efikasno provedeni.

Zbog pravne nedefiniranosti društvenog vlasništva pravna je regulativa u socijalizmu štitila dužnika, a ne vjerovnika. Ta se praksa zadržala i nakon osamostaljenja Hrvatske. Ta praksa utječe na porast neizvjesnosti i na porast kreditnog rizika. Zato kreditori povećavaju cijenu kredita za riziko premiju. To utječe na visoku razinu kamatnih stopa. To za posljedicu ima veće jedinične troškove hrvatskih poduzeća i smanjivanje njihove konkurentnosti ali i opadanje investicija i porast nezaposlenosti. Strane banke koje su došle u Hrvatsku nisu utjecale na izjednačavanje kamatnih stopa u Hrvatskoj i njihovim matičnim zemljama, nego su ostvarivale velike profite kamatnom arbitražom. Iako su kamatne stope opadale, kamatna marža nije.

Čak ni potpuno isti zakoni u Hrvatskoj kao i u razvijenim zemljama, npr. Zakon o mjenici, nisu pomogli zaštititi vjerovnika, jer je sudska praksa bitno drukčija.

Da bi se uklonio ovaj razlog visokih kamatnih stopa u Hrvatskoj, potrebno je mijenjati sudsku praksu (a ne zakon o mjenici!) tako da sudstvo štiti vjerovnika, a ne dužnika. Također je potrebno uvesti porez na kamatnu maržu, kao porez na jednu vrstu kapitalne dobiti.

Organizacija sudstva u Hrvatskoj nije dobra. Veliki broj „visokih“ sudova, kao što su Ustavni sud, Vrhovni sud, Visoki trgovački sud i dr. bitno povećava troškove sudstva, a smanjuje njegovu efikasnost. Zato se treba izvršiti promjena organizacije sudstva. Pritom treba kao uzor uzeti najefikasnije organizirano sudstvo – ono američko. Sudski sustav treba biti organiziran piramidalno: Vrhovni sud, županijski sudovi, općinski sudovi. Na taj način bi se izbjeglo preklapanje nadležnosti, smanjili troškovi i povećala transparentnost i odgovornost sudstva. Sudski postupak treba ubrzati i pojeftiniti, a zemljišne knjige srediti.

Sudovi u svom radu trebaju biti samostalni, ali i odgovorni za dosljednu primjenu zakona. Ni suci ne mogu biti imuni od kaznenog progona.

Korupcija se u razvijenim zemljama smatra jednim od najvećih, moralnih, ekonomskih i političkih zala. Ustav SAD predviđa da se postupak za svrgavanje Predsjednika može pokrenuti zbog veleizdaje i zbog korupcije. Još je Dante korumpirane svrstao u najniži krug Pakla da bi pokazao kako je to veliko društveno zlo.

Korupcija je zlouporaba javnog položaja u privatne svrhe. Korupcija je uvijek posljedica asimetričnosti informacija, u kojoj jedna strana ima manje informacija nego druga. Asimetričnost informacija može imati za posljedicu pogrešne poslovne odluke, ili moralni rizik (hazard). A to uvijek rezultira suboptimalnim razvojem, povećanjem troškova i smanjenjem međunarodne konkurentnosti. Korupcija djeluje na povećanje troškova transakcija kao i svaki porez, na smanjivanje investicija, pa time usporava privredni razvoj. Na usporavanje privrednog razvoja korupcija može djelovati i smanjivanjem kvalitete javne infrastrukture, javnih usluga, smanjivanjem poreznih prihoda, lošijom alokacijom resursa jer destimulira proizvodne aktivnosti itd.

Korupciju u Hrvatskoj kao i u svakoj državi možemo definirati kao prelijevanje sredstava iz javnog sektora u privatne džepove uz pomoć državnih dužnosnika bilo koje razine. Vrlo često nastaje zbog „simbioze“ privatnog i javnog sektora u kojem privatni sektor siše sredstva javnoga. Na taj način nastaju privatni profiti na račun poreznih obveznika. Na primjer, kad državni dužnosnici ili njihova rodbina ili prijatelji imaju privatna poduzeća ili kad pojedine interesne grupe (lobiji) nametnu svoje privatne interese kao javne. U Hrvatskoj je najveći stupanj korupcije učinjen u procesu privatizacije kad su državni dužnosnici imali povlaštene, povjerljive informacije i često puta diskrecijsko pravo u donošenju odluka pa su osigurali sebi i „svojima“ povoljnije uvjete „kupnje“ poduzeća, banaka itd. Kao rezultat došlo je do velikih preraspodjela nacionalnog bogatstva. Neki su postali vrlo bogati, a drugi vrlo siromašni.

Korupcija raste sa smanjivanjem stupnja odgovornosti državnih dužnosnika, s porastom njihovih diskrecijskih prava odlučivanja, ali i s porastom stupnja monopolizacije (koncentracije) u realnom i financijskom sektoru privrede. Zato se stupanj korupcije u Hrvatskoj privredi može mjeriti zbrojem stupnja koncentracije (monopolizacije) i stupnja diskrecijskih prava državnih dužnosnika, umanjeno za stupanj njihove odgovornosti. U Hrvatskoj je stupanj koncentracije u realnom i posebno u financijskom sektoru vrlo visok, za razliku od stupnja odgovornosti državnih dužnosnika, a to i uz isti stupanj diskrecijskih ovlasti državnih službenika kao i u drugim razvijenim zemljama znači veći stupanj korupcije u Hrvatskoj. Empirijska istraživanja to potvrđuju. Zato se borba protiv korupcije u Hrvatskoj treba voditi smanjivanjem stupnja koncentracije (povećanjem stupnja konkurencije) na tržištu i povećanjem odgovornosti državnih dužnosnika za njihove diskrecijske odluke.

Kad korupcija uzme maha i raširi se po cijelom sustavu, ekonomskom, pravnom, zdravstvu, školstvu, državnoj upravi itd., ona postaje „sistemska“ korupcija. Često se puta i sami zakoni pišu tako da pogoduju korupciji, pa u zakonima iščezava moralna komponenta. Zakoni postaju legitimno nemoralni. Tada korupcija postaje ugrađena u sustav i postaje „zakonita“. Tako nastaje „griješ struktura“. Zato borba protiv korupcije treba početi promjenom (pravnog i ekonomskog) sistema, promjenama antikorupcijskih

zakona, dosljednom primjenom zakona, promicanjem kontrole i osobne odgovornosti, te smanjenjem stupnja koncentracije u privredi. Sva kaznena djela korupcije (ne samo u procesu privatizacije) treba proglasiti nezastarivima. U presudama za korupciju treba osim zatvorskih kazni izricati i mjeru oduzimanja cjelokupnog imetka.

Da bi se eliminirala korupcija, potrebna je radikalna reforma državne uprave, povećanje njezine transparentnosti i individualna odgovornost svakog subjekta. Međutim, da bi se to ostvarilo potrebna je politička volja da se uklone korumpirani dužnosnici od vrha do dna administrativne piramide. (Tko je bez grijeha, neka prvi baci kamen.).

Tri su pristupa suzbijanju korupcije: 1) Administrativne i pravne reforme (ograničenja diskrecijskih prava javnih dužnosnika i povećanje transparentnosti njihova odlučivanja). 2) Kaznena odgovornost i moralno diskreditiranje korumpiranih dužnosnika. 3) Sustavne reforme državnog sektora kroz povećanje konzistentnosti i smanjivanje opsega pravne regulative i izgradnja efikasnih kontrolnih mehanizama i institucija. Zanimljivo je da je u Hrvatskoj nakon početka procesa privatizacije, kad je korupcija počela jako rasti, prvo ukinuta SDK kao efikasna kontrolna (i ne samo kontrolna) institucija [koja je vrlo dobro pratila kolanje svih novčanih tokova](#). Nakon pobjede Koalicije na izborima 2000. ukinuta je i Financijska policija, kao zadnja preostala kontrolna institucija. To ilustrira teškoće s kojima se borba protiv korupcije susreće. Osnivanje jedinstvene organizacije platnog prometa, gdje će se pratiti svi tokovi novca, nužni je uvjet početka efikasne borbe protiv korupcije.

Bez ozbiljnog pristupa iskorijenjavanju korupcije u Hrvatskoj, ne može biti govora o njezinu dugoročnom održivom razvoju. Tek nakon ozbiljnog rješavanja korupcije i pravne nesigurnosti Hrvatska može krenuti u intenzivniji i stabilniji privredni razvoj.

2. Sadašnje stanje i temeljne odrednice

Dugoročno gledano, hrvatska je privreda u vrlo teškom stanju. Sadašnje stanje hrvatske privrede karakterizira vrlo visoki stupanj korupcije, visoka nezaposlenost radne snage, velika unutarnja i vanjska zaduženost, vrlo loši demografski trendovi, raslojavanje društva, socijalne napetosti i rastući deficit u vanjskotrgovinskoj bilanci.

Loši demografski trendovi pokazuju da se u Hrvatskoj nije vodila dobra demografska politika. Za okretanje tih trendova treba promijeniti demografsku politiku da bi se izbjegli negativni efekti demografske tranzicije, a koja će znatnije stimulirati natalitet.

Nezaposlenost je u Hrvatskoj vrlo visoka, bez obzira kako je mjerili administrativnom ili anketnom stopom. To znači da je gubitak potencijalnog domaćeg proizvoda (Okunov zakon), a zbog toga i mogućeg blagostanja vrlo velik. Višegodišnji deficiti u bilanci tekućih transakcija rezultirali su velikom vanjskom zaduženosti, koja iznosi skoro 30 mlrd eura i premašila je 80% BDP. Rezultat toga jesu veliki iznosi otplata dospjelog vanjskog duga i na taj način apsorbiranje nacionalne štednje za otplatu dospjelog duga umjesto u nove investicije i otvaranje novih radnih mjesta. Loša fiskalna politika rezultirala je velikom unutarnjom i vanjskom zaduženosti države, pogoršanjem socijalnog i ekonomskog položaja siromašnih i visokom poreznom presijom.

U ovakvoj situaciji, nužno je što prije pokrenuti privredni mehanizam i usmjeriti ga na putanju dugoročnog stabilnog rasta. Da bi se to učinilo treba izraditi i prihvatiti konzistentan program održivog razvoja hrvatske privrede koji bi Hrvatskoj garantirao dugoročni brz, stabilan i uravnotežen razvoj.

3. Konceptija privrednog razvoja

Konceptija privrednog razvoja Hrvatske mora se temeljiti na **tržišnoj** ali **izvozno orijentiranoj** privredi. Jedino izvozno orijentirana privreda male zemlje kao što je Hrvatska jamči njezin dugoročni uravnotežen razvoj. A izvozno orijentirana privreda znači njezinu potpunu otvorenost i povećanje njezina

domaćeg proizvoda procesom multiplikatora izvoza.. Budući da je Hrvatska mala zemlja, ona ne može utjecati na uvjete koji vladaju na svjetskom tržištu, nego im se mora prilagoditi. To uvjetuje potrebu maksimalne efikasnosti proizvodnje hrvatske privrede radi njezine konkurentnosti na svjetskom (prije svega europskom) tržištu. A maksimalna efikasnost privrede može se ostvariti samo u tržišnoj privredi, gdje prevladava tržište potpune konkurencije. Zbog toga su razvoj tržišne izvozno orijentirane hrvatske privrede *conditio sine qua non* njezina dugoročnog razvoja i stabilnosti, što znači dugoročnog povećanja proizvodnje i zaposlenosti uz očuvanje unutrašnje i vanjske ravnoteže.

Ostvarivanje tih ciljeva u uvjetima sadašnje hrvatske privrede nije lako niti se može brzo ostvariti, jer pretpostavlja temeljitu promjenu njezine strukture, kako proizvodne i tehnološke, tako i organizacijske i upravljačke. Isto tako treba mijenjati ponašanje svih privrednih subjekata, institucija i organizacija. Svaki privredni subjekt, pojedinac, organizacija i institucija treba **odgovarati** za svoj posao. **Kriterij odgovornosti trebaju biti rezultati rada.**

3.1. Ciljevi privrednog razvoja Hrvatske

Ciljeve svake ekonomske politike (i tekuće i razvojne) određuju političari. Međutim,svaki cilj ekonomske politike treba biti i kvantificiran,dakle konkretiziran.Mi ćemo poći od općenito formuliranih ciljeva (koje smo već izrazili u prvom odsječku):izgradnja demokratskog društva blagostanja.Tome ćemo dodati i cilj ulaska Hrvatske u EU.To znači da nam cilj treba biti dosizanje prosječne razine BDP-a po stanovniku koje imaju sadašnje članice EU-a.To treba postići ne smanjivanjem broja stanovništva (nazivnika u pokazatelju razine BDP-a per capita),nego rastom BDP-a (brojnika našeg pokazatelja).U sadašnjoj situaciji u Hrvatskoj potrebno je da i brojnik i nazivnik u pokazatelju bruto domaćeg proizvoda po stanovniku(BDP/broj stanovnika) rastu,ali da BDP raste brže.Da bismo to postigli,stopa rasta realnog BDP-a u Hrvatskoj moraju biti veće od stopa rasta u EU.Zato stopa rasta u Hrvatskoj u slijedećem srednjeročnom razdoblju treba biti barem 7%.Odmah se postavlja pitanje kako to u uvjetima prezaduženosti Hrvatske postići.

Odgovor na to pitanje daje analiza izvora rasta.Zato pođimo od procjene doprinosa faktora rasta rada,kapitala i tehničkog napretka stopi rasta realnog domaćeg proizvoda (na temelju Cobb-Douglasove proizvodne funkcije).

Znatniji porast kapitala,barem u prvim godinama,zbog ogromnog tereta otplate dospjelih vanjskih dugova,koje će apsorbirati veći dio nacionalne štednje, ne može biti značajniji izvor rasta BDP-a u Hrvatskoj.Na taj način investicije kao izvor veće stope rasta ne treba očekivati.Međutim,uz ovako veliku nezaposlenost proizvodnih faktora rada(visoka stopa nezaposlenosti) i kapitala(niska stopa korištenja kapaciteta) investicije i nisu nužne za povećanje stope rasta, jer se porast proizvodnje može postići boljim i učinkovitijim njihovim korištenjem.

Ako pretpostavimo da je elastičnost BDP-a na kapital u Hrvatskoj oko 1/3,dakle 0.33 (u razvijenim zemljama ona iznosi od 0,25 do 0,40),tada bi povećanje proizvodnog kapitala za 5%,u Hrvatskoj utjecalo na porast BDP-a za 1,5%.

Isto tako,ako pretpostavimo da je elastičnost BDP-a na rad u Hrvatskoj 2/3,dakle 0.67 (u razvijenim zemljama ta elastičnost iznosi od 0,60 do 0,75),tada bi povećanje ulaganja rada za 3% rezultiralo povećanjem BDP-a za 2%.Sad se postavlja pitanje može li se ostvariti ovakvo povećanje rada u Hrvatskoj,kad znademo kakvi su sadašnji demografski trendovi i kakva je struktura(prije svega prema dužini nezaposlenosti)nezaposlenih.Postavlja se pitanje izvora rasta faktora rada u Hrvatskoj. Porast ulaganja rada mjeri se porastom broja radnih sati. A porast broja radnih sati u Hrvatskoj može se postići iz pet izvora: 1) Smanjivanjem rada na crno, oštrim kažnjavanjem poslodavaca za upošljavanje radnika „na crno“. 2) Porast broja radnih sati koje prosječni radnik radi godišnje (tu treba razmisliti i o smanjivanju broja državnih blagdana !) 3) Porast udjela zaposlenih u radnoj snazi (dekuraživanje rada na crno i programi prekvalifikacija nezaposlenih mogu pomoći) 4) Porast udjela radne snage u radno sposobnom

stanovništvu. 5) Porast udjela radno sposobnog stanovništva u ukupnom stanovništvu (efekti dobre demografske pronatalitetne politike u dugom roku mogu pomoći.).

Elastičnost proizvodnje na promjenu tehničkog progressa u teoriji je jednako jedan. To znači da je utjecaj porasta tehničkog napretka na BDP jednak zbroju utjecaja porasta rada i kapitala. Zbog toga je mogući porast tehničkog progressa, koji se zove ukupna faktorska produktivnost, glavni izvor rasta u modernim privredama. Glavni izvor rasta ukupne faktorske produktivnosti u Hrvatskoj treba biti poboljšanje upravljanja, uvođenjem direktne odgovornosti menadžmenta i nadzornih odbora za rezultate poslovanja, smanjenje stupnja monopolizacije na tržištu, porast radne discipline, porast motivacije radnika, poboljšanje organizacije itd.

U razvijenim zemljama u drugoj polovici 1990-tih godina rast ukupne faktorske produktivnosti bio je oko 3%. Ako pretpostavimo da porast ukupne faktorske produktivnosti u Hrvatskoj iznosi oko 3,5%, a s obzirom na loše upravljanje javnim poduzećima, visoki stupanj nesavršenosti tržišta, neodgovornost uprave, visoki stupanj korupcije, relativno razvijenu temeljnu infrastrukturu (ceste), to ne će biti teško postići, došli smo do željene stope rasta.

Na taj smo način sumirajući doprinose rasta pojedinih varijabli iz proizvodne funkcije došli do stope rasta od 7% (Podrobnijom ekonometrijskom analizom moguće je preciznije odrediti te doprinose).

Za stabilan privredni rast važnija je dobra ekonomska politika od povećanja ulaganja proizvodnih faktora. Dobra ekonomska politika može i iz manjih ulaganja (investicija) izvući veće stope rasta, dok loša ekonomska politika može učiniti da i relativno velike investicije rezultiraju u niskim stopama rasta. A dobra ekonomska politika temelji se na dobroj analitičkoj podlozi.

Ako uzmemo privremene podatke (a svi su statistički podatci privremeni) za 2006. godinu, moguće je napraviti projekcije BDP-a Hrvatske za nekoliko sljedećih godina. Kod toga treba uzeti u obzir da će se potrošna struktura BDP-a znatno mijenjati. Smanjit će se javne investicije (ali će to dijelom biti kompenzirano porastom privatnih investicija), relativni udio rasta tekuće potrošnje (osobne plus opće) se ne će bitno mijenjati, s tim da se struktura javne potrošnje treba bitno mijenjati tako da se državna administracija bitnije smanji pa da država bude manja i efikasnija, ali se udio izvoza treba znatno povećati, što je u skladu s koncepcijom razvoja.

4. Strukturne promjene

Privredna struktura koja se izgrađivala dugo vremena ne može se brzo i lako mijenjati jer se ponašanje privrednih subjekata teško mijenja. Za takvu promjenu treba vremena, jer se radi o promjeni cjelokupnog ekonomskog sustava, a ne o promjeni ekonomske politike u okviru istog sistema. Nepotpuna, parcijalna promjena privredne strukture može biti gora od nikakve promjene. Odgađanje početka ozbiljnih strukturnih promjena ne rješava, nego samo povećava te probleme. Zato je događanje nužnih strukturnih promjena hrvatske privrede nakon oslobođenja rezultiralo u sve većim strukturnim problemima (strukturni deficit budžeta, strukturni deficit vanjskotrgovinske bilance i bilance plaćanja su najbolji pokazatelji).

Budući da su strukturne reforme po svojoj naravi dugoročne, a političari (ne samo u Hrvatskoj) žele pokazati kratkoročne rezultate prije izbora, kako bi pridobili što više birača, strukturne se reforme odgađaju. Odgađanje provođenja nužnih strukturnih reformi ima svoju cijenu. Povećanje međunarodnog zaduživanja pomagalo je hrvatskim vladama da odgađaju nužne strukturne reforme (prije svega uvođenje fiskalne discipline) i da rješavanje strukturnih problema prebace na buduće vlade. Međutim, razvojna se politika mora koncentrirati na rješavanje temeljnih strukturnih problema privrede.

Zbog toga je temeljna zadaća programa razvoja hrvatske privrede prijelaz od loše upravljane, tehnološki zaostale, visoko monopolizirane (oligopolizirane), ratom razrušene privrede u tržišnu (potpune konkurencije) otvorenu, modernu privredu temeljenu na modernoj organizaciji i upravljanju. To je vrlo složena zadaća, jer zahtijeva vrlo velike promjene u strukturi privrede, a to znači promjene ponašanja uvođenjem direktne odgovornosti svakog sudionika za rezultate njegova rada, promjene institucija i

promjene organizacije. Te promjene moraju činiti srž razvojne politike hrvatske privrede.

Promjene strukture hrvatske privrede trebaju početi od **promjene funkcije cilja državnih (javnih) poduzeća**. Naime, i u hrvatskoj privredi cilj poduzeća treba biti maksimiziranje dobiti (razlike između prihoda i rashoda) kao i u svim modernim tržišnim privredama. Tako precizno definiran cilj poslovanja poduzeća (bez obzira na oblik vlasništva) onda postaje kriterij ocjene uspješnosti njegove uprave i njegova poslovanja. Ostvarivanje tog cilja pretpostavlja određene karakteristike ambijenta u kome poduzeće posluje. Prije svega radi se o slobodi kretanja proizvodnih faktora u svaku proizvodnju, ali i iz nje čime se povećava supstitutivnost proizvodni faktora i olakšava optimiziranje njihova ulaganja. To implicira nepostojanje monopolskih sporazuma, ni na tržištu proizvoda ni na tržištu proizvodnih faktora, bilo javnih ili prešutnih, kako bi poduzetnici mogli organizirati proizvodnju tako da postignu maksimalnu efikasnost ulaganja proizvodnih faktora. Veći stupanj monopolizacije u privredi i manja mobilnost proizvodnih faktora čine prepreku procesu „kreativne destrukcije“ (u Schumpeterovu smislu) kojom se umjesto starog onemoćalog poduzeća stvara novo, zdravije, jer likvidaciju lošeg poduzeća i kad je ono kronični gubitaš, čini vrlo teškom i ne otvara prostor za stvaranje zdravih, konkurentnijih poduzeća koja mogu biti nosioci bržeg privrednog rasta.

Promjena funkcije cilja u hrvatskim poduzećima (bez obzira na oblik vlasništva) i njezino definiranje kao i u tržišnim privredama iziskuje promjenu ponašanja menadžmenta, promjenu ocjene njihove uspješnosti i punu odgovornost menadžmenta za rezultate poslovanja poduzeća. Na taj se način i hrvatskim menadžerima nameću ista pravila igre kao njihovim kolegama u razvijenim tržišnim privredama. To uvjetuje promjene strukture organizacije i upravljanja. Promjena strukture organizacije i upravljanja u procesu proizvodnje (i razmjene) zahtijeva i promjenu ponašanja iz koje će rezultirati i promjena odgovornosti svih privrednih subjekata za rezultate njihova poslovanja. Time bi se isključila neodgovornost privrednih rukovodilaca posebno u javnim poduzećima za poslovne neuspjehe i oduzela mogućnost vladajućoj stranci (strankama) da za privredne rukovodioce postavljaju politički podobne koji nisu i sposobni.

4.1. Nužnost promjene kadrovske politike

Budući da je čovjek temeljni čimbenik svake djelatnosti, nije moguća radikalna promjena privredne strukture bez promjena kadrovske strukture. Ne može se voditi nova politika sa starim kadrovima koji nisu kadri misliti na novi način. Krist je to izrazio ovako: „Ne stavljajte novo vino u stare mješine“. Ako to učinimo, novo vino će poderati mješine i proliće se. Isto tako, ako pokušamo novu politiku voditi sa starim kadrovima, koji misle na stari način, bez obzira na njihovu dob i nove fraze s kojima se služe, vrlo je vjerojatno da će od nove politike ostati samo njezina nova ambalaža.

U socijalističkom sistemu kadrovsku politiku vodila je partija na vlasti. Nejasno definirana funkcija cilja i sustav vlasništva omogućavao je vladajućoj stranci da za rukovodioce postavlja politički podobne, koji nisu morali biti i sposobni. Ti su rukovodioci više odgovarali za političke nego za ekonomske promašaje. Uostalom, njihovi su ekonomski promašaji najčešće pripisivani „objektivnim teškoćama“, dok su uspjesi pripisivani sposobnosti postavljenog rukovodioca, njegove partije, ili vođe. Postavljanje menadžera u državnim i javnim poduzećima na temelju političke podobnosti, a ne isključivo na temelju sposobnosti, nastavljeno je i nakon osamostaljenja Hrvatske. Zato se ni efikasnost privrede niti njezina konkurentnost na svjetskom tržištu nisu poboljšale. To pokazuju salda u tekućoj bilanci plaćanja i stanje vanjske zaduženosti Hrvatske.

Socijalistički sistem koji se temeljio na državnom (ili društvenom) vlasništvu bio je neefikasniji od kapitalističkog prije svega zbog manje efikasnosti poslovanja poduzeća. Ta je neefikasnost proizlazila iz neefikasnosti upravljanja poduzećem. A neefikasnost upravljanja poduzeća bila je posljedica kadrovske politike partije na vlasti koja je za direktore poduzeća postavljala „podobne“ koji nisu morali biti i sposobni (čast iznimkama). Zato je nastala sintagma „država je loš gospodar“. Postavljanje menadžera u državnim i javnim poduzećima na temelju političke podobnosti, a ne isključivo na temelju sposobnosti

nažalost nije prekinuto niti nakon osamostaljenja Hrvatske. Prekidanje te prakse i podvrgavanje menadžera javnih poduzeća istim pravilima igre koja moraju poštivati njihovi kolege u privatnim poduzećima u tržišnim privredama, temeljni je preduvjet povećanja efikasnosti hrvatske privrede. Umjesto da se za direktore javnih poduzeća postavljaju sposobni (bez obzira na njihovu političku podobnost) i da se oni ocjenjuju (nagrađuju ili kažnjavaju) prema rezultatima svog poslovanja, podleglo se iluziji da je državna poduzeća najbolje privatizirati pa će se efikasnost privrede povećati. To je u Hrvatskoj i učinjeno. Ali se efikasnost hrvatske privrede nije bitno povećala. Zašto? Zato jer se privatizacija provodila uglavnom tako da su dotadašnji upravitelji (insideri) postali vlasnici kupujući poduzeće tako da nisu preuzimali stvarne osobne financijske obveze. Često su poduzeća kupovali na kredit za koji su jamčili kupljenim poduzećem. Zatim bi vršili «restrukturiranje» kupljenih poduzeća koje se svodilo na otpuštanje radnika i prodali poduzeće, ili samo nekretninu a novac iznosili u inozemstvo umjesto da ga investiraju u zemlji. Tako su nesposobni direktori bivših državnih poduzeća nastavljali upravljati sada privatiziranim poduzećima. Rezultat je bio u skladu sa sposobnošću tih novih privatnika.

Posljedica toga bila je i stvaranje mišljenja da stranci bolje upravljaju nego domaći ljudi. Zato se privatizacija često vršila tako da se poduzeće prodavalo stranom „strateškom partneru“ (koje je često bilo i u državnom vlasništvu). Rezultati toga su već djelomično vidljivi (naročito kod banaka), ali će se vidjeti posebno kad (ako) Hrvatska bude pravila i htjela ostvariti dobar program privrednog razvoja.

Da bi se ovaj problem riješio, nužno je, osim jasno definiranog cilja poslovanja poduzeća i ocjene menadžera isključivo prema rezultatima koje njegovo poduzeće ostvaruje, stvaranje većeg broja mladih stručnjaka u domeni upravljanja i organizacije njihovim školovanjem u zemlji i inozemstvu (ali ne nekakvim kratkim kursovima!). To se hrvatskoj privredi isplati, jer su to investicije u najoskudnije znanje koje u njezinoj privredi postoji. Uostalom, kod ulaganja u znanje ne djeluje zakon opadajućih prinosa, pa se investicije u znanje uvijek isplate. Zato je stvaranje društva znanja sastavnica dobre razvojne strategije.

Poduzetništvo je ključ razvoja. Njegov je smisao inicijativa i preuzimanje rizika. To mogu učiniti samo sposobni bez obzira jesu li ili nisu politički podobni. Da bi se poduzetnika stimuliralo, potrebno je menadžere poduzeća ocjenjivati prema njihovom uspjehu u ostvarivanju jasno definirane funkcije cilja poduzeća-maksimiziranje zarade po jedinici uloženog kapitala. Na temelju ostvarivanja tog cilja vlasnici upravitelje nagrađuju ili otpuštaju. (Sjetimo se načela upravljanja u Kristovoj priči o upraviteljima iz Svetoga Pisma). . Osim toga, država jasnom i stabilnom zakonskom regulativom i njezinom dosljednom provedbom, povećanjem efikasnosti državne uprave i dosljednom borbom protiv njezine korupcije (činovnike treba nagrađivati za učinkovit i savjestan rad, a kažnjavati za nerad i neznanje) treba smanjiti neizvjesnost u kojoj menadžeri donose odluke. To može znatno doprinijeti povećanju efikasnosti menadžerskog odlučivanja i stabilnosti poslovanja.

5. Promjena vlasništva i privatizacija

Efikasnost privrede ovisi o efikasnosti poduzeća. A efikasnost poduzeća ovisi o upravljanju, a ne o vlasništvu. Dobro (ili loše) može se upravljati i privatnim i državnim poduzećem, baš kao što se dobro (ili loše) može upravljati privatnim ili državnim automobilom. Upravljanje je u modernim korporacijama odvojeno od vlasništva.

Vidjeli li smo da je socijalistički ekonomski sustav bio manje efikasan od kapitalističkog upravo zbog neefikasnijeg upravljanja poduzećima. Zato se proces promjena strukture hrvatske privrede u njezinom procesu tranzicije od socijalističke u kapitalističku trebao započeti promjenom sistema upravljanja poduzeća. Na žalost to se nije prihvatilo.

Promjena strukture hrvatske privrede nakon osamostaljenja svodila se uglavnom na njezinu privatizaciju jer se smatralo da će sama promjena vlasništva od društvenog u privatno riješiti strukturne probleme hrvatske privrede.

„Stvaranje prikladne vlasničke strukture“ svelo se na nastavak procesa posvemašnje privatizacije državnog vlasništva. Proces privatizacije nije, kako se očekivalo, rezultirao bitnijim povećanjem udjela privatnog sektora u ukupnim investicijama i otvaranju novih radnih mjesta. Naprotiv, taj je proces rezultirao u velikom porastu nezaposlenosti (preko 380 000 prema izvješću Državne revizije), povećanju udjela stranog vlasništva, posebno u bankarstvu gdje je ono prešlo 90% i u velikom porastu raslojavanja hrvatskog društva s povećanjem udjela broja siromašnih.

Iluzija da će se totalnom privatizacijom društvenog vlasništva automatski prijeći u tržišnu privredu i postići maksimalno blagostanje stanovništva vrlo je skupo plaćeno. Rezultat je bio veliki porast nezaposlenosti, porast korupcije, porast neizvjesnosti, porast zaduženosti (unutarnje i vanjske), ali ne i porast blagostanja stanovništva.

Model privatizacije definiran dosadašnjim zakonima o privatizaciji u Hrvatskoj pustio je s lanca moralnih ograničenja jedno od najvećih zala- pohlepu. Pohlepa je rodila korupciju. Korupcija je rodila pljačku državne imovine, propasti poduzeća (jer su društvena poduzeća „kupovali“ pojedinci koji nisu znali upravljati), porast nezaposlenosti, raslojavanje društva, porast socijalnih problema i napetosti, itd.

Prihvaćen je model privatizacije koji je Hrvatskoj donio goleme štete. Pogrešnost ovakvog modela posvemašnje privatizacije već su uvidjele i Međunarodne organizacije (World Bank 2005) koje su je početkom 1990-ih sugerirale (ili čak i uvjetovale). Usprkos tome, i dalje je privatizacija temelj ekonomske politike svake hrvatske vlade. Svaka stranka ovakav model privatizacije kritizira, ali ga svaka vlada i dalje provodi. Zato ga treba malo obrazložiti da bi se (konačno) shvatilo kako ga treba ukinuti.

Funkciju cilja poduzeća određuje vlasnik, a ostvaruje uprava, menadžment. Zato oblik vlasništva može bitno utjecati na određivanje funkcije cilja poduzeća, izbor uprave, kriterije njezine ocjene i na efikasnost poslovanja poduzeća.

Ostvarivanje dobiti u poslovanju mora biti kriterij za ocjenu uspješnosti uprave svakog, javnog i privatnog poduzeća. I u privatnim velikim poduzećima vlasništvo je odvojeno od upravljanja pa vlasnik(ci) ocjenjuje upravu na temelju poslovnih rezultata. Isti princip treba vrijediti i u javnim (državnim) poduzećima.

Promjena strukture vlasništva trebala je biti dobro osmišljena, dobro organizirana i vođena. Spontana promjena vlasništva, kao što je pokazalo hrvatsko iskustvo, može lako rezultirati u lovu na društveno bogatstvo koje se različitim makinacijama može pretvarati u privatno. Od toga društvo nema koristi. Zato je država morala odrediti jasna pravila promjene strukture vlasništva kojima će se osigurati povećanje efikasnosti privrede, ali i pravednost raspodjele akumuliranog nacionalnog bogatstva.

Promjena strukture vlasništva trebala je ostvariti sljedeća dva cilja:

- 1) povećati efikasnost hrvatske privrede;
- 2) pokrenuti i ubrzati privredni razvoj Hrvatske.

Ocjenu uspješnosti promjene strukture vlasništva treba vršiti sa stajališta ostvarenja ovih ciljeva. U tom smislu zakoni o privatizaciji niti model privatizacije u Hrvatskoj ne mogu se ocjeniti pozitivno. Dapače, **ovakav model privatizacije** pokazao se ekonomski vrlo štetnim pa bi ga trebalo **odmah napustiti**. Na žalost, veliki je dio hrvatske privrede već privatiziran (osobito u financijskom sektoru), šteta je već učinjena, ali se barem može spriječiti nastajanje još veće štete.

Ostvarivanje cilja povećanja efikasnosti hrvatske privrede uvjetovano je stvaranjem ambijenta za optimalnu alokaciju raspoloživih prirodnih, ljudskih i financijskih resursa. To uključuje stimuliranje povećanja ne samo kvantitete, nego i kvalitete tih resursa. To se može postići povećanjem motivacije, znanja, poduzetništva, tehnološkog napretka, kao i kvalitetnijeg korištenja prirodnih resursa (zaštita okoliša).

Povećanje efikasnosti proizvodnje ostvaruje se boljom organizacijom i upravljanjem koji rezultiraju boljom kombinacijom ulaganja proizvodnih faktora. Optimalna kombinacija ulaganja proizvodnih faktora rezultira minimalnim troškovima proizvodnje, odnosno maksimalnom proizvodnjom iz dane količine i kvalitete uloženi proizvodnih faktora.

U procesu raspodjele maksimalna efikasnost znači nagrađivanje proizvodnih faktora sukladno njihovom doprinosu u ostvarivanju određene proizvodnje.

Radi ostvarivanja drugog cilja: „pokretanje i ubrzanje privrednog razvoja“ kod promjene društvenog vlasništva u privatno, princip je trebao biti prodaja društvenog vlasništva, a ne besplatna njegova razdioba. Prodaja dijela vlasništva (dionica) morala je donositi određena sredstva koja se trebaju koristiti za razvoj putem razvojne banke (HBOR). Na taj su se način mogla osigurati sredstva za financiranje investicija u privredni razvoj. Time su se trebala otvarati nova radna mjesta ne samo radi postojeće nezaposlenosti, nego i očekivane nezaposlenosti zbog prestrukturiranja privrede.

Vrijednosni papiri (dionice, obveznice) imaju u načelu dvije funkcije. Za investitora koji ih kupuje, oni predstavljaju instrument u koji on plasira svoju ušteđevinu. Za izdavatelja oni predstavljaju mogućnost da njihovom emisijom i prodajom dođu do kapitala. Ove funkcije kod privatizacije društvenog vlasništva u Hrvatskoj dionice nisu vršile, pa je i pojam dioničarstva diskreditiran, kao i pojam zadrugarstva nakon II. Svjetskog rata.

Kod prodaje društvenog vlasništva privatnicima (domaćim i stranim), država je trebala vršiti prije svega kontrolnu funkciju. Time bi se izbjegla „spontana“ privatizacija, koja može rezultirati prisvajanjem društvenog vlasništva od strane pojedinaca ili organiziranih grupa. Tu je kontrolnu funkciju država putem odgovarajućih institucija trebala vršiti tijekom cjelokupnog procesa transformacije vlasništva, od raspisivanja natječaja, određivanja minimalne cijene, prodaje, pa sve do naplate.

Model privatizacije u Hrvatskoj nije nije ostvario ono što je trebao.

Brojne, a često i zanimljive diskusije o transformaciji hrvatske privrede iz socijalističke u tržišnu, koje su se vodile u samim počecima stvaranja hrvatske države, proces transformacije privrede pojednostavljeno su svodile samo na probleme njezine privatizacije. Ideja privatizacije postala je isto tako popularna, čak pomodna, kao što je bila ideja nacionalizacije nakon II. Svjetskog rata, ili ideja samoupravnog organiziranja nakon donošenja Zakona o udruženom radu ZUR-a. Uostalom, najčešće i najglasnije su govorili o privatizaciji isti oni koji su zagovarali samoupravnu organizaciju privrede, i to s istim žarom i s istim neznanjem. Kao što su samoupravno organiziranje uzimali onda, tako su i privatizaciju uzimali kao panaceju kojom će se riješiti svi ekonomski problemi Hrvatske. Fraze su im bile iste, samo se u njima promjenio subjekt. Prije je to bio samoupravljač, a sada dioničar. Kao što se tvrdilo da će samoupravljač, koji upravlja cjelinom procesa reprodukcije, sam odlučivati o raspodjeli ostvarenog dohotka (novostvorene vrijednosti) i tako osigurati maksimalnu efikasnost samoupravnog sistema, tako se i danas ponavlja ista fraza da će to učiniti isti subjekt, samo preimenovan u dioničara.

Privatizacija državnih (društvenih) poduzeća mogla je biti važan aspekt transformacije socijalističke privrede u tržišnu, ali ne i najvažniji. Promjena organizacije i upravljanja, jasno definiranje funkcije cilja poduzeća i odgovornost menadžmenta za ostvarene rezultate nisu manje važni. Drugim riječima, privatizacija mogla je biti važan korak u procesu transformacije hrvatske privrede u tržišnu, ali sama privatizacija nije i dovoljna. Zato je pojednostavljeno svodenje problema transformacije iz socijalističke privrede u tržišnu samo na probleme njezine privatizacije bilo posve neopravdano. Privatizacija nije samo pravni problem, nego i ekonomski. Čak bih se usudio reći da je to prije svega ekonomski problem. Zato su ga trebali rješavati ekonomisti, a ne pravnici.

Jednostavnim pretvaranjem društvenih poduzeća u privatna (da bi im se odredio titular kako to pravnici kažu), dakle donošenjem pravnog akta, kojim se društvena poduzeća privatiziraju, a da se ne izvrši njihovo restrukturiranje, strukturni problemi hrvatske privrede nisu se mogli riješiti.

Privatizacija bez demonopolizacije ne može povećati efikasnost privrede. To hrvatsko iskustvo dobro pokazuje. Za povećanje efikasnosti privrede, povećanje stupnja konkurencije važnije je od privatizacije. Monopol, bez obzira bio privatni, državni ili društveni ima jednaku logiku ekonomskog ponašanja. Monopolist proizvodi manje, a prodaje uz više cijene nego konkurencijski proizvođač. Povećanje stupnja monopolizacije privrede u nekoj državi znači i smanjenje stupnja blagostanja njezinih stanovnika. Zato proces privatizacije mora pratiti proces demonopolizacije i to kako prestrukturiranjem velikih sistema, tako stimuliranjem konkurencije (domaće i inozemne). Zbog toga (a i zbog drugih razloga) proces prestrukturiranja poduzeća mora prethoditi njegovoj privatizaciji. Prestrukturiranje poduzeća, prije svega promjenom njegove organizacije i upravljanja i uvođenjem odgovornosti menadžmenta za rezultate poslovanja, može se izvršiti u puno kraćem roku od njegove privatizacije.

Iluzija da će se totalnom privatizacijom društvenog vlasništva automatski prijeći u tržišnu privredu i postići maksimalno blagostanje stanovništva vrlo skupo je plaćena. Rezultat je bio veliki porast nezaposlenosti, porast korupcije, porast neizvjesnosti.

To treba konačno shvatiti i **napustiti privatizaciju kao cilj razvojne politike.**

6. Uloga države u procesu privrednog razvoja

Nakon osamostaljenja, sve su hrvatske vlade vodile politiku „odumiranja države“ u Hrvatskoj. U ekonomskoj sferi to je značilo istiskivanje države iz bilo kojeg oblika ekonomske aktivnosti. Čak i važna funkcija države, uklanjanja nedostataka tržišta, prije svega njegove nesavršenosti (povećanje stupnja koncentracije, oligopolizacije ili čak monopolizacije) i štetnih eksternalija (zagađivanje okoliša) nisu u Hrvatskoj funkcionirale kao u modernim razvijenim tržišnim privredama (SAD). Prihvaćena je ideja da će se privatizacijom svega postići maksimalna efikasnost hrvatske privrede. Zato su se **vlade bavile rasprodajom državne imovine, a ne njezinim upravljanjem.** Političari nisu vodili računa o činjenici da su izabrani da promiču javni, opći interes, a ne svoj privatni ili stranački. **Vlada je, međutim izabrana da zemljom upravlja, a ne da ju rasprodaje.**

Ovakva filozofija ekonomske politike, kojom se uloga države (vlade) u privredi svodila prije svega na rasprodaju (privatizaciju) državne imovine, nije ostavljala značajniju ulogu državi ni u procesu privrednog razvoja. Dapače, gotovo potpunom rasprodajom financijskog sektora strancima država ne može voditi politiku razvoja financijskog sektora (jer razvojnu strategiju određuje vlasnik). A realni se sektor ne može u modernim privredama razvijati bez financijskoga, jer su oni do te mjere međuzavisni da razvoj jednoga uvjetuje razvoj drugoga.

Potpuno istiskivanje države iz života nije moguće i ne postoji niti u jednoj razvijenoj državi. U Njemačkoj je 60% bankarskog sustava u državnom, a 40% u privatnom vlasništvu. U Francuskoj i u nekim drugim razvijenim zemljama (Švedska, Norveška) neka od svjetski poznatih poduzeća su u državnom vlasništvu (Renault i dr.) Čak i u SAD, koja se uzima kao uzor tržišne privrede, savezna vlada je vlasnik jedne trećine zemlje (29% šuma i 43% poljoprivrednog zemljišta). Osim toga lokalne državne jedinice vlasnik su 8% zemlje (Economic Report of the President, 1993, str. 203).

Uloga države posebno je važn u procesu privrednog razvoja. Japansko iskustvo pokazuje da država može odigrati značajnu ulogu u privrednom razvoju zemlje od ratom uništene i tehnološki zaostale do jedne od ekonomski i tehnološki najrazvijenijih zemalja svijeta. Najnoviji vrlo brzi privredni razvoj Kine, Indije i još nekih brzo rastućih zemalja pokazuje kako država može imati veliku ulogu u privrednom razvoju.

Uloga države u procesu privrednog razvoja je velika. Zadaća je države da osigura nužne pretpostavke procesa privrednog razvoja. To znači da država treba osigurati stabilnu i jasnu zakonsku regulativu: osigurati red i zakon, zaštitu osobne sigurnosti, prava vlasništva, temeljnu infrastrukturu, odgoj i obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, dobru ekonomsku politiku radi održavanja unutarnje i vanjske ravnoteže. Sve su ovo dobro poznate funkcije države. Međutim, u našim specifičnim uvjetima država svoje funkcije mora podrediti borbi protiv korupcije i osiguravanju što većeg utjecaja tržišta na funkcioniranje hrvatske privrede. S obzirom na veliki stupanj koncentracije (monopolizacije) u hrvatskoj privredi kako u realnom tako i u financijskom sektoru, možemo reći da je u našim sadašnjim uvjetima najvažnija uloga države da osigura pravnu sigurnost i djelovanje slobodnog tržišta u svim segmentima privrednog života Hrvatske.

Pod slobodnim tržištem ne treba podrazumijevati tržište laissez-faire-a nego tržište na koje će Vlada utjecati radi eliminiranja njegovih manjkavosti (nesavršena konkurencija, eksternalije) radi postizanja što većeg stupnja konkurencije, čime se osigurava njegova maksimalna efikasnost u alokaciji oskudnih resursa. Zbog toga je dužnost hrvatske vlade kao i svih vlada u tržišnim privredama da osigura što veći stupanj tržišne konkurencije u hrvatskoj privredi jasnim i dobro definiranim antimonopolskim zakonima i njihovom dosljednom provedbom.

Osim toga, vlada treba jasno definirati zakonska ograničenja (uvjete predviđanja) u okviru kojih će svaki poduzetnik moći potpuno slobodno djelovati u pravcu optimiziranja svojih poslovnih ciljeva. To znači da zakonska regulativa treba biti jednostavna, jasna i stabilna. Time će se bitno smanjiti neizvjesnost u poslovanju. Tako će se stvoriti veći stupanj povjerenja koji je neophodan da se ostvari povoljna investicijska klima koja je nužna za povećanje novih investicija (domaćih i inozemnih) i ubrzanu privredni razvoj. Za privlačenje stranih (nešpekulativnih) investicija važnije je smanjivanje korupcije, nego poreznih opterećenja.

Budući da Hrvatska treba razvijati izvozno orijentiranu tržišnu privredu i da je njezino glavno izvozno tržište EU čiji član i Hrvatska treba postati, najbolje je da Hrvatska odmah usvoji zakone o poduzećima (a i drugu zakonsku regulativu ekonomske aktivnosti poduzeća) koji su u EU već standardizirani (Acquis communautaire). Time će se hrvatskim poduzetnicima odmah osigurati, ali i nametnuti isti uvjeti privređivanja koji u EU postoje. Na taj se način oni odmah stavljaju u ravnopravan položaj sa svojim europskim konkurentima.

Dok je privreda neke zemlje nerazvijena, njezina unutrašnja tržišta nesavršena i fragmentirana, infrastruktura nerazvijena, i ratom razrušena, kao što je to u Hrvatskoj, direktno sudjelovanje države u velikim područjima privrede ne samo da je poželjno, nego je i nužno za otpočinjanje procesa privrednog razvoja. Izgradnja cestovne infrastrukture to potvrđuje.

Nakon počinjanja tog procesa direktnom državnom intervencijom (recimo u infrastrukturi) daljnje državne intervencije sve slabije utječu na povećanje razvoja. Zbog toga će država, nakon što je počela proces privrednog razvoja i uredila temeljni institucionalni okvir i smanjila nesavršenosti tržišta, bolje pomagati tom procesu indirektno putem deregulacije, privatizacije, liberalizacije cijena i trgovine povećanjem stupnja konkurencije, nego direktnim sudjelovanjem u aktivnosti proizvodnje. Smanjivanjem nesavršenosti tržišta ono postaje sposobnije uklanjati manjkavosti države pa prepuštanje odluka tržištu više pridonosi razvoju.

Dobra suradnja tržišta i države, u kojoj će tržište biti glavni alokator oskudnih resursa i tako uklanjati manjkavosti države (efikasnost upravljanja državnim poduzećima, eliminiranje „utjecajne rente“ (rent seeking) interesnih grupa) i u kojoj će država uklanjati nesavršenosti tržišta (monopolizacija, štetne eksternalije) stvara povoljni ambijent za razvoj. Stvaranje ambijenta za razvoj koji će poticati privrede subjekte da rade, štede i investiraju ne samo da stvara prilike za investiranje, nego uvijek otkriva nove, te tako podržava proces privrednog razvoja.

7. Odrednice razvojne politike

Hrvatska je mala zemlja pa je njezino uključivanje u međunarodnu podjelu rada preduvjet njezina razvoja. Zbog toga je temeljna razvojna strategija Hrvatske izgradnja izvozno orijentirane tržišne privrede. Razvojna politika mora osigurati uključivanje u međunarodnu podjelu rada na temelju komparativnih prednosti. Jadransko more izvor je naših komparativnih prednosti. To uvjetuje jadransku orijentaciju razvojne politike Hrvatske.

Da bi se valorizirale komparativne prednosti i jadranska orijentacija, nužno je graditi prometnice od Zagreba prema Rijeci i od Zagreba prema Srednjem i Južnom Jadranu. Kod toga treba imati na umu ekonomski kriterij da se taj cilj treba ostvariti s minimalnim utroškom sredstava.

Izgradnjom i druge prometne infrastrukture, plinovoda, naftovoda, dalekovoda Hrvatska može bolje valorizirati svoj geopolitički položaj i tako još bolje iskoristiti svoje komparativne prednosti. Time Hrvatska može osigurati ne samo sigurnu energetska opskrbu, nego i postati značajni faktor na međunarodnom (europskom) tržištu energije. Kod toga, naravno treba voditi računa i o ekološkim aspektima izgradnje te infrastrukture. Zato je izrada dobre cost-benefit analize, objektivne, sine ira et studio, i stručne nužni uvjet izgradnje svakog infrastrukturnog projekta. Dosadašnje jednostrane akcije jedne (ekoloških udruga) ili druge strane (poduzetnika) nisu koristile privrednom razvoju Hrvatske. Ekološke udruge trebaju insistirati na svome sudjelovanju u nadzoru ekološke zaštite pojedinih razvojnih

objekata, a ne u ometanju njihove izgradnje. Naime, opstrukcijom izgradnje pojedinih razvojnih objekata (plinovoda, naftovoda) takvi se objekti mogu izgraditi u neposrednom susjedstvu Hrvatske, pa Hrvatska može imati štete od ekoloških incidenata, ali ne će imati ekonomskih koristi. Isto tako u tom slučaju hrvatske ekološke udruge ne bi imale mogućnost nadzora na održavanjem tih objekata i minimiziranja rizika ekoloških incidenata.

Pomorska orijentacija znači naglasak na uključivanje u međunarodnu podjelu rada bržim razvojem pomorske privrede: brodogradnje, pomorstva, luka, turizma, ribarstva i marikulture.

Razvojem turizma, procesom multiplikatora, mogu se razvijati i svi ostali sektori privrede (poljoprivreda, stočarstvo, tekstilna industrija itd.) čija je proizvodnja direktno ili indirektno uvjetovana razvojem turizma. Ako se, međutim, hotelski kapaciteti prodaju strancima, oni mogu sve pozitivne efekte multiplikatora usmjeriti izvan Hrvatske uvozeći hranu, piće, namještaj, opremu pa možda čak i radnu snagu. Od toga Hrvatska nema koristi. Zato treba odgovarajućim mjerama ekonomske politike motivirati turistička poduzeća da kupuju domaće proizvode (fiskalna politika, standardi kvalitete zdrave hrane idr.) pa da se multiplikativni efekti turizma rasprostiru po domaćoj privredi. Na taj bi se način smanjivala uvozna zavisnost turizma, ali bi se mogao ostvarivati i indirektni izvoz hrvatskih proizvoda koje je inače teško izvoziti (poljoprivredni, tekstilni i drugi proizvodi).

Nužni uvjet za razvoj svih grana pomorske privrede jest razvoj prometne infrastrukture, prije svega željeznice, koja će Jadransku obalu povezati sa Srednjom Europom koja čini njezino gravitacijsko područje. U tom smislu, prioritet ima **izgradnja željezničke pruge Karlovac-Rijeka**.

Ubrzanje tempa privrednog razvoja bilo povećanjem efikasnosti postojeće privrede njezinim prestrukturiranjem ili izgradnjom novih kapaciteta zahtijeva svježi kapital. A on je u Hrvatskoj vrlo oskudan ne samo zbog niske per capita štednje, nego i zbog bijega hrvatskog kapitala u inozemstvo zbog lošeg modela privatizacije, zbog netransparentnosti financijskih tokova (posebno privatizacijskih) i zbog loše fiskalne politike. Zato je traženje načina povratka odbjelog hrvatskog kapitala i novog kapitala u inozemstvu nužnost. Međutim, nije samo kapital ono što ograničava stopu rasta hrvatske privrede. Dodatna su ograničenja neučinkovita državna uprava (sporost i korupcija) i nedostatak institucionalnih pretpostavki koje bi ubrzale transformaciju privrede i poduzetnika koji bi ih izveli.

Treba imati na umu da je Hrvatska jako zadužena zemlja i da će veliki dio buduće nacionalne štednje biti usmjeren u otplatu dospjelih inozemnih dugova, čime će se smanjiti raspoloživa nacionalna štednja za financiranje domaćih investicija. Zato se treba koncentrirati na povećanje produktivnosti proizvodnih faktora kao najvažniji izvor rasta hrvatske privrede. To se može postići boljim upravljanjem. Osim toga, veliki neiskorišteni kapaciteti proizvodnih faktora i rada (nezaposlenost) i kapitala (neiskorišteni instalirani kapaciteti) pružaju mogućnost za znatno povećanje stope rasta i bez velikih novih investicija.

Zaduženost i razvoj

Rekli smo da je Hrvatska jako zadužena zemlja. Na to već upozoravaju međunarodne financijske institucije: MMF (2007), EBRD (2005), Deutsche Bank (2005) i druge. Vanjski dug je koncem 2006. iznosio oko 29 mlrd eura. Otplata tog duga predstavlja veliki teret za hrvatsku privredu i glavno ograničenje njezinog razvoja. Samo u 2007. godini, Hrvatska treba otplatiti 7,256 mlrd eura glavnice i 589 mil. EUR kamata (Bilten HNB, veljača 2007.). To uz prosječni tečaj EUR-a od 7,4 kune iznosi oko 57,5 mlrd kuna. Hrvatski je BDP u 2006. iznosio oko 250 mlrd kuna. Da bi komponente domaće finalne potrošnje ostale iste i da bi se uredno servisirao dug, BDP trebao bi u 2007. iznositi 305 mlrd kuna. To bi značilo da bi nominalna stopa rasta BDP-a u 2007. trebala biti 23%. Ako od nje oduzmemo stopu inflacije od oko 3%, uredna bi otplata duga zahtijevala realnu stopu rasta od 20% da se ne mijenjaju domaće komponente finalne potrošnje. A to je u ovim uvjetima neostvarivo. Zato će se jedan dio duga refinancirati. Problem će se odgoditi. Međutim, odgađanjem problema on se ne rješava. Zato će se problem otplate duga javljati i u budućim razdobljima i predstavljati veliku prepreku ubrzanom održivom razvoju Hrvatske. Eksterni

šokovi, kao što su porast kamatnih stopa u svijetu, porast cijena nafte, politički pritisci i sl. mogu još povećati poteškoće.

Odgadanjem rješavanja problema zaduženosti aktualna hrvatska vlada (kao i prethodne) probleme otplate prevaljuje na buduću. Tu se pokazuje jedna tipična slabost hrvatske ekonomske politike koja se u ekonomskoj teoriji zove «vremenska nekonzistentnost». Naime, političari kojima je primarni cilj osvojiti i zadržati vlast (sve za vlast, vlast ni za što) imaju vremenski horizont razdoblje od izbora do izbora. Takvi političari daju prednost kratkoročnim efektima ekonomske politike pred dugoročnim, jer žele da se pozitivni efekti (stopa rasta BDP-a, osobna potrošnja, osobna primanja i dr.) pokažu prije izbora i da time povećaju svoje šanse da budu (re)izabrani. Negativni efekti takve kratkoročne politike pokazat će se tek kasnije. Međutim, dobra ekonomska politika jest ona koja vodi računa o dugoročnim efektima.

Zaduženost je veliki teret za hrvatsku privredu. Zato je logično pitanje – koji je način otplate duga primjeren Hrvatskoj.

Otplata duga može se vršiti prodajom imovine, refinanciranjem dospjelog duga, monetizacijom duga ili ogluhom.

U financiranju svog budžetskog deficita i dospjelog inozemnog duga Hrvatska je često posezala za rasprodajom svoje imovine. Na rasprodaju imovine Hrvatska se obvezivala i u stand-by aranžmanima s MMF-om. Međutim, rasprodajom imetka postižu se jednokratni prihodi, a otplate dospjelog duga (glavnice i kamata) su tokovi koji se nastavljaju sve do konačne otplate duga. Jednokratnom prodajom imovine (HT, INA i dr.) gube se tokovi budućih dobiti iz kojih bi se moglo otplaćivati dugove dospjele u budućim godinama. Zato takav način otplate dospjelih dugova nije dobar.

Zemlja može otplate dospjelih zajmova vršiti novim zaduživanjem sve dok su joj vjerovnici voljni davati nove kredite za otplatu dospjelih. U tom se slučaju zemlja smatra solventnom, ali ima problem likvidnosti. Međutim, vjerovnici mogu shvatiti takvo ponašanje kao Ponzijevu piramidu (financijski inženjering) pozajmljivanja i uskoro prestati odobravati nove zajmove. A to može izazvati dužničku krizu sa svim negativnim ekonomskim, socijalnim i političkim posljedicama koje takva kriza donosi. Osim toga, »rizik refinanciranja« (rollover risk) može biti snažan argument za političke pritiske (čak i ucjene) na Hrvatsku.

Smanjenje zaduženosti (neto otplata duga) može se ostvariti povećanjem neto domaće aktive. To znači porastom zaduživanja domaćih sektora, dakle povećanjem novčane mase. Povećanje novčane mase znači porast inflacijskih pritisaka. Na taj način monetizacija duga vodi u inflaciju i vraća natrag na stanje prije uvođenja stabilizacijskog programa.

U krajnjem slučaju, zemlja može i odbiti daljnju otplatu zajmova. Takvih je primjera bilo u svijetu. Da bi donijela odluku hoće li otplatiti dugove ili ne, zemlja mora dobro procijeniti njezine koristi i troškove. Redovito je suma ovih troškova veća od koristi ogluhe. Zbog toga će zemlja vjerojatno radije zatražiti reprogramiranje svojih dugova nego da prestane plaćati. Plaćat će barem kamate.

Zato mislim da Hrvatska treba nastaviti uredno otplaćivati svoj dug. Sredstva za to treba osigurati restrukturiranjem domaće, prije svega javne potrošnje. Stoga je fiskalna konsolidacija nužni uvjet stabilnog razvoja Hrvatske.

8. Tekuća ekonomska politika

Tekuća ekonomska politika mora biti u funkciji razvojne politike i treba osiguravati i održavati ambijent pogodan za privredni razvoj. Zato je zadaća tekuće ekonomske politike osiguranje maksimalne efikasnosti proizvodnje, stabilnost cijena, ostvarivanje eksterne ravnoteže, postizanje što većeg stupnja pravednosti raspodjele i osiguranje što veće stope rasta. Zbog toga su politika transformacije hrvatske privrede u efikasnu brzo rastuću izvozno orijentiranu privredu i politika njezine stabilizacije međusobno uvjetovane.

Nužni uvjet da tržišna privreda funkcionira efikasno, jest odgovarajuća makroekonomska ravnoteža, dakle jednakost agregatne potražnje i agregatne ponude. To znači da sve vrste ekonomske politike: politika cijena, fiskalna politika, monetarna politika i politika ekonomskih odnosa s

inozemstvom moraju biti međusobno usklađene tako da osiguraju unutrašnju i vanjsku ravnotežu u hrvatskoj privredi. Tek tada će tekuća ekonomska politika osigurati povoljnu razvojnu klimu i omogućiti brz i stabilan privredni razvoj.

8. 1. Politika cijena

U procesu razvoja hrvatske privrede u izvozno orijentiranu tržišnu privredu, politika cijena treba igrati ključnu ulogu. Da bi sustav cijena mogao igrati tu ulogu i dobro vršiti sve svoje funkcije, nužno je izvršiti reformu unutrašnjeg tržišta u cilju postizanja što većeg stupnja konkurencije. To znači da treba osigurati slobodu ulaza u proces proizvodnje i razmjene, te slobodu formiranja cijena prema uvjetima tržišta (osim za prirodne monopole). Demonopolizacija hrvatske privrede koja bi prethodila procesu njezine privatizacije te njezino otvaranje prema svijetu nužne su pretpostavke za to. Obuzdavanje rasta cijena međunarodno neutrživih dobara, prije svega komunalnih i javnih usluga, iznad rasta njihove produktivnosti, nužno je za održavanje dosegnute razine međunarodne konkurentnosti.

Politika cijena treba imati za cilj da se cijene robe, usluga i proizvodnih faktora slobodno formiraju na tržištu. Država treba intervenirati samo regulacijom cijena na tržištu nepotpune konkurencije, naročito u slučaju tzv. prirodnih monopola i u slučaju postojanja eksternalija. Želimo li da cijene u potpunosti vrše svoje funkcije, treba dopustiti da se one slobodno formiraju ne samo na tržištu robe i usluga, nego i na tržištu proizvodnih faktora. Tek tada će se ostvariti uvjeti za postizanje maksimalne efikasnosti ulaganja proizvodnih faktora, jer će njihove cijene biti jednake njihovim graničnim proizvodima.

Kao što iz naše dugogodišnje prakse znamo, a to i teorija kaže, nastavi li se sa slobodom formiranja cijena samo na jednom tržištu, recimo tržištu robe i usluga, a egzogeno određivanje cijena na drugom tržištu, tržištu proizvodnih faktora, vrlo brzo će doći do narušavanja ravnoteže na oba tržišta, što se onda obično rješava administrativnim intervencijama i na tržištu robe i usluga.

Međutim, svaka administrativna intervencija u određivanju cijena znači preraspodjelu dohotka. Na žalost, najčešće su te preraspodjele na štetu siromašnijih, a u korist bogatijih slojeva društva.

Jedna državna intervencija na području cijena ipak može vršiti preraspodjelu u korist siromašnijih slojeva društva. To je kontrola cijena neelastičnih dobara kao što su mlijeko, kruh, lijekovi, komunalne usluge, voda, struja itd. Stoga država treba regulirati cijene ne samo onih proizvoda gdje postoje monopoli ili visoki stupanj nesavršenosti tržišta, nego i u slučaju neelastične potražnje proizvoda na dohodak.

Posebno je važna intervencija države na području cijena poljoprivrednih proizvoda. Budući da je potražnja i ponuda poljoprivrednih proizvoda neelastična, fluktuacije cijena poljoprivrednih proizvoda mogu biti jako velike. To dovodi do velikih oscilacija u primanjima poljoprivrednih proizvođača, što povećava stupanj neizvjesnosti koji zbog ovisnosti proizvodnje o meteorološkim uvjetima i inače postoji u tom privrednom sektoru.

Obzirom na relativno veliki udio poljoprivrednih proizvoda u troškovima života, fluktuacije cijena poljoprivrednih proizvoda rezultiraju fluktuacijama troškova života, što uječe na stvaranje neizvjesnosti, na porast inflacijskih pritisaka i na povećanje stupnja nestabilnosti u cjelokupnoj privredi. Zbog toga sve zemlje nastoje aktivnom politikom cijena utjecati na stabilizaciju cijena poljoprivrednih proizvoda, mijenjanjem krivulje potražnje u skladu s promjenama krivulje ponude i obratno (funkcija robnih zaliha).

Budući da je ponuda poljoprivrednih proizvoda u jednoj godini rezultat sjetve u prethodnoj, pa je ona potpuno neelastična, to bi se poljoprivredniku trebalo odrediti garantirane cijene u tekućoj godini, godini sjetve za sljedeću godinu, godinu žetve. Tako bi poljoprivredni proizvođač mogao već u doba sjetve imati informacije o prihodima pojedinih proizvoda i tome prilagoditi diverzifikaciju svoje proizvodnje radi maksimiziranja svoje dobiti. Garantirana cijena obvezuje državu, a ne i poljoprivrednika. Ako on može prodati svoj proizvod po višoj cijeni, on ima pravo na to. Ako ne, onda država ima obvezu da mu proizvodnju otkupi po garantiranoj cijeni. To bi, uz pretpostavljenu pravnu disciplinu, smanjilo neizvjesnost koja je imanentna poljoprivrednoj proizvodnji.

8. 2. Fiskalna politika

Fiskalna politika vodi se promjenom javnih prihoda i rashoda. U kratkom roku cilj joj je stabiliziranje privredne aktivnosti. Zato je ona jedna vrsta stabilizacijske politike. U dugom roku cilj je fiskalne politike, kao i ostalih vrsta ekonomske politike poticanje privrednog razvoja.

Fiskalna politika treba biti orijentirana na poticanje privrednog rasta. Budući da su domaće investicije uvjet privrednog rasta, to znači da porezna politika treba poticati nove investicije. Nove investicije povećavaju količinu proizvodnog kapitala. To povećava kapitalnu opremljenost rada. To utječe na povećanje produktivnosti rada. Povećanje produktivnosti rada utječe na moguće povećanje plaća i na smanjivanje jediničnih troškova. Smanjivanje jediničnih troškova povećava konkurentnost domaće privrede. To utječe na povećanje izvoza. Povećanje izvoza utječe procesom multiplikatora na povećanje domaće proizvodnje, zaposlenosti, plaća i poreznih prihoda, a olakšava otplatu dugova inozemstvu.

Javni rashodi su posljedica proizvodnje javnih usluga kao što su: zdravstvo, školstvo, nacionalna sigurnost, unutarnja sigurnost, makroekonomska stabilnost i dr. Cilj je postići što kvalitetniju uslugu uz minimalne troškove. To treba biti kriterij odlučivanja koliko i kakve javne usluge proizvesti.

Da bi se proizvela određena količina i kvaliteta javnih usluga, treba ih financirati. Izvor financiranja su prije svega porezi. Mogu se javne usluge financirati i zaduživanjem, ali se i ti dugovi u krajnoj liniji otplaćuju porezima (Ricardov teorem ekvivalencije). Dug se može otplatiti i monetizacijom državnog duga. Ali to vodi inflaciji, a ona je ipak porez i to najnepravedniji i najštetniji.

Kad se odredi koja je to količina i kvaliteta javnih usluga treba odrediti koliko košta njihova proizvodnja. Tada treba odlučiti kako pokriti troškove javnih usluga. Mi ćemo se koncentrirati na poreze. Porezni prihodi su jednaki umnošku porezne osnovice i porezne stope. Zato treba odlučiti koju poreznu osnovicu uzeti i koliku poreznu stopu odrediti da se prikupi određena količina sredstva kojima će se financirati proizvodnja javnih usluga. Kriterij treba biti što povoljniji utjecaj na razvoj.

Kod izbora porezne osnovice susrećemo se sa s dilemom: uzeti za osnovicu dohodak ili potrošnju.

U dohodak spadaju sve vrste dohodaka kao što su plaće, kamate, rente, dividende, kapitalni dobitci i mirovine. Budući da se dohodak može trošiti i štedjeti, a da štednja služi za financiranje investicija, to je u ovu poreznu osnovicu uključena i štednja i investicije pa uzimanje dohotka za poreznu osnovicu ne utječe poticajno na investicije. Osim toga, dohodci proizvodnih faktora su posljedica ulaganja proizvodnih faktora u proizvodni proces, pa se na taj način oporezuje ulaganje u proizvodnju. A to ne djeluje stimulatивно ni na proizvodnju ni na razvoj.

Ako se za poreznu osnovicu uzima stvarna potrošnja, tada se oporezuje ono što potrošači uzimaju od privrede za tekuću potrošnju. A budući da se ostvareni dohodak može trošiti ili štedjeti, a štednja se onda investira, to je uzimanje potrošnje za poreznu osnovicu stimulativnije za razvoj od uzimanja dohotka za poreznu osnovicu.

Stoga se u Hrvatskoj porezni sustav treba što više temeljiti na poreznoj osnovici temeljenoj na potrošnji. Porez na potrošnju treba biti osnovni izvor budžetskih prihoda.

Kad je određena porezna osnovica, treba odrediti i porezne stope. I kod toga treba nastojati da porezna stopa bude što stimulativnija za razvoj. A to je ona efektivna granična porezna stopa koja minimizira „porezni klin“ kod investicija preciznije definirajući stvarnu stopu prinosa od investicija. Minimiziranje efektivne granične porezne stope utječe na povećanje investicija uz dani kamatnjak jer će na taj način najviše poticati stopu rasta.

Radi destimuliranja špekulativnih financijskih investicija (domaćih i stranih) potrebno je znatnije oporezovati (barem 50%) kapitalne dobitke (capital gain) u Hrvatskoj. Naime najveći dio FDI su bile špekulativne portfolio investicije. Isto tako je i veliki dio zarada financijskih institucija u Hrvatskoj potjecao od kamatne marže, tj. razlike u kamatnim stopama u matičnim zemljama vlasnika tih institucija i u Hrvatskoj. Najočitiiji razlog za uvođenje poreza na kapitalnu dobit je oporezivanje špekulativnih transakcija s nekretninama kad pojedinci kupe nekretninu (zemljište, tvornicu i sl.) po niskoj cijeni,

prenamijene je (u građevinsko zemljište i sl.) i preprodaju po znatno višoj cijeni. Na financijskim tržištima mali dioničari (do 50 ili 100 tisuća kuna) mogu biti izuzeti, ako se već želi razvijati malo dioničarstvo.

Da bi se hrvatska privreda brže razvijala, nužna je radikalna reforma fiskalnog sustava. Porezni sustav treba biti transparentan, **stabilan**, ali i provediv. To implicira proširenje porezne osnovice s manje poreznih stopa i manje iznimaka. Time bi porezni sustav ostvario dvije važne karakteristike: 1) bio bi jednostavniji i razumljiviji kako za poreznog obveznika, tako i za službu naplate i 2) stimulirao bi proizvodnju, jer bi želio promicati privredni rast.

Posebni naglasak treba staviti na provedivost poreznih zakona. Ovakav stupanj nenaplaćenih poreza i doprinosa ne postoji u razvijenim tržišnim privredama. Izbjegavanje plaćanja i utaje poreza ne samo da su nemoralni i protuzakoniti, nego su i ekonomski štetni. Oni znače prevaljivanje poreznog opterećenja na uredne platiše, porast njihovih troškova, opadanje konkurentnosti itd. Da bi se to eliminiralo, treba uvesti striktnu odgovornost porezne uprave za naplatu poreza.

Zadaća fiskalne politike treba biti povećanje efikasnosti privrede (ograničavanjem nesavršenosti tržišta, zagađivanja okoliša itd.), stabilizacije privrednih gibanja, postizanje bržeg tempa razvoja i pravednija raspodjela narodnog dohotka njegovom preraspodjelom putem poreza i transfera.

Budući da je Hrvatska mala zemlja i da mora otvoriti svoju privredu te da mora nastojati ući u Europsku uniju, koja je njezino glavno tržište, Hrvatska bi trebala odmah prijeći na već dobro usklađeni europski porezni sustav. Time će se postići da je porezno opterećenje privrede i pojedinaca jednako kao i u Europi. Sadašnja veća relativna porezna opterećenost poduzeća u Hrvatskoj nego u Europi negativno utječe na konkurentnost hrvatskih poduzeća pa destimulira izvoz. Osim toga, to destimulira i priljev stranih novih dugoročnih investicija u hrvatsku privredu, ali stimulira i bijeg hrvatskog kapitala u inozemstvo. Uz europske porezne stope, porast poreznih prihoda ovisio bi o porastu porezne osnovice. To bi državu stimuliralo da vodi računa o privrednom rastu, ali i racionalnosti budućih rashoda. Međutim, osim uvođenja europskih poreznih stopa treba uvesti i europsku efikasnost u naplati poreza.

Zato Hrvatska treba ići na smanjivanje porezne opterećenosti svih privrednih subjekata. Stopu PDV-a treba smanjiti na 20% ali bez izuzetaka, (nema nikakvog moralnog ni ekonomskog opravdanja izuzimati od PDV-a kockarnice, kladionice, igre na sreću i financijski sektor) i striktno provoditi njegovu naplatu. Tako bi se povećanjem porezne osnovice uz manju stopu mogli ostvariti veći prihodi i smanjiti poreznu presiju. I ostale stope poreza i doprinosa treba smanjiti na prosječnu europsku razinu. To smanjivanje poreznih stopa može, zbog visoke elastičnosti poreznih prihoda na poreznu stopu, utjecati na porast poreznih prihoda. Smanjivanje poreznih stopa može utjecati na povećanje poreznih prihoda zbog 1) utjecaja na porast proizvodnje i dohotka, dakle na povećanje porezne osnovice i 2) zbog mogućeg utjecaja na smanjenje porezne evazije.

Smanjivanje utaje poreza zbog različitih razloga (rad na crno, nezakonite novčane transakcije i sl.) može se postići uspostavljanjem (ponovnim) državne institucije platnog prometa preko koje će ići sva plaćanja svih privrednih subjekata. Time bi se osigurala transparentnost novčanih tokova, ali i smanjili troškovi platnog prometa privrednih subjekata i povećala njihova konkurentnost što je na liniji izvozno orijentiranog razvoja Hrvatske. Međutim, time bi se znatno smanjila profitabilnost financijskog sektora (pretežno u stranom vlasništvu), pa otuda treba očekivati velike otpore (i domaće i strane).

S obzirom da su budžetski rashodi veći od prihoda, uz danu relativnu opterećenost poreznih subjekata, nameće se potreba i racionalizacije budžetskih rashoda. Racionalizacija državne uprave, koja je u svojoj glomaznosti naslijeđena iz razdoblja socijalizma, svakako je prvi kandidat za racionalizaciju. Kriterij političke podobnosti, Parkinsonov zakon i loša organizacija temeljni su uzrok hipertrofiji naslijeđene državne uprave. Broj ministarstava ne bi trebao biti veći od onih u velikim tržišnim privredama. Treba bitno smanjiti broj županija (na 5-7) i općina (na 100). Isto tako, trebalo bi racionalizirati i brojne druge državne i paradržavne institucije. Državna **administracija** treba biti **što manja, što jeftinija, ali što učinkovitija**.

Sudstvo, kao što smo već rekli, treba racionalizirati, reorganizirati i učiniti odgovornim i efikasnim.

Reorganizacija zdravstva također može rezultirati bitnim uštedama, a istodobno većim stupnjem primarne zdravstvene zaštite. Besplatna zdravstvena zaštita treba biti omogućena svakom hrvatskom građaninu. Odvajanje privatnog sektora od državnog u svakoj grani privredne djelatnosti, pa tako i u zdravstvu, zbog mogućeg konflikta interesa može pomoći uštedama.

Školstvo, posebno visoko vrlo je loše organizirano i predimenzionirano. Kriteriji izbora nastavnika prilagođeni su zatečenim kadrovima, umjesto da se kadrovi prilagođavaju strogim kriterijima koji u razvijenom svijetu postoje. Sve se to treba reorganizirati da se postigne njihova kvaliteta, ali i relativni troškovi usporedivi s razvijenim tržišnim privredama. Treba razmisliti i o privatizaciji pojedinih sveučilišta i fakulteta. Za Hrvatsku kao malu zemlju dovojno je jedno (ali vrlo kvalitetno) državno sveučilište. Privredni sektori (ili regije) mogu biti vlasnici pojedinih sveučilišta i fakulteta i tako osigurati kadrove koji njima trebaju. Tako bi privreda mogla utjecati na programe fakulteta, ali i na kvalitetu kadrova koji bi bio primjereniji njihovim potrebama. I mnoge druge stavke rashodne strane budžeta mogu se smanjiti njihovom racionalizacijom. Zbog stečenih prava, uvriježenih interesa i povlastica to će biti teško postići.

Osnovno i srednje školstvo u Hrvatskoj kvalitetnije je od prosjeka u razvijenim zemljama. Zato ga ishitrenim i nedovoljno pripremljenim reformama ne bi trebalo mijenjati. Osnovno i srednje školstvo mora biti besplatno za svakog građanina, ali mu se kvaliteta treba povećavati i dobro nadzirati. Uvodjenjem plaćanja školarina u tom ključnom segmentu obrazovanja, moglo bi se iz tog procesa isključiti veći dio (siromašnijeg) stanovništva. A isključivanje većeg broja talenata (pretpostavljamo da je Bog jednako podijelio talente i bogatima i siromašnima) iz procesa obrazovanja značilo bi veliku štetu razvojnog procesu zemlje.

Treba institucionalizirati obvezu permanentog obrazovanja tijekom radnog vijeka.

Međutim, u poslijeratnoj Hrvatskoj pojavile su se nove stavke kojima treba dati prioritet. To su rashodi za invalidnine ranjenih hrvatskih boraca, mirovine i drugi izdaci. Udio mirovina u ukupnim budžetskim rashodima bitno je povećan zbog velikog povećanja broja umirovljenika u procesu privatizacije. Budući da mnoga poduzeća nisu uplaćivala odgovarajuće doprinose za mirovinsko (i zdravstveno) osiguranje, porast sredstava u mirovinskom fondu nije pratio porast broja umirovljenika. Zato su mirovine relativno opadale, pa mnogi umirovljenici nemaju sredstva za život dostojan čovjeka. Mirovinska reforma još je i pogoršala situaciju.

Poseban tretman, a i prioritet, trebaju imati izdaci za promicanje demografskog rasta u Hrvatskoj. Naime, ovakvi demografski trendovi u Hrvatskoj ukazuju na opasnost nedostatka radne snage u Hrvatskoj (i ne samo to!) u ne tako dalekoj budućnosti. Zbog toga je promjena dosadašnje loše demografske politike nužna i njezin prioritetni cilj treba biti efikasno stimuliranje nataliteta u Hrvatskoj.

Održanje unutarnje ravnoteže, koja je uvjet za stvaranje ambijenta ravnotežnog razvoja Hrvatske, iziskuje eliminiranje budžetskog deficita. Međutim, situacija nametnuta ratom, uvjetuje povećanje budžetskih rashoda. Da bi se ta dva oprečna cilja pomirila, trebat će, prije svega, izvršiti racionalizacije (uključujući i reviziju stečenih prava) o kojima sam gore govorio. Financiranje budžetskog deficita prodajom imovine i stalnim zaduživanjem države ne može biti dugotrajnije rješenje, jer ono ugrožava stabilan, brz i uravnotežen rast.

Rasprodajom imovine postiže se jednokratni prihod, što olakšava sadašnju budžetsku situaciju, ali to znači i gubitak budućih prihoda kojima bi se financirali budućí rashodi. Na taj način rasprodajom se državne imovine problem financiranja budžetskog deficita samo prevlađuje na buduću generaciju.

Financiranje budžetskog deficita njegovom monetizacijom znači inflaciju. A ona je najneefikasniji i najnepravedniji porez, koji najviše pogađa socijalno najugroženije, pa to ne možemo preporučiti.

Promjena fiskalnog sustava nužno uključuje i promjenu organizacije porezne službe kontrole i naplate. To je puno teže postići nego promijeniti porezni zakon.

8.3. Monetarna politika

Monetarna politika treba osigurati povoljni ambijent za ubrzani i uravnoteženi razvoj privrede. To znači da monetarna politika u Hrvatskoj treba osigurati postizanje makroekonomske ravnoteže, kako unutarnje tako i vanjske.

Da bi se ispunila ta zadaća monetarne politike, potrebno je da mehanizam kroz koji se ona provodi, a to znači sustav financijskih posrednika, bude zdrav i da dobro funkcionira. Taj je sustav velikim dijelom privatiziran, najvećim dijelom je u stranom vlasništvu. Udio stranih banaka u vlasništvu hrvatskih banaka vrlo je velik. Mjereno udjelom aktive banaka na hrvatskom tržištu, udio banaka u stranom vlasništvu povećan je sa 40% koncem 1999. na preko 90% koncem 2006.

Stupanj koncentracije u hrvatskom bankarskom sistemu veći je nego u razvijenim zemljama. To može bitno otežati ostvarivanje zadaće monetarne politike u Hrvatskoj.

Koncentracija na bankarskom tržištu u Hrvatskoj puno je veća nego u razvijenim tržišnim privredama. Najveće dvije banke u Hrvatskoj kontroliraju 47,5% tržišta. Njvećih pet banaka kontrolira dvije trećine hrvatskog tržišta s udjelom 66,3%. U Njemačkoj je udio najvećih pet banaka na tržištu 16,7%, dok je u SAD udio najvećih deset banaka na bankarskom tržištu svega 38%.

Ovako veliki stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu može biti velika smetnja provođenju i tekuće (monetarne) politike, ali i razvojne. Špekulativni napad na kunu u kolovozu 2001. od strane nekih banaka (u stranom vlasništvu) pokazali su kako ovakava struktura vlasništva i ovakav stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu mogu biti opasnost za stabilnost tečaja i cijena i za vođenje monetarne politike.

Nema razvijene privrede bez razvijenog financijskog sektora. U tržišnim privredama, financijski je sektor stožerni element mobilizacije financijskih sredstava i njihove alokacije bez čega nema efikasnosti privrede niti njezina razvoja. Realni i financijski sektor su međuovisni. Problemi koji se pojave u realnom sektoru prenijet će se i u financijski. I obratno, problemi koji se pojave u financijskom sektoru, prenijet će se i u realni sektor. Da bi se zemlja razvijala, da bi se osiguravao njezin ravnotežni rast, nužno je da se postigne usklađeni rast realnog i financijskog sektora. Ako se to ne postigne, može se dogoditi da zaostajanje jednoga bude kočnicom razvoja drugoga.

Sustav financijskih institucija ne funkcionira dobro ili ako je nerazvijen, ili ako je u njega izgubljeno povjerenje ili ako se poreznom politikom destimulira štednja, npr. uzimanjem dohotka za poreznu osnovicu, najavom ispitivanja podrijetla imovine ili depozita (velikih). U jednom i u drugom slučaju, štednja se ne ulaže u financijske institucije i ne odlazi na financijsko tržište, bilo tržište novca ili kapitala, pa se ne vraća u sustav putem kreditiranja poslovnih projekata. To dovodi do smanjenja novčanih prihoda poslovnih subjekata, do smanjenja angažiranja proizvodnih faktora na tržištu proizvodnih faktora, do porasta nezaposlenosti, smanjenja proizvodnje, dohotka, potrošnje itd. Tako se destimulira privredni razvoj.

Financijski sektor ne može dobro funkcionirati ako nisu dobro definirana ili ako se ne poštuju pravila ponašanja (zakonodavstvo koje regulira transakcije na financijskom tržištu). S obzirom na iskustvo u Hrvatskoj, čak bi se usudio reći da je dobro definiranje i efikasna provedba pravila ponašanja najvažnija karika u lancu dobrog funkcioniranja financijskog sustava. Naime, mi smo (često puta i nedovoljno kritički) presađivali elemente financijskog sektora tj. financijska tržišta, financijske institucije i financijske instrumente iz inozemstva, ali nismo preuzeli i pravila ponašanja (regulativu) ili ako smo ju preuzeli nismo ju provodili kao razvijene tržišne privrede od kojih smo ih preuzeli. Najbolji primjer jest zaštita vjerovnika, provedba zakona o mjenici, hipoteka, ovrha itd.

Štednju, koju financijski sektor prikuplja od domicilnih sektora i od inozemstva, on može plasirati domaćim sektorima, ali i inozemnim.

Ako financijski sektor prikupljenu domaću štednju plasira u inozemstvo, tada će domaća privreda dobiti manje novčanih sredstava, pa će na tržištu proizvodnih faktora angažirati manje proizvodnih faktora. Povećat će se nezaposlenost proizvodnih faktora (rada), smanjit će se domaći proizvod i svi iz njega izvedeni makroekonomski agregati. Isto tako, financijski sektor koji je pretežno u stranom vlasništvu može preferirati kreditiranje domaće potrošnje i to prije svega uvoznih proizvoda (automobila, bijele tehnike i sl.) iz zemalja vlasnika banaka, a ne domaće proizvodnje. Istu, ili čak i veću opasnost predstavlja

uvoz stranog kapitala za financiranje špekulativnih transakcija na tržištu nekretnina. **Rezultat**, je opet smanjivanje mogućeg privrednog rasta domaće proizvodnje i zaposlenosti, ali i povećanje eksterne zaduženosti sa svim opasnostima koje prezaduženost privrede ili samo jednog njezina sektora **predstavlja**.

Izbrisano: Rwezultat

Financijski sektor predstavlja i mehanizam za provođenje monetarne politike.

U sustavu financijskih institucija, ključnu ulogu igra Centralna banka. Zbog toga Hrvatska narodna banka kao centralna banka mora efikasno vršiti sve one funkcije koje Centralna banka vrši u razvijenim tržišnim privredama. To su:

- 1) Vođenje monetarne politike u zemlji kontrolom rasta novčane mase.
- 2) Kontrola izdavanja novčanica u zemlji.
- 3) Vršenje bankarskih usluga vladi tako da drži njezine depozite i zadovoljava njezine potrebe za kratkoročnim zaduženjem i upravlja cjelokupnim zaduženjem (kupnjom i prodajom državnih obveznica). Odredbe novog zakona o Hrvatskoj narodnoj banci upravo su suprotne ovome. Po njemu se država ne smije zaduživati kod Hrvatske narodne banke, nego kod poslovnih banaka. Tako poslovne banke ostvaruju profit na teret poreznih obveznika. Osim toga, Hrvatska narodna banka ne smije kupovati državne vrijednosne papire na primarnom tržištu. To mogu poslovne banke. Tako one opet zarađuju na račun poreznih obveznika. Da bi vodila monetarnu politiku kao i centralne banke razvijenih zemalja, politikom otvorenog tržišta, Hrvatska narodna banka mora u svom portfelju imati određenu količinu državnih obveznica. Ona ih, po sadašnjem zakonu, mora na sekundarnom tržištu kupovati od poslovnih banaka, koje opet zarađuju na teret poreznih obveznika. Zato ove odredbe zakona treba promijeniti tako da se država može zaduživati samo kod Hrvatske narodne banke, ali najviše do 5% od budžeta. Tako bi se vladu natjeralo da se racionalno ponaša, ali omogućilo HNB da postane agent za državu i smanjilo opterećenje poreznih obveznika.
- 4) Služiti kao bankar ostalih banaka, tj. primiti depozite od ostalih banaka sa osnova rezervi i davati im zjmove.
- 5) Služiti kao zajmodavac u nuždi za financijski sektor.
- 6) Kontrolirati financijske institucije i financijska tržišta. Svoju kontrolnu funkciju Hrvatska narodna banka nije uvijek vršila na zadovoljavajući način. To je jedan od najvažnijih razloga bankarske krize u 1998. godini.
- 7) Držati i upravljati devizne rezerve.

Da bi se to ostvarilo, nužno je da Hrvatska narodna banka bude u velikoj mjeri samostalna (ali ne izvan zakona ili iznad zakona), kako ne bi podlijegala političkim pritiscima pa umjesto politike održavanja unutrašnje i vanjske ravnoteže (prije svega stabilnosti razine unutarnjih cijena i tečajeva) uzrokuje nestabilnosti izazivajući tzv. političke poslovne cikluse. Guvernera Hrvatske narodne banke i članove Savjeta treba birati Sabor iz redova dokazanih ekonomskih stručnjaka neovisno o njihovom političkom uvjerenju i stranačkoj pripadnosti. Broj članova Savjeta ne bi smio biti veći od broja članova sličnih tijela u SAD ili Njemačkoj. Oni bi trebali biti odgovorni direktno Saboru za svoj rad. Time bi se osigurala njihova samostalnost u vođenju monetarne politike i zaštita od političkih pritisaka.

Da bi financijski sektor što bolje vršio svoje temeljne zadaće i tako promicao privredni razvoj Hrvatske, on mora biti efikasan. To implicira što veći stupanj konkurencije u tom sektoru, ali i jasna i stabilna pravila ponašanja. Promjena pravnog sistema kojim će se štititi vjerovnika nužno je za stvaranje uvjeta za smanjivanje kamatnih stopa, ali i za promjenu ponašanja dužnika i poticanje realnog sektora privrede na tržišno ponašanje.

8.4. Politika ekonomskih odnosa s inozemstvom

Već smo istakli da koncept izgradnje tržišne i izvozno orijentirane privrede Hrvatske podrazumijeva i njezinu otvorenost prema svijetu. S obzirom na geopolitički položaj Hrvatske, to znači usku povezanost s Europskom unijom. Tome cilju treba podrediti cjelokupnu ekonomsku politiku, pa i politiku odnosa s inozemstvom.

Hrvatska je već postala članicom WTO-a i prihvatila njezina pravila ponašanja. Isto tako, Hrvatska je postala kandidat za ulazak u EU i stekla pristup i na to veliko tržište. Na taj način otvoreno je svjetsko tržište za hrvatske robe i usluge. Ali je i hrvatsko tržište otvoreno za inozemne proizvode. Sada izvoz ovisi gotovo isključivo o efikasnosti domaćih proizvođača. Hrvatski su proizvođači dovedeni u ravnopravan položaj s onima iz EU. To znači da oni nisu više diskriminirani. Ali se ne mogu ni štiti mjerama vanjskotrgovinske i carinske zaštite.

Zbog pristupa Hrvatske u ove međunarodne organizacije, carinska i vanjskotrgovinska politika bitno su ograničene. Zato se težište politike ekonomskih odnosa s inozemstvom koncentrira na politiku tečaja.

U trinaest članica EU, uvedena je jedinstvena valuta EURO. Budući da je EU najvažniji vanjskotrgovinski partner Hrvatske, to bi se i tečaj kune trebao prilagođavati tečaju EURA jednom vrstom prilagodljivog vezivanja.

Čim Hrvatska postane punopravna članica EU, treba razmisliti o uvođenju EURA i u Hrvatsku kao zakonskog sredstva plaćanja. Naime supstitucija kune eurom ima svoje troškove i koristi. Čim postanemo članicom EU, supstitucija kune eurom može imati veće koristi od troškova. Prije toga ne. Zato Hrvatska treba zadržati kunu barem do postizanja punopravnog članstva u EU.

Hrvatska vodi „pregovore“ s EU o pristupanju u članstvo. S obzirom na vrlo slabu pregovaračku poziciju Hrvatske u tim pregovorima (zato sam riječ pregovore stavio u navodnike), to i nisu pregovori, nego diktat jačega. Hrvatska mora biti svjesna svoje pozicije. Ona ju ne može mijenjati. Ali joj se treba prilagoditi. Zato ne može inzistirati na nekim posebnim ustupcima od EU. Ali može i mora inzistirati na principu nediskriminacije, jer je princip nediskriminacije temeljni princip međunarodnog prava i jer se na tom principu temelje sve međunarodne organizacije: UN, WTO, EU. Zato Hrvatska treba temeljiti svoje pregovore s EU na dva načela:

1) **Hrvatska ne smije od EU tražiti ništa više nego što je neka članica već dobila.**

2) **Hrvatska ne smije od EU prihvatiti ništa manje nego što je neka članica već dobila.**

Ostvarivanje tih načela može služiti i kao kriterij ocjene uspješnosti vlade i njezinog pregovaračkog tima u pregovorima s EU.

Da bi Hrvatska mogla ozbiljnije računati na ulazak u EU, potrebno je ispuniti određene mikroekonomske i makroekonomske uvjete, o kojima smo već govorili.

Mikroekonomske uvjeti su: 1) Jasno definiranje cilja poduzeća. 2) Slobodno formiranje cijena. 3) Preuzimanje rizika od strane menadžmenta poduzeća i ocjena njegove sposobnosti prema uspješnosti ostvarivanja ciljeva. 4) Pravna sigurnost i stabilnost.

Makroekonomske uvjeti su: 1) Rješenje problema korupcije. 2) Rješenje efikasnosti upravljanja. 3) Efikasnost i odgovornost državne uprave. 4) Fiskalna disciplina. 5) Smanjenje međunarodne zaduženosti.

Carinska i vanjskotrgovinska politika Hrvatske ograničena je pravilima WTO-a kao i za sve članice. U bilateralnim odnosima sa svim zemljama Hrvatska treba insistirati na striktnom reciprocitetu ne samo u političkim, nego i u ekonomskim odnosima. Hrvatska treba poštivati sve potpisane međunarodne ugovore, ali insistirati da ih i druge potpisnice poštvaju.

Hrvatska treba pustiti da tržište određuje tečaj kune jer tržišni tečaj najbolje prenosi cjenovne i druge informacije iz inozemstva koje su važne za usmjeravanje prestrukturiranja hrvatske privrede i njezinoj adaptaciji svjetskom tržištu. Međutim, s obzirom na veliki stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu i na vrlo nepovoljnu vlasničku strukturu financijskog sektora, Hrvatska treba biti uvijek oprezna u vođenju politike tečaja. Naime, špekulativni (ili neki drugi) napad na kunu može izazvati poremećaje na deviznom tržištu, kao što se dogodilo u kolovozu 2001. Ovako veliki stupanj koncentracije na bankarskom tržištu u Hrvatskoj i ovakva struktura vlasništva može jačim napadima na kunu izazvati velike poremećaje pa čak i valutne krize sa svim svojim negativnim posljedicama po hrvatsku privredu.

Politika tečaja se u tržišnim privredama vodi prije svega monetarnom politikom. Međutim, u našim sadašnjim uvjetima, fiskalna se politika mora bitno promijeniti (smanjiti deficit i zaduženost) da bi dala potporu monetarnoj u vođenju politike tečaja.

Realni je efektivni tečaj kune rastao do 1999., pa možemo reći da kuna je u razdoblju 1996-1999. realno deprecirala. Nakon toga sve do kraja 2006, ona je postupno aprecirala. Dakle, u razdoblju nakon 2000. prosječna je cijena deviza, efektivni devizni tečaj (i nominalni i realni) opadala, vrijednost kune u odnosu na devize je rasla. To je razdoblje velikog povećanja vanjske zaduženosti Hrvatske. Zato je ponuda deviza na hrvatskom deviznom tržištu rasla, a njihova cijena padala. To je negativno utjecalo na izvoz jer su izvoznici za svaku deviznu jedinicu ostvarenu izvozom dobivali manje kuna. Za uvoznike je situacija bila obratna. Oni su za svaku deviznu jedinicu plaćali manje, pa je njihova profitabilnost rasla.

Prema tome, opravdane su pritužbe izvoznika da im je aprecijacija kune smanjivala profitabilnost i destimulirala izvoz. Razlog aprecijaciji bilo je stalno povećavanje ponude deviza na tržištu, ali nažalost ne zbog povećanja izvoza ili suficita u tekućoj bilanci plaćanja, nego zbog sve snažnijeg porasta inozemnog zaduživanja Hrvatske.